

Výroční cyklus Horažďovicka

Horažďovicko – malebný kraj zvlněné Blatenské vrchoviny pod Práchní, který protíná zlatonosná řeka Otava. Již od pravěku zde žili lidé, kteří postupně utvářeli ráz krajiny, ta ale také utvářela je. Jejich životní prostředí. Dlouhá staletí a tisíciletí tak byli lidé determinováni okolní přírodou, kterou využívali, ale i ctili a posléze i uctívali. Díky těsnému sepětí s ní a se závislostí na ní, čehož si byli naši předkové vědomi, se postupem času vyvinula jejich víra v nadpřirozenou moc některých částí přírody a přírodních živlů. Tak vznikla pradávna animistická božstva, jejichž odlesky najdeme dnes již jen v lidových pohádkách a bájích. Obřady, které měly zlá božstva zahnat či přívětivá naklonit lidem, byly po generace každoročně opakovány ve stejný čas podle právě probíhajícího ročního období. Naši předkové žili v cyklickém čase. Zatímco dnešní generace se ženou neustále někam vpřed, v minulosti, až do cca 1. poloviny 20. století se žilo podle opakujících se ročních období. A to i po překrytí animistického náboženství křesťanstvím, které se v podstatě z čistě pragmatických důvodů časově přizpůsobilo předchozímu systému. Animistická božstva byla nahrazena svěťci, nejvýraznější svátky celoročního křesťanského roku se navázaly na významná období astronomického roku a přírodního cyklu. Vznikl tak každoročně se opakující výroční cyklus, který našim předkům odměřoval čas. Tím, že byl tento systém vázaný původně na přírodu a astronomické jevy, pozorovatelné i bez složitých technických pomůcek, začínal v podstatě na počátku nového přírodního cyklu. Tedy ne podle kalendáře 1. ledna, jak jsme zvyklí my dnes, ale buď ve svátcích kolem zimního slunovratu, tedy o Vánocích, nebo v některých místech s Velikonocemi, tedy svátky oslavujícími původně probouzející se přírodu a nástup nového vegetačního období. Vydejme se tedy na pouť rokem našich předků a podívejme se, jak plynul rok za rokem se opakující sled svátků a zvyků s nimi spojených. Je to pestrá směsice předkřesťanských tradic a křesťanských svátků a rituálů, které dělily čas našich předků na dny pracovní, dny neustálého boje o pracně vydobyté živobytí, a na dny sváteční.

Ujasněme si na úvod, jak víme, že ty či ony zvyky a obřady se konaly právě tehdy a právě tak, jak si dnes myslíme. Vždyť v nejstarších obdobích života lidstva se zkušenosti a informace předávaly pouze nápodobou a ústně a byly tak vázány jen na lidskou paměť. Nejstarší písemné zprávy, které se dochovaly a mohou nám dnes částečně pomoci, jsou z raného středověku a je jich velmi málo. Písemné záznamy se věnovaly především významným, nejčastěji státoprávním událostem, život prostých lidí zaznamenávají, byť jen velmi zřídka, pouze kroniky, kterých ale také není mnoho. Intenzivnější dochované zprávy máme až ze století, kdy vynález knihtisku (polovina 15. století) postupně zpřístupnil knihy širším vrstvám obyvatelstva a začaly se tedy tiskem vydávat spisy, určené i širší veřejnosti. Ovšem největšího rozkvětu tiskem předávaných informací bylo dosaženo až ve století 18. a později, kdy se díky povinné školní docházce rozšířila až do nižších společenských vrstev obecná znalost psaní a čtení. A tuto nejnižší společenskou vrstvu oslovovaly též různé tisky, přizpůsobené svým obsahem jejímu vkusu a potřebám. Přičteme-li k těmto skutečnostem fakta emancipace nově vznikajících majetných vrstev nešlechtického původu a zintenzivnění národních snah o zrovnoprávnění, u nás shrnutých pod pojem národní obrození, ukáže se, že nejvíce a nejpodrobnějších písemných dokladů k našemu tématu máme z 2. poloviny 19. století, z období příprav Národopisné výstavy československé. Ta se konala v Praze v roce 1895. S několikaletým předstihem probíhaly nejen četné sběry fyzického materiálu (různých předmětů z oblasti lidové kultury), ale zaznamenávaly se také písně, pohádky a báje i další folklórní projevy. Probíhala dotazníková šetření ohledně zvyků a obřadů našich předků, především ve venkovském prostředí, které díky užívání českého jazyka bylo vnímáno jako kulturní kolébka češství. Tyto písemné prameny jsou dnes uchovávány v muzeích či v archivech. Pro Horažďovicko to jsou dotazníky a rukopisné zápisky z jednotlivých obcí od

různých amatérských, případně později profesionálních sběratelů. Pro námi sledované území to jsou sběry pro Národopisnou výstavu československou, dotazníková šetření ve 30. letech 20. století, dotazníková šetření pro okupační úřady v době druhé světové války a v neposlední řadě dotazníková šetření v 80. a 90. letech 20. století v národopisném archivu Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech, p. o. a sběry pro Národopisnou výstavu československou v horažďovickém okrese uložené v Městském muzeu Horažďovice. Ale bádání nám mohou usnadnit také souborné knižně vydané práce předních odborníků na tuto oblast naší historie a kultury, kteří již v muzeích a archivech bádali před námi.

Jak bylo zmíněno výše, nejčastěji začínal rok našich předků se zimním slunovratem. Ten je astronomicky každoročně 23. prosince, takže svátky, kterými pro naše předky začínal nový rok, byly i nám dnes známé Vánoce.

Štědrý den měl sváteční ráz. Hospodyně dokončovaly poslední přípravy ke štědrovečerní večeři. Celý den se všichni postili, dokončoval se úklid započatý již během adventu. Čas naši předkové trávili jednak právě přípravami, ale také návštěvami u příbuzných, známých i sousedů a věštěním budoucnosti pomocí různých věšebných praktik. Horažďovický učitel Š. K. Vydra zaznamenal zvyk, při kterém hospodyně o Štědrém dnu ráno pometlem vyplácela všechny členy domácnosti s otázkou „Co je?“ tak dlouho, dokud někdo neodpověděl „Štědrý den“. Říkalo se, že hospodyně nadělují Štědrátka. Ve sběrech pro Národopisnou výstavu československou jsou dochovány také věšebné zvyky, mimo jiné též věštění vdavek děvčat taháním hrsti slámy z nejnižších došků slaměných střeš. Sudý počet stébel sliboval vdavky. Nebo se na Horažďovicku o Štědrém dnu dělala slaměná povřísla s vírou, že tak myši nebudou žrát obilí. Jídlo během dne bylo velmi prosté, postní. Věřilo se, že kdo se postí a nebude jíst vůbec, uvidí večer zlaté prasátko. Ale hospodyně rozhodně musela upéci alespoň jednu vánočku neboli štědrovku či housku, jinak by se nedožila dalších Vánoc.

Štědrovečerní večeře si zachovávala poměrně dlouho svoji tradiční podobu především na venkově. I když dnes, podle dotazníkového šetření z 90. let minulého století, usedá rodina ke štědrovečernímu stolu mezi 18. a 19. hodinou, v minulosti začínala slavnostní večeře v okamžiku, kdy na nebi vysvitla první hvězda. Především v městském prostředí se udržovaly různé zvyky kolem prostřeného stolu, např. se dávala čočka, malý peníz nebo rybí šupina pod talíř, aby se stolovníků držely peníze, nikdo nesměl vstávat od stolu, ani nemělo nikde viset prádlo, aby v rodině v nastávajícím roce někdo nezemřel. Ze stejného důvodu se prostíralo jedno místo u stolu „pro nenadálého příchozího“ v případě, že počet stolovníků byl lichý. Místy se také dávalo pod stůl novorozeně, aby nebylo klevetivé. Pokrmy měly nejen sytící, ale také magický význam. Proto se na stole mělo objevit ode všeho, co se v hospodářství toho roku urodilo, aby byly vytvořeny magické předpoklady pro příští úrodu. Nesměl zde chybět chléb. Ráno na Štědrý den se na stůl položil celý pecen chleba, který tam zůstával přes celé svátky ve víře, že tím bude zajištěn jeho dostatek v novém roce. Již od malička byly děti vychovávány k úctě k chlebu, nesměly ani drobit, a pokud už něco nadrobily, dávaly se smetené drobečky drůbeži nebo ostatním hospodářským zvířatům, případně ptáčkům. Pokud chtěli naši předci někoho uctít, nabídli mu chléb. S kousky chleba se také věštilo v rodinách vdavekchtivých děvčat. Každá z dcer v domácnosti ulomila kousek ze své skývy, všechny je položily do řady a vpuštěný pes nebo kočka v pořadí v jakém kousky snědl, určoval v jejich představách pořadí, v jakém se vdají. Na počátku jídla byl někdy chléb nahrazený slavnostními oplatkami mazanými medem. Oplatky patřily v minulosti mezi významné symbolické pečivo, které provázelo svátky v průběhu roku. Nejstarší dochované písemné doklady hovoří o jejich pečení již knížetem Václavem pro církevní účely. Při štědrovečerní hostině oplatku hospodář pokapal medem a pak rozlamoval ostatním spolustolovníkům. Věřilo se, že to přinese všem štěstí v průběhu roku. Oplatky se v minulosti pekly v železných oplatečnicích, jejichž kovové čelisti jsou zdobeny různými rytými především náboženskými

motivy. O štědrém večeru se oplatky dávaly i dobytce, aby byl zdravý a přinášel dostatek užítku. Dále se podávaly luštěninové polévky (hrachová, čočková), kaše z různých obilovin (ječná, pšeničná, jáhlová, pohanková), případně náky s houbami či černý kuba z krup. Podávalo se také různé sladké kynuté pečivo (buchty, vdolky, vánočky, housky apod.) máčené v mléce, sypané mákem či strouhaným perníkem, případně s omáčkou z rozvařeného sušeného ovoce. Po večeři se ještě konzumovalo ovoce (čerstvé či sušené) a ořechy, podávaly se nápoje, především káva či něco ostřejšího (rosolky apod.). Všeho muselo být dostatek pro všechny, kdo byli u stolu.

V průběhu večere někde bývaly děti obdarovávány dárky (většinou velmi prostými a spíš užitečnými), tam, kde dárky nosil Ježíšek, přicházel většinou až po večeři. Málo se dnes ví, že Ježíšek začal dárky dětem u nás nosit až od 15. století, od období reformace. Do té doby byl nejtědřejším dárcem sv. Mikuláš, avšak Martin Luther začal v souladu se svými názory na reformování křesťanské církve prosazovat obdarovávání právě narozeným synem Božím. Dnes tradiční vánoční stromek pochází z německy hovořícího prostředí, k nám byl přenesen v konci 18. a na počátku 19. století a jen velmi pomalu se šířil nejprve v městském prostředí. Na venkov pronikal až kolem poloviny 20. století.

Po večeři se čas do odchodu na půlnoční mši vyplňoval čtením evangelia, vyprávěním vánočních příběhů, hrami či výrobou různých dřevěných předmětů, většinou hraček pro děti. Slavnostní mše završila o půlnoci Štědrý den, který otevřel vánoční svátky.

Svátek narození Krista (Boží hod vánoční) byl jedním z nejvýznamnějších křesťanských svátků, který se světíl především klidem od práce. Lidé se navzájem navštěvovali, trávili spolu v družnosti čas. Jídla pro tento den vycházela z toho, co bylo připraveno ode dne předešlého, aby se tento svátek nemusel znesvětit prací – vařením. Chodilo se po návštěvách ke známým a příbuzným, lidé trávili čas ve společnosti ostatních a užívali si svátečních chvil.

Již od druhého svátku vánočního (sv. Štěpána) se ve staveních začali objevovat koledníci, kteří bývali za odříkání či odzpívání koledy obdarováni potravinami, především vánočkami, vdolky, leckde i koláči, stejně jako koleda odevzdávaná vrchnosti či dávaná obecním zaměstnancům (pastýři, učitelé apod.). V některých obcích je zaznamenáno koledování s bukačem – džbánkem potaženým kůží. Z jejího středu vycházejí koňské žíně. Ty při potahování mokrou rukou vydávají charakteristický zvuk, který rytmicky doprovázel odříkávání koledy.

V tomto období končících vánočních svátků je třeba též zmínit 28. prosinec, tzv. Den mládětek, připomínající všechny chlapce do dvou let věku, které nechal v Betlémě a okolí zavraždit král Herodes, protože věřil, že mezi těmi zavražděnými dětmi bude též malý Ježíš Kristus. V životě prostého venkovského lidu má tento svátek daleko prozaičtější význam. Po tomto svátku, tedy od 29. prosince bylo někde již zase možné přist. Proto v některých místech ženy říkávaly: „Dnes je ještě Mládětek, ale zítra již Přádětek“.

Dokud byl počátek roku spojován s obdobím Vánoc, naši předkové nijak zvlášť neslavili jak svátek sv. Silvestra, tak dnešní kalendářní Nový rok. Až později se ustálil počátek roku k 1. lednu a pak bylo zvykem k obědu na Nový rok mít maso, především vepřové, hlavně nesměla být na stole drůbež, aby neuletělo štěstí.

Vánoční období uzavíral svátek Tří králů, v jehož průběhu chodily po staveních v obci skupinky králů (v hlubší minulosti farář s ministranty, později již jen dětské skupiny) s tříkrálovou koledou. Přednesly přání do nového roku a za ně dostávali odměnu především v naturáliích, tedy v jídle (uzené maso, pečivo, mouku, vejce apod.). Na dveře pak psaly svěcenou křídou K+M+B k ochraně před nečistými silami, v kostelích se ten den světily křídou, sůl a voda.

Prvním dnem po 6. lednu začínal masopust. Etymologicky zatím nejsou názory odborníků na vznik masopustu jednotné, neboť automaticky navozená asociace masopustu jako období

bez masa si protirečí s praxí. Prakticky však údajně navazují na římské bakchanálie slavené ve starověkém Římě na počest boha Bakcha, boha veselí, vína a prostopášnosti. Podle toho, kdy se slavily Velikonoce, byl masopust dlouhý, nebo krátký. Celé masopustní období se vyznačovalo množstvím tanečních i jiných zábav, nejčastěji se v něm odbývaly svatby, tehdy často několikadenní. Avšak nejčastějším průvodním jevem masopustu byly zabíjačky, tedy hojnost masité potravy, ale také pečiva, především kynutého a požívání alkoholu. Toto hektické období vrcholilo posledními dny masopustu tzv. ostatky, tedy víkendem, ponděním a úterým na konci masopustu. V tyto dny se konaly nejveselejší a nejrozpustilejší zábavy spojené s přemírou jídla a pití. V mnoha lokalitách se na konci masopustu, nejčastěji v úterý, nyní většinou v sobotu, konaly masopustní průvody. Ty máme v písemných zprávách doloženy ve větších městech již od středověku. Početné průvody maskovaných osob procházely celou obcí a za doprovodu muziky prováděly v jednotlivých navštívených staveních všelijaké taškařice. Zároveň si museli členové domácnosti s některou maskou zatančit, věřilo se totiž, že kdo jak vysoko při tomto tanci vyskočí, tak vysoké mu naroste konopí, obilí či len.

Každý průvod měl jiné složení, některé masky však nesměly v průvodu chybět. Především to byl hlavní maškarád, který většinou celý podnik organizoval, dohlížel na předávání odměny za obchůzku a její následné rozdělení či upotřebení účastníky. Maškarád také většinou při každém zastavení přeříkával předem připravené verše či jiné povídaní, někdy zaměřené na konkrétní osobu a její neduhy či charakterové vady. Dále v průvodu v minulosti nesměl chybět ženich s nevěstou (muž v kostýmu nevěsty, žena jako ženich), medvěď s medvědem, od 18. století místo kožichu obalovaný hrachovinou), bába s nůsí, Žid, kobyla či někde klíbná a dráb či jezdec na koni. Dnešní průvody již některé masky opustily, objevují se však jiné. Mnohé z nich ale mají v průvodu konkrétní úkoly, kterými baví ostatní veřejnost, nebo provádí činnosti, kterými od přihlížejících získávají další odměny, nejčastěji peníze. Průvod většinou začínal v odpoledních hodinách na konkrétním místě – na návsi, před hospodou, u kostela apod. Po zahájení, které někdy mělo podobu povolení průvodu starostou obce, jindy podobu uvítacího a organizačního projevu maškaráda, se průvod vydal na cestu tak, aby pokud možno najednou prošel postupně celou lokalitu. Dnes se sice ani v těch menších místech nemusí nutně navštívit všechna stavení, v minulosti by to ale byla obrovská potupa a hanba, kdy průvod někoho vynechal. Celá akce končila vždy v místní hospodě nebo na jiném obdobně vhodném místě, kde se slavnostně pochovával Masopust, někde také basa či figurína Bakchuse, což bylo vlastně nedlouhé a často i chaotické představení lidového divadla, kterým byl symbolicky celý průvod završen. Tento obecný Masopust se však neslavil všude. Lokálně nacházíme poněkud odlišné pojetí závěru masopustu, jako např. mletí bab v Kolovči či Neznašovech, staročeská svatba v Plánici.

V masopustním čase je třeba připomenout také 2. únor, tzv. Hromnice, což byl den, kdy se v některých oblastech teprve odstrojoval vánoční stromek – projev definitivního konce Vánoc. V lidové víře spojené později s církevními obřady byl tento den významný proto, že se v kostele svěřila křída, kterou se vykonávaly v průběhu celého roku magické ochranné úkony, sůl jako posvěcená součást pokrmů lidí a potravy drůbeže a také vody, která sloužila k vykropování na ochranu proti negativním magickým silám.

Po masopustním úterý přišla Popeleční středa, nastávalo 40denní předvelikonoční postní období. Někde ještě během Popeleční středy obcházel někdo stavení s lucernou a hledal Masopusta, to byl definitivní závěr tohoto rozverného období.

Velikonocemi každoročně ožívá mysterium znovuzrození. Jsou to jarní svátky, které mají v České republice dlouhou a bohatou tradici. Snad u žádného jiného svátku výročního cyklu či rodinné obřadnosti se při jeho slavení tak intenzivně neprolínají vlivy předkřesťanské s křesťanskou tradicí, která vychází z tradice židovské. Zákonitě byl pro naše předky již před

příchodem křesťanství na naše území počátek nové vegetace obdobím velmi významným. Proto také v některých lokalitách bývaly jarní svátky počátkem nového roku (tzv. jarní novoročí). Kromě bujarých a hlučných oslav to byl též čas, kdy měly dostatek prostoru různé magické úkony, kterými se lidé pokoušeli zjistit i ovlivnit svoji budoucnost v novém roce a které my dnes spojujeme především s Vánocemi či přechodem do nového kalendářního roku. Věšebné praktiky zjišťovaly významné události v nastávajícím roce, prosperitní praktiky přivolávaly na jednotlivce, hospodářství i celou lokální komunitu štěstí, zdraví a úspěch. Tyto původní praktiky zemědělců bytostně závislých na přírodním prostředí, které obývali a kultivovali, křesťanská církev později začlenila do svých rituálů, někde byly jako tzv. pohanské praktikovány i nadále mimo tento rámec proti vůli církve, některé zmizely beze stop.

Pro křesťanskou církev, která od 9. století postupně naprosto ovládala život obyvatel našeho území, jsou Velikonoce nejvýznamnějším svátkem. Vychází sice z židovské tradice svátku pesah, slaveného 14. dne měsíce nisanu na paměť odchodu Židů z egyptského zajetí, avšak od nicejského koncilu roku 325 jsou od sebe tyto svátky odděleny a u obou náboženství slaveny každý v jiném termínu. Velikonoce tak pro křesťany znamenají svátek připomínající poslední dny Ježíše Krista, jeho odsouzení, ukřižování a nakonec zmrtvýchvstání, jež je potvrzením pravosti křesťanské věrouky. Jako nejvýznamnější svátek jsou proto doprovázeny množstvím církevních obřadů, jež mají pevně stanovený řád.

Stanovení data Velikonoc, pohyblivých svátků, od kterých se odvíjejí termíny dalších pohyblivých svátků výročního cyklu (např. masopustu či letnic), je na první pohled velmi jednoduché. Velikonoce tedy v zásadě slavíme první neděli po prvním úplňku po jarní rovnodennosti (21. března). Termín velikonočních svátků tak může připadnout na datum mezi 22. březnem a 25. dubnem. Avšak výpočet, vycházející z církevní tradice kombinace roku solárního a lunárního s jejich astronomickým protínáním, má některá tradiční administrativní omezení, která je nutno pro přesnost zohlednit (např. přestupný rok). Proto se náš laický výpočet může od konečného data lišit. Od stanoveného data odečteme Pašijový týden, který je již počítán do Velikonoc, a od tohoto data odečtením 40 dnů dostaneme datum Popeleční středy, což je den, kterým, jak je uvedeno výše, začíná předvelikonoční postní období. To je rozděleno postními nedělemi, jež v minulosti měly pro naše předky nějaký konkrétní význam. Do dnešních dnů však povědomí o významu a důležitosti zůstalo povětšinou již jen u neděle Smrtné a Květné.

Popeleční středa je prvním dnem předvelikonočního postu. Pro dosud bujně hodující a veselící se naše předky to byl první den omezení a střídmosti nejen v jídle a pití. Tady je nutno si uvědomit, že maso na jídelníčku našich předků, především těch, kteří spadali do chudší společenské vrstvy, bylo i bez postu zřídka záležitostí, byli tedy zvyklí i mimo postní období připravovat stravu bezmasou (popřípadě i bez dalších produktů teplokrevných živočichů). Zároveň je třeba si uvědomit, že i v době přísného postu církevní předpisy, které tuto problematiku upravovaly, neodepíraly maso (pokud k němu měli přístup) nemocným lidem, malým dětem a velmi starým lidem, těhotným ženám a šestinedělkám. Post v oblasti pití byl především otázkou mužskou – v hospodě se zastavili tak sotva na skleničku – spláchnout popelec. Jinak měla hostinská zařízení v této době jen velmi skrovný výdělek. Umírněnost se projevila i v dalších oblastech života. Nekonaly se žádné zábavy, i v oblečení se musela projevit postní vážnost. Lidé se proto oblékali do tmavého oblečení, pestrost a barevnost byla až do Velikonoc odložena.

Ve středu při ranní mši věřícím dělal v kostele kněz na čele křížek popelem z kočiček, které byly posvěceny loňského roku a nyní spáleny. Tento zvyk je doložen již historickými zápisy v 11. století. Měl věřícím připomenout pomíjivost pozemského života a nutnost pokání a čistoty pro vlastní spásu, respektive pro spásu své duše (Pomni, že jsi prach a v prach se obrátíš.). Lidé však navíc věřili, že pokud dojdou až domů s tímto znamením na čele, nebude

je bolet hlava a po celý nastávající rok se budou těšit pevnému zdraví. Popel z posvěcených ratolestí měl též přinést bohatou úrodu.

První neděle postní – Invocabit, lidově zvaná Pučálka se nazývala se podle v minulosti oblíbeného postního jídla pučálka. Tedy namočeného a naklíčeného hrachu, který se pražil na horké plotně, někdy na pánvi i na trošce másla či sádla a pak se **na sladko** sypaný pepřem a cukrem či polévaný medem, nebo **na slano** pepřený a solený, jedl. Toto jídlo bylo u našich předků časté i v průběhu celého roku mimo tuto neděli, v oblibě bylo doplněné rozinkami či sušeným ovocem.

Někde se této neděli říkalo Liščí podle obdarovávacího zvyku, praktikovaného v tento den. Matky potají v noci před Liščí nedělí napekly preclíky, které pak navlečené na vrbové proutky - kolik dětí, tolik proutků – rozvěsily v sadu a ráno budily děti se slovy: „Vstávejte rychle, běžela tudy liška a něco tu nechala!“

Druhá neděle postní – Reminiscere, lidově zvaná Pražná. Vědci odvozují název této postní neděle od pokrmu pražmy, který byl v minulosti u našich předků nejspíš velmi oblíbený, avšak časově se možnost jeho přípravy s časným jarem u nás neslučuje. Pražma se totiž připravovala pražením ještě nedozrálých obilných (ječných) zrn na sucho na pražné pánvi. V tak časném jaru u nás obilí teprve začíná růst, a tak se muselo jednat buď o obilí z loňské sklizně, což je nepravděpodobné, neboť pražma je právě jen z obilí nedozrálého, nebo se tímto názvem nazýval pokrm zhotovený z jiné suroviny či jiným postupem. Nejnověji se objevují názory, že pražmou bylo v minulosti nazýváno jakékoli pražené jídlo a s nedozrálým obilím to nesouvisí. Doklady, pomocí kterých bychom tento rozpor mohli rozsoudit, dosud chybí.

Třetí neděle postní – Oculi, se lidově nazývala Kýchavná. Naši předkové v minulosti věřili, že kolikrát ten den kdo kýchne, tolik let ještě bude živ, nebo za tolik let zemře. Od toho se tedy nejspíš odvíjí její pojmenování. Zvyk zřejmě vychází z morových nákaz ve středověku – jeden z typů moru se u nemocných v počátcích projevoval kýcháním. Ochranou proti tomuto moru má proto být nám dodnes dobře známé „Pozdrav Pán Bůh!“ když někdo kýchne.

Čtvrtá neděle postní – Laetare, lidově zvaná Družebná, Družbalná, Družbadelnice dělila dlouhý čtyřicetidenní půst na dvě části. Svým charakterem se od ostatních postních nedělí trochu lišila, neboť v tento den byla poněkud uvolněna postní kázeň. Název se odvozuje od družby, který v tento den navštěvoval se ženichem rodinu, kam chtěli přijít na pomlázku a posléze i na námluvy. V některých lokalitách se scházela ve vybraném stavení děvčata, která při společném povídání pojídala koláče „družbance“, jinde se všechna mládež mohla sejít odpoledne na návsi, pobavit se, případně si zatančit.

V rázu zvyků doprovázejících pátou neděle postní – Judica, lidově zvanou Smrtná či Smrtelná se zachovalo asi nejvíce z magických prvků předkřesťanského období. Snad v každé obci bylo zvykem vynášení Smrti, Smrtky, Mařeny, Moreny, Mařochy – figuríny, nejčastěji ze slaměného došku či sena, oblečené do starých hadrů a dozdobené prázdnými vaječnými skořápkami a prázdnými šnečími ulitami. To vše symbolizovalo smrt, zmar, zkázu, která našim předkům v zimním období hrozila intenzivněji než v období vegetace. Svržením této figuríny do tekoucí vody, nebo jejím shozením ze srázu či spálením tam, kde neměli nablízku tekoucí vodu, symbolicky ničili zimu, období plné strádání, nemocí a tmy a otevírali tak prostor přicházejícímu jaru – novému vegetačnímu období. V dávné minulosti to byl patrně důležitý zvyk celého místního společenství a všichni se ho povinně účastnili, postupně se však modifikoval do dětské obchůzky, někde spojené i s koledou. Vždy však museli účastníci po zlikvidování figuríny utíkat co nejrychleji domů. Věřili, že kdo by se zpozdlil či ohlédl, do roka si jej Smrt odnese.

Šestá neděle postní – Palmarum, lidově zvaná Květná měla oproti Smrtné neděli ráz ryze církevní, neboť se během ní vzpomínalo na Ježíšův příjezd do Jeruzaléma, kde jej obyvatelstvo vítalo palmovými ratolestmi. Na památku této události se o Květné neděli

v kostelích světily větvičky jívy či jiných narašených dřevin, jež měly ve stavení zastrčené za trámy či ve světnici za svatými obrázky ochraňovat stavení před požárem i živelnými pohromami, v podobě křížků z nich vyrobených či jen volně zapíchnuté v poli měly ochránit úrodu od škůdců i krupobití apod. V některých lokalitách se v minulosti provozoval zvyk nošení léta – líta do vsi. Jednalo se o dívčí obchůzku, při které děvčata navštívila každé stavení v obci s létem, lítem – nazdobeným vrškem jehličnatého stromku či kyticí narašených větviček dřevin, čímž symbolicky přinesla do stavení jaro. Místně se tento zvyk odbýval během Smrtné neděle po návratu po utopení Smrtky.

Patrně pozůstatkem staršího městského zvyku, vycházejícího z církevní liturgie Květné neděle, je oslík na kolečkách s postavou na něm sedícího Krista. Ještě na počátku 20. století byla tato figura tažena v průvodu ve Strakonících jako znázornění Kristova vjezdu do Jeruzaléma. Z oficiální církevní liturgie čerpala také nejspíš další pro město charakteristická velikonoční tradice, doložená od 1. poloviny 17. století – čtení koledních lístků (chlapci z lístku zeleného a děvčata z lístku červeného). Jednalo se o umělé skladby, zpívané mládeží o Květné a Velikonoční neděli. Jejich obsah se vztahoval k životu Ježíše Krista, především k období před jeho smrtí, vyzdvihují však také důležitost dětí pro prosby o spásu tohoto hříšného světa. Nejprve byly používány při oficiálním církevním obřadu pod širým nebem či v kostele, postupně se přesunuly na školní žákovské slavnosti a ke koledě dům od domu až postupně získaly naprosto světský ráz a zanikly.

Poslední týden před Velikonocemi se nazývá Pašijový, někde též Veliký či Svatý, neboť připomíná poslední týden života Ježíše Krista a v kostelích se v jeho průběhu čtou během obřadů části Bible o Ježíšově zatčení, odsouzení a ukřižování, tzv. pašije. Stejně jako i celé předchozí období je i tento poslední předvelikonoční týden pestrou směsicí církevních a necírkevních tradic.

Modré pondělí a Šedivé úterý bývaly obyčejnými pracovními dny. Sazometná středa někdy zvaná Škaredá (protože se Jidáš škaredil na Ježíše) byla dnem největšího předvelikonočního úklidu – vymetaly se kamna či pece, aby měly dobrý tah na pečení velikonočních pokrmů, stavení se bílilo zevnitř, někdy i zvenku, čistě se umetaly hliněné podlahy nebo dřevěné se do běla drhly, příbytky se různě zdobily (malbou na zeď, malováním mýdlem na okna, vysypáním ornamentů na podlahy či vyléváním vodou na záspi apod.), aby bylo čisté nejen tělo a duše člověka, ale také jeho okolí. Většinou v tento den končily přadleny své zimní přástky, uklízely se kolovraty, avšak ještě před tím bylo dobré upříst v průběhu pašijového týdne nějaké pašijové nitě, které použité na šití či výšivku oděvu měly toho, kdo ten oděv nosil, po celý rok ochraňovat před uhranutím zlými silami, před nemocemi, před strašidly. Pokud byl oděv z pašijových nití přímo utkaný, měl údajnou moc ochránit i před bleskem. Pro budoucnost bylo důležité se v tento den na nikoho nemračit – jinak by se člověk musel mračit každou středu během nastávajícího nového roku! Zelený čtvrtek je jeden z magicky nejvýznamnějších velikonočních dní. I dnes většina lidí ví, že by se během něj mělo jíst něco zeleného (dnes nejčastěji špenát v minulosti připravovaný i z čerstvých mladých kopřiv, nebo různé polévky z jarních bylin apod.), jídávaly se však také jidáše z kynutého těsta, které tvarem prý připomínaly provaz, na kterém se oběsil proradný Jidáš po své zradě, avšak symbolicky měly přinést zdraví tomu, kdo je jedl, neboť byly potírány medem.

V církevním pojetí tento den připomíná poslední večeři Páně. Zvony utichají – říká se, že odletěly do Říma, a místo nich oznamovalo jitro, poledne a večer klapání a hrkání řehtaček místních chlapců. Ti z organizačních důvodů (aby nezaspali) spávali v jednom stavení pohromadě a v průběhu dne ve stanovený čas za rámusu svých nástrojů společně obcházeli vesnici. Odměnou jim býval podíl na výslužce, kterou obdrželi v každém byt' sebechudším stavení

o Bílé sobotě a kterou rozděloval nejstarší účastník, jenž chlapce vedl. Z církevní liturgie vychází také zvyk modlení se „na zeleném drnu“ či „na rose“, zvyk omývání nohou starcům i konání dalších milosrdenství především obdarováním a sycením chudých. Podle některých badatelů měl právě tento den charakter počátku nového roku, neboť se k němu váží podle staré tradice i požadavky do Zeleného čtvrtku mít vyrovnány všechny dluhy i sváry, případně byl počátkem zemědělských prací (setí hrachu a lnu, první výhon dobytka apod.). Důležitým momentem bylo také vztahování událostí z tohoto dne k celému nastávajícímu období. Největším neštěstím tak pro obec bylo, pokud právě na Zelený čtvrtek v obci někdo zemřel.

Veliký pátek byl v církevním pojetí dnem nejpřísnějšího postu, neboť Ježíš během něj zemřel na kříži. Nesmělo se cokoli dělat se zemí, neboť do ní byl toho dne Ježíš uložen do hrobu. Kdo by tuto záповěď nedodržel, jistě by do roka zemřel, v lepším případě by mu krupobití zničilo celou úrodu a jeho nynější pilnost by byla stejně k ničemu. Ale nesmělo se ani prát – hospodyně věřily, že by praly prádlo v Kristově krvi. Stejně tak bylo zapovězeno zatopení před východem slunce, pečení, bělení prádla, zametání, prodávání, darování i přijímání darů a půjčování čehokoli.

Z pohledu předkřesťanských zvyků to byl naopak den s velkou magickou silou. Stavení se kropila pomocí svazku slámy svčencou vodou, stejně jako hospodářská stavení a dobytek, ranami prutů či holí hospodyně vyháněly různé nepříjemné živočichy ze stavení („Ven hosti bez kosti!“), vařenými vejci či posvěcenými ratolestmi v různých lokalitách zajišťovaly ochranu svých polí a luk. Naši předkové také věřili, že se v ten den země otevírá a zjevuje svoje poklady, samozřejmě jen těm hodným, pracovitým a spravedlivým. Zvyky byly zaměřeny na ozdravení a očistu těla – každý se měl ještě před východem slunce umýt v tekoucí tzv. „běhuté“ vodě, aby byl celý rok zdrav, děvčata navíc aby měla bílou pleť a neměla pihy. Pokud kdo z nějakého důvodu nemohl k vodě dojít, přinesli mu ji. Zároveň se v tekoucí vodě omývalo i hospodářské nářadí, hospodyně se zaměřily na nářadí používané kolem domácího zvířectva (dížky na dojení, plachetky apod.) či domácnosti (nádoby na pečení chleba, ohrabla, pecné lopaty apod.).

V městském prostředí jsou doloženy právě pro tento den velkopáteční procesí k Božímu hrobu, spojovaná místně také s pašijovými hrami. Sporadicky též u nás máme doloženu účast flagelantů (mezinárodní společenství náboženských fanatiků, kteří se v průvodu za stálého zpěvu bičovali – kající úkon byl jejich obětí) od 17. století.

Bílá (Veliká) sobota byla posledním dnem postu, vše se připravovalo na vzkříšení oslavované podvečerní mši. Se symbolickým novým světlem (Ježíšem, který vstal z mrtvých a vystoupil na nebesa) souvisel i zvyk nového světla. O Bílé sobotě byla uhašena všechna světla doma, v hospodářství i v kostelích, aby pak kněz v kostele pomocí křesadla zažehl nový oheň, posvětil jej a jím zapálil nejen velkou svíci, zvanou paškál, ale také hranici dřevěných polínek, složených ode všech hospodyní před kostelem. Jimi pak hospodyně zažehly doma po návratu z kostela nový oheň. Velký zájem byl také o uhlíky, které v tomto ohništi zůstaly, neboť naši předkové věřili, že pole a louky jím posypané budou chráněny před škodou stejně jako stavení, kde se uhlíky schovávaly za trámy v krovu. Na Horažďovicku si obecní pastýři schovávali jeden takový uhlík až do vyhánění dobytka na pastvu. V ten den pastýř uhlík zapálil v keramickém hrnku. Kouřem okouřil celé stádo a potom v jeho středu prudkým úderem o zem hrnek rozbil. Věřilo se, že tak bude stádo po celý zbytek roku ochráněno od všeho zlého. Po obřadech v kostele byl mnohde provozován také zvyk honění Jidáše, vycházející nejspíš ze středověkých velikonočních her. Již cestou na podvečerní mši měl mít každý na sobě něco nového, „aby ho beránek nepokakal“. Kdo zaslechl první zvonění zvonů, ohlašující Gloria, měl zvednout něco těžkého, aby byl celý rok silný. Jiní běželi do sadu zatřást stromy, aby byla bohatá úroda ovoce. V podstatě všichni však spěchali domů, neboť věřili, že „pospíšilství“ jim přinese i prvenství v hospodářském úspěchu. Také v tento den se především v městech konaly slavnostní průvody, které stejně jako průvody v ostatních dnech,

měly církevní charakter, od niterné osobní zbožnosti venkovánů však směřovaly již více ke světskému projevu moci a společenského postavení.

Hod Boží velikonoční je z pohledu zvykového nejvíce poznamenán církevními obyčejí, neboť tento den je největším svátkem křesťanů. Po hrubé mši kněz světil poživatiny, které přicházely na stůl před obědem. V některých rodinách dostával každý člen jedno svěcené vejce, častěji však bylo rozdělení jednoho vejce mezi všechny přítomné, aby byla posílena soudržnost rodiny či aby její členové našli zpět cestu domů i z nejvzdálenějších koutů světa. Poté se členové hospodářství vydávali do polí opatřit je svěcenými křížky. Až do 50. a 60. let 20. století jsou z českých zemí známa i procesí do polí v tento slavnostní den, jejich cílem bylo oživení hranic pozemků jednotlivých obcí, jejich vymezení vůči nečistým silám a znásobení ochranné moci těchto hranic. I v tento den však platilo množství magických zákazů – nesmělo se stlát, zametat, vynášet hnůž z chlévů, mýt nádoby, šít, vařit. Zatímco svěcené pokrmy (především vařená vejce, maso jehněčí, telecí a kůzlečí, velikonoční nádivka „hlavička“, obřadní pečivo) na venkově požívali společně členové domácnosti, ve městech bývalo zvykem svěcené pokrmy posílat také jako dar mezi přáteli či významným známým osobnostem.

Pondělí velikonoční (Červené pondělí) je pro změnu opět svátkem, vycházejícím z magických předkřesťanských obřadů. Jeho ústředním motivem bylo a i dnes často je vyšlehání dívek a žen vrbovými proutky, většinou umně spletenými do pomlázky, aby omladily, byly zdravé a čiperné. Na oplátku dávaly dívky a ženy kraslice, zdobená a barvená vajíčka. Jejich barvy a motivy měly za úkol umocnit magickou moc, kterou naši předkové vejcím připisovali. Po jejich sněžení tato magická moc přecházela na toho, kdo je snědl. Jako oplátku za bohatou pomlázku dávali chlapi děvčatům o pouti perník, marcipán či šátek, avšak samozřejmě pouze těm, od kterých byli bohatě pomlázkou obdarováni a to bývalo zpravidla u toho děvčete, kterému se chlapec líbil. Na většině míst však nechodili jen mrskači, ale také menší hoši, dnes i děvčata, na koledu. Přeríkáním koledy ve stavení si vysloužili odměnu v podobě vajec, velikonočního pečiva či jiných v místě obvyklých poživatin.

Svátek sv. Řehoře (12. března) býval v minulosti významným dnem z pohledu polních prací – jak staré lidové pořekadlo praví „na svatého Řehoře plove led do moře, žába hubu otevře, čáp letí přes moře a sedlák lenoch, který neoře“. V okolí Horažďovic se zachovaly zprávy o polévání čeledínů či hospodářových synků vodou při návratu z prvních polních prací toho roku.

Svátek sv. Jiří (24. duben) byl významným hospodářským mezníkem v životě našich předků, neboť v tento den se každoročně poprvé pásal dobytek. První vyhánění mělo slavnostní charakter, hospodáři počítali a prohlíželi s obecním pastýřem dobytek, který mu předávali k pastvě a množství dobytka poznamenávali vrypy na tzv. rabuších – dřevěných hůlkách. Prováděly se různé magické (pověrečné) praktiky především s dobytkem, kterému měly zajistit ochranu před nemocemi i divokými šelmami (pokoulení vejcem vařeným natvrdo, kropení svěcenou vodou, na Šumavě se dobytek zdobí věnci květů a červenými stuhami – červená barva měla chránit před uhranutím). Se svátkem sv. Jiří je spojena pověra, že toho dne vylézají ze země hadi a štíři, kteří ale v ten den nejsou ještě jedovatí, jedovatá však je ještě v tento den voda ve studních. S 24. dubnem je též spojeno odvádění prvního (většinou naturálního) platu vrchnosti.

V církevním podání se svátek Seslání Ducha svatého (dle Starého zákona v ten den obdržel Mojžíš na hoře Sinaj Desatero Božích přikázání) slavil 50 dnů po Velikonocích, tedy v rozmezí 10. května a 13. června. První ověřená zpráva o slavení tohoto svátku starokřesťanskou církví pochází již z 3. století. Záhy bylo slavení těchto pro církev

významných událostí organizačně upraveno obdobně jako Velikonoce – Svatodušním svátkům též předcházely šestinedělní půst (1. neděle Provodní – Quasimodogeniti, 2. Misericordia, 3. Jubilate, 4. Cantate, 5. Křížová – Rogate, 6. Exaudi) a bylo k nim přičleněno i svatodušní pondělí. O Božím hodě svatodušním církev stejně jako o Božím hodu velikonočním umožňovala světit křestní vodu a udělovat svatý křest. Liturgická barva je červená na památku ohnivých jazyků, v jejichž podobě sestoupil Duch svatý na apoštoly.

Dávno před křesťanstvím se však na našem území různými obřady slavily zhruba v tomto období lidové svátky, zvané Letnice, po rozšíření křesťanství slavené především o Svatodušním pondělí. V dnešní době jsou z toho období nejznámější již téměř zaniklé průvody královnic a především na Moravě stále více se rozšiřující a v dalších místech se obnovující jízdy králů. Avšak v jejich průběhu přinášeli naši předkové také oběti studánkám, které při tom čistili, i dalším přírodním živlům, práskáním bičí odháněli (podobně jako o filipojakubské noci) čarodějnice a jiné nečisté síly od stavení či hospodářství, konaly se také bujaré oslavy tancem, jídlem a pitím. Neodmyslitelně jsou s Letnicemi spojeny také průvodní obchůzky hraničních kamenů (u hraničních kamenů čekalo často syny hospodáře důrazné bití, aby si dobře zapamatovali hranice svého budoucího majetku) a řešení sousedských sporů.

Od data Velikonoc a tím i Letnic se odvíjelo datum církevní slavnosti Těla a Krve Páně, tzv. Boží tělo. Ve čtvrtek po první neděli po Letnicích se tato slavnost konala většinou formou okázalého liturgického průvodu z kostela ke čtyřem místům krátkých modliteb (Boží muka, sochy svatých, kapličky apod.). Před průvodem šly tzv. družičky, děvčata oblečená do bílých šatů, která z košíčků sypala na cestu okvětní plátky nejčastěji pivonek či růží. Ve větších městech se v tuto dobu konávaly slavnosti zvané „střelba ku ptáku“, oblíbené již od 15. století. Většinou cechy organizovaly veřejnou střelbu na živého, k dlouhé tyči připevněného a později dřevěného ptáka, po vzniku městské domobrany (městských ostrostřelců) se tato tradice zachovala v podobě střílení do dřevěných terčů, zhotovovaných většinou místními umělci právě pro tuto příležitost. Dokladem jsou dnes ve sbírkách muzeí dochované terče.

Noc z 30. dubna na 1. května, tzv. Filipojakubská noc, měla v představách našich předků zvláštní moc. Věřilo se, že této noci mají čarodějnice i další nečisté zlé síly zvláštní moc a že je třeba se před nimi chránit ještě intenzivněji než v jiné dny. Proto hospodyně na noc dávaly pro ochranu do dveří stájí, maštali i domu zkřížené vidle či hrábě, nebo na práh drny trávy, neboť se věřilo, že než čarodějnice přepočítá všechna stébla, aby mohla projít dovnitř, nastane den a moc špatných sil pomine. Proti čarodějnicím také pomáhalo práskání bičem i střelba z pušek i pistolí. Očistný charakter měly v tuto noc zapalované velké ohně, dnes zvané pálení čarodějnic, při kterých se tančilo kolem ohně, který se přeskakoval, případně se zapalovala opotřeбенá březová košťata, která se vyhazovala nad hlavu.

Stavění májí (30. dubna) je zvyk s dlouhou historií. V minulosti se stavěla jedna březová májka každému svobodnému děvčeti ve vesnici. Vznikaly tím však velké škody v lesích, proto se postupně pod vlivem vrchnostenských zákazů ustálil zvyk stavět májku jednu pro celou obec. Přesto ji děvčatům i dnes často staví jejich chlapec, pokud nějakého mají. Chlapec tím dává najevo své city k dívce. Stavění a především hlídání obecní májky bývalo a mnohde i dnes je prestižní záležitostí. Zdobení májky příslušelo toliko pannám, tak aby magická ochranná moc májky nebyla ničím narušena. Stavění pak bylo plně v rukou svobodných chlapců. Během stavění se májka nesměla zlomit, znamenalo by to v nastávajícím období veliké neštěstí pro celou obec. Zato poražení májky přespolními mládenci bylo nejen ostudou, se kterou se místní chlapci setkávali jak po celý další rok, tak i v letech dalších, dokud nebyla

tato ostuda v myslích lidí převrstvena jinou ostudou u jiné vesnice. Ve většině lokalit se májka na konci května dražila na dřevo, v některých lokalitách stává májka až do dalšího roku, kdy je nahrazena novou. Pod májkou se v minulosti konávala májová zábava, kde děvčata oplácela drobnými dárky svým chlapcům či penězi chlapeckému společenství postavení májky.

Svatojánská noc (24. června) měla velkou moc. Naši předkové věřili, že byliny nasbírané v tento čas mají obzvlášť velké léčivé účinky.

Poutě byly slavnosti k uctění světce – patrona místního svatostánku, případně k uctění nějaké významné církevní události (zázraku apod.). Připadaly tedy většinou na neděli nejbližší světcovu svátku a slavily se slavnostní mší v kostele, případně procesím do toho kterého konkrétního místa, ale také posezením se známými a příbuznými nad dobrým jídlem a pitím a pouťovou taneční zábavou. Specifikem sledovaného regionu je pečení a zdobení tzv. hnětýnek, nětýnek, metynek, které původně dávala děvčata chlapcům za tanec při pouťové zábavě, později sloužily též jako pouťová výslužka.

Posvícení se slavilo jako oslava výročí posvěcení místního kostela, ale také jako zakončení zemědělských prací v tom roce a jako poděkování za bohatou úrodu (např. dožínky – obilí, doderná – peří, dočesná – chmel apod.). Zvykem bylo pozvat známé a příbuzné, i ty vzdálenější, a bohatě je pohostit nejčastěji pečenou husou či kachnou s knedlíkem a dušeným zelím a bohatě zdobenými koláči. Protože venkovský lid využíval posvícení ke dnům volna a s radostí slavil posvícení nejen ve vlastní obci, ale i v obcích okolních či těch, kam byli pozváni k příbuzným a známým, ustanovil císař Josef II. roku 1786 jednotné, tzv. Havelské posvícení. Ovšem často se stávalo, že je lidé pouze přiřadili ke svému stávajícímu termínu a slavili tak i v jedné obci vlastně dvakrát. S postupem času se pojmy pouti a posvícení vzájemně proluly, někdy se užívají jako synonyma, byť jejich význam byl původně odlišný. V Chanovicích se drží posvícení hned v pondělí po pouti, což je tradice jinde nedoložená.

Dušičky tedy svátek Všech svatých (1. listopadu) a Památka zesnulých (2. listopadu) se slaví na památku všech zemřelých. Měly vyjádřit úctu živých k jejich zemřelým předkům, proto se většinou konala návštěva rodinného hrobu spojená s hostinou, při které se vzpomínalo na předky. Na noc i na stole zůstávalo něco jídla, aby se, jak naši předkové věřili, mohly duše zemřelých, které se v tu dobu vracely na svět, dosyta najíst. Zvykem bývalo též podarovat žebráky a nejchudší obyvatele obce speciálním pečivem ve tvaru kosti.

Předvánočním obdobím provázely naše předky svátky jednotlivých světců. Každý z těchto dní měl nějaký konkrétní význam, vázaly se k němu různé zvyky, praktikované našimi předky na venkově ještě v polovině 20. století.

Sv. Martina (11. listopadu) byl pro naše předky důležitý den. Svoji službu končila či nastupovala čeled', byl to den oslav a hojnosti. Podle selské pranostiky z roku 1710 „*Na den sv. biskupa Martina – milý hospodář a jeho družina – husy jedí víno k tomu pijíce, štědrého Martina chválíce; páni, žáci a kněží se radují – neb se jim koledy přibližují. Pacholci a dívky svobodu mívají – a u jiných pánův se zjednávají*“. Stejně tak jako čeled' uzavírala o sv. Martinu smlouvu s obecním pastýřem, ovčákem, ponocným a dalšími obecními slouhy. Bývalo zvykem, že především obecní pastýř v případě svého zvolení obecním pastýřem uspořádal pro hospodáře, jejichž dobytek pásal, hostinu s pečenou husou, koláči, pivem, nazývanou martinská sýpka či bejčí svarba. Pečená husa byla také neodmyslitelným pohoštěním o martinských posvícenských hodech, stejně jako martinské rohlíky, které se

pekly právě jen kolem svátku sv. Martina. Místy je pekla děvčata pro své vyvolené chlapce, někde je dostávala odcházející čeled' od hospodáře a hospodyně.

Sv. Kateřina (25. listopadu) byla a je patronkou učenců, studentů, univerzit a knihoven. Podle legendy dokázala mistrně obracet na křesťanskou víru nejen obyčejné lidi, ale také učené filozofy. Když však vyzvala k přijetí křesťanství císaře Maxentia, měla být mučena nástrojem ze čtyř kol s hřeby, které jí měly otáčením rozdrásat tělo. Nástroj se však rozpadl a proto byla s'ata. V lidovém kalendáři byl její svátek dnem, kdy se konala poslední taneční zábavy v tom roce. Proto byly hodně rozpustilé, nevázané. Na většině těchto zábav platilo ženské právo – ženy ji organizovaly, obstarávaly pohoštění i platily hudbu. Zároveň si vybíraly tanečníky. V ten den také platil zákaz práce s jakýmkoli nástrojem, který měl kola.

Svátek sv. Ondřeje (30. listopadu) se v lidové víře považoval za stejně důležitý pro věštění jako Štědrý den. Téměř všechny zvyky, které dnes ve své mysli spojujeme se Štědrým večerem, v minulosti provozovali naši předkové právě 30. listopadu. Touha o poznání budoucnosti vedla nejen k lití olova, ale také k házení střevícem (kterému děvčeti se střevíc otočil špičkou ke dveřím, to se v nastávajícím roce mělo vdát), sbírání třísek ve stodole (pokud děvče bez rozmýšlení vzalo do náruče sudý počet, vdalo se, lichý počet značil, že bude muset na vdavky ještě počkat), hlas kohouta z kurníku po zaklepání v noci stejně jako zatřesení stromem a následná odezva psa z některé světové strany měly prozradit, odkud bude nastávající ženich. Jeho jméno se dalo vyhádat pomocí malých lístečků s napsanými jmény, které se zamáčkly do dílků vánočky a nabídly psovi. Kousek, který pes první vzal, nesl požadované jméno. Víc možností ve vývoji života toho kterého člověka věštilo i odklápění hrnečků – hlína znamenala do roka smrt, hřeben nemoc, chléb majetek a prsten svatbu.

V den svátku sv. Barbory (4. prosince) děvčata na vdávání utrhla v sadu třešňovou větvičku, kterou dala do vody a do tepla (většinou do stáje), kde ji pečlivě každý den rosila vlažnou vodou (ústý). Pokud větvička do Štědrého dne vykvetla, mělo se děvče v nastávajícím roce vdávat. V podvečer také chodíval vesnicemi malý průvod většinou mladých děvčat, bíle oblečených a se zahalenou tváří. Barborčky obdarovávaly hodné děti malými pamlsky (jablky, sušeným ovocem, ořechy, perníky, preclíčky).

Sv. Mikuláš (6. prosince) se podobně jako i jiné svátky u nás slaví jako vigilie, tzn. den předem. Sv. Mikuláš se narodil ve 3. století v lykijském městě Patara. Již od mládí zasvětil svůj život církevnímu poslání, které vyvrcholilo přijetím biskupského stolce. Dle legend o jeho životě vykonal četná dobrodíní, na základě kterých se stal patronem šťastného manželství, ochráncem dětí před nemocemi a v neštěstí, byl také patronem námořníků a rybářů. V den jeho svátku obcházely jednotlivá obydlí průvody maskovaných postav, nejméně Mikuláše, čerta a anděla, které hodné děti odměnily pamlsky i drobnými hračkami či potřebami a zlobivé děti trestaly metlou či bramborami místo dobrot. V minulosti byl tento den nejvýznamnějším obdarovacím svátkem, až reformace přenesla zvyky obdarování ke Dni narození Páně. Průvody bývaly daleko početnější, podobné dnes známým masopustním, a také velmi bujaré. Ve smolných knihách jsou doloženy též různé přestupky proti veřejnému pořádku, které někdy vedly i k úřednímu zapovězení těchto obchůzek v konkrétních obcích.

Sv. Lucie (13. prosince), patronka přadlen, švadlen a kočích, naše předky ochraňovala též před čarodějnicemi. V minulosti v tento den obcházely vesnice bíle oděné postavy, tzv. lucky (někde také zvané Perchty), které kontrolovaly, zda hospodyně nederou peří, nepředou a také

jak již mají uklizeno před svátky. Někdy hrozily zlobivým dětem, že jim dřevěným nožem propíchnou břicho, pokud se nepostily a zlobily.

Výše uvedené svátky však již spadaly do předvánočního postního období, které trvalo čtyři týdny. Nazývá se advent. Advent (z latinského *adventus* tj. „příchod“) byl obdobím, kdy z pohledu církevního začínal církevní rok dobou postní, ale především duchovní přípravou na příchod Spasitele. V tomto období se lidé omezovali nejen v jídle a pití, ale také, a to především, v zábavách a radovánkách. Nekonaly se taneční zábavy (poslední obvykle bývala tzv. Kateřinská), až na závažné výjimky se nekonalý svatby u našich předků obvykle tak hlučné a veselé. Lidé se očišťovali a duchovně připravovali. Napomoci měly také každodenní ranní mše tzv. roráty, které přiváděly každodenně do kostela většinu místních i přespolních věřících. Název roráty je odvozen z úvodních slov této každodenní mše: *Rosu dejte, nebesa, shůry a oblakové dštěte Spravedlivého. Otevři se, země, a vypuč Spasitele.* V souvislosti se symbolikou adventu je dnes u nás rozšířen zvyk zhotovování adventního věnce. Tento původně německý zvyk je poměrně mladého data. Písemnými zprávami je doloženo, že první adventní věnec zhotovil Johann Wichern v roce 1860, hamburský duchovní, v jednom z místních kostelů. Měl připomínat věřícím neděle adventního období. Zatímco v západní Evropě se rozšířil poměrně rychle a udržel si své místo mezi tradičními zvyky dodnes, jeho znalost a zhotovování u nás v minulosti nebylo ani zdaleka tak rozšířené. Svě snad stále místo si vydobyl až na sklonku 20. století.

Vrcholem adventu je Štědrý den, který otevíral další rok v životě našich předků. Přestože mnohé ze zvyků v průběhu staletí vymizelo, neboť ztratily své magické opodstatnění, a mnohé obřady se změnilý k nepoznání, zdá se, že v posledních desetiletích se lidé u nás stále více zajímají o tradice svých předků. Hledáme tak nejspíš své kořeny, jejichž znalost nám umožní poučit se z minulosti a snad s optimismem a nadějí hledět před sebe do budoucnosti.

Podrobný abecední přehled

Advent

Advent (z latinského adventus tj. „příchod“) je obdobím, kdy z pohledu církevního začíná církevní rok postní dobou, ale také, a to především, duchovní přípravou na příchod Spasitele. V tomto období se lidé v minulosti omezovali nejen v jídle a pití, ale také v zábavách a radovánkách. Nekonaly se taneční zábavy (poslední obvykle bývala tzv. Kateřinská), až na závažné výjimky se nekonalý svatby, u našich předků obvykle několikadenní, hlučné a veselé. Lidé se očišťovali a duchovně připravovali. Napomoci měly také každodenní ranní mše tzv. roráty, které přiváděly do kostela většinu místních i přespolních věřících. Název roráty je odvozen z úvodních slov této každodenní mše: *Rosu dejte, nebesa, shůry a oblakové dšťěte Spravedlivého. Otevři se, země, a vypuč Spasitele.*

Použitá literatura a prameny:

Vavřinová, Valburga: Malá encyklopedie Vánoc. Praha 2000. s. 22-25. ISBN 80-85983-81-8.
Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 77. ISBN 80-85463-03-2.

V souvislosti se symbolikou adventu je dnes u nás dnes rozšířen zvyk zhotovování adventního věnce. Tento původně německý zvyk je poměrně mladého data. Písemnými zprávami je doloženo, že první adventní věnec zhotovil v roce 1860 Johann Wichern, hamburský duchovní, v jednom z místních kostelů. U nás byl známý v movitějších rodinách před rokem 1948, po tomto roce nebyl ve všeobecném povědomí. Po roce 1989 jeho obliba rychle rostla a dnes je běžnou součástí předvánočního období v našich domácnostech. Moderní adventní věnce již nectí barevnou symboliku červeno-zeleno-zlaté barevné kombinace, vyžadují sladění s prostorem, ve kterém budou umístěny. Také je tvůrci přizpůsobují technicky různým podmínkám při umístění (zavěšen nad vchodem či stolem, na dveřích, položený na stole apod.), avšak zůstává zachována symbolika čtyř týdnů (počtem svíček) před vánočními svátky jako času pro přípravu na nadcházející příchod Spasitele.

Použitá literatura a prameny:

Vavřinová, Valburga: Malá encyklopedie Vánoc. Praha 2000. s. 27-28. ISBN 80-85983-81-8.
<https://www.pastorace.cz/clanky/historie-adventniho-vence>

Jedním z jevů, které provázejí adventní dobu, jsou adventní kalendáře. První známý ručně vyrobený adventní kalendář pochází z roku 1851. První tištěný kalendář s malými barevnými obrázky přilepenými na lepence vyrobil v roce 1908 mnichovský tiskař Gerhard Lang z Maulbronn, který byl spolujednatel tiskárny Reichhold & Lang v Mnichově. Na vlastní náklady vytiskl vystřihovací kalendář s názvem „V zemi Ježíškově“. Tento „Mnichovský vánoční kalendář“ neměl ještě otevírací okénka, ale na počátku 20. století už Lang vydal první adventní kalendář s malými otevíracími dvířky. Na adventních kalendářích, které následovaly, byly zobrazené liturgické výjevy z bible a vypadaly jako části vesnic nebo měst s důmyslně schovanými okénky. Byly vyráběny v malých dílnách z tvrdého papíru a ve svých okénkách skrývaly obrázky, veršiky nebo citace z bible. Adventní kalendář slavil úspěch po celém světě, jeho vzestup však přerušila druhá světová válka. V padesátých a šedesátých letech 20. století se adventní kalendáře začaly objevovat na pultech většiny evropských zemí a každý národ si zanedlouho vytvořil svou vlastní variantu předvánočního kalendáře, charakterizující vkus a cítění dané země. U nás však masově rozšířen nebyl, protože původním cílem adventního kalendáře je připomenout dětem vánoční událost popisovanou v bibli a zpříjemnit

jim čekání na vánoční dárky. Ne náhodou se forma adventních kalendářů ustálila v podobě otevírání okýnek nebo dveří, protože nabádají také k vnitřní otevřenosti. Je to otevřenost pro druhého člověka, pro dobré věci a v původní křesťanské tradici také otevřenost pro Boha.

Použitá literatura a prameny:

Vavřínová, Valburga: Malá encyklopedie Vánoc. Praha 2000. s. 25-27. ISBN 80-85983-81-8.
https://cs.wikipedia.org/wiki/Adventn%C3%AD_kalend%C3%A1%C5%99

Isie

Betlémy

Podle legendy bylo nejstarším trojrozměrným zobrazením Narození Páně umístění volka a oslíka k jeslím, u kterých v jeskyni na kopci nedaleko obce Greccio ve středoitalské Umbrii sloužil roku 1223 František z Assisi půlnoční mši pro věřící z okolí. V průběhu mše se v jeslích objevilo malé dítě – Ježíšek.

Většina současných badatelů se však shoduje na tom, že skutečným podnětem ke vzniku betlémů byly středověké kostelní hry, jejichž pomocí církve přibližovala především negramotným věřícím svaté a jejich životní příběhy či události ze života a smrt Ježíše Krista. Herci v nich byli příslušníci církevního kléru, postavy, které neměly text a nepohybovaly se, v nich bývaly zpravidla zpodobněny deskovými ručně malovanými postavami v životní velikosti. Jejich škála se postupně rozšiřovala a zřejmě z nich se postupně vyvinuly betlémové figury. Ty tvořily betlém nejprve v kostelích, následně v bohatých italských šlechtických rodinách (Medici, Piccolomini), kde oplývaly zlatem a pompou, aby dokládaly bohatství a význam rodu.

Do českých zemí přinesli betlémy příslušníci řádu Tovaryšstva Ježíšova, Jezuité. První jesle byly postaveny v roce 1562 v Praze v kostele sv. Klimenta. Postupně se mysterium zrození stalo nedílnou součástí výzdoby kostelů i u jiných řádů (františkáni, dominikáni). Počet betlémských figurek rostl, scény ukazovaly nejen Ježíška, sv. Annu, Sv. Josefa a tři krále, ale také sousedy z té které lokality a díky tomu se do betlémů dostaly i různé humorné scény, kterým pak ale lidé věnovali víc pozornosti než mysteriu samotnému. Proto stavění betlémů v kostelích na celém území Rakouska-Uherska zakázala roku 1751 císařovna Marie Terezie. Ale její zákaz nebyl plně akceptován, takže jej roku 1782 obnovil její syn císař Josef II. I když byl pod nátlakem roku 1804 tento zákaz zrušen, ve svém důsledku vedl k rozšíření jesliček do nižších společenských vrstev a mezi prostý lid. Ponejvíce se výrobě jednotlivých figurek k betlémům věnovali chudí zruční řemeslníci v podhorských oblastech, kde bylo jen málo možností obživy. Časem tak vznikala výrazná centra výroby betlémů, charakteristická rukopisem tvůrců (Ústecko-Orlicko se svými malovanými betlémy, Třebíčsko, Třešť, Králíky apod.). S postupem doby se k tradičním materiálům (dřevo, papír) přidávaly další – sklo v okolí Železného Brodu, keramika ve vyhlášených keramických dílnách, objevují se i různé druhy těst – perníkové, vizovické apod.

Nejrozšířenějšími byly zpočátku u nás papírové betlémy. Inspirací pro vznik papírových vystřihovacích betlémů byly nejspíš deskové kostelní betlémy, zaznamenané v německém prostředí již v 17. století, u nás pak ve století 18. Tištěné archy betlémů se k nám nejprve dovážely z Německa, centry jejich produkce bylo především Alsasko a Bavorsko. Ty nejstarší byly vyráběny technikou mědirytiny, kamenorytiny či ocelorytiny a ručně pomocí šablony kolorovány červenou, modrou, žlutou a zelenou barvou. Nejznámějšími reprezentanty této produkce byly firmy Rorbran v Magdeburgu, Kühn v Neuropinu, Schreiber v Esslingenu, Scholz v Mainzu, ale existovaly i mnohé další.

K nejstarším známým papírovým vystřihovacím betlémům u nás patří archy Jana Jiřího Balzera (1710-1799) ze slavné rytecké rodiny Balzerů, ale v 1. polovině 19. století i na našem území působila celá řada rytců případně nakladatelů, kteří kromě dalšího tiskařského zboží vydávali jesličkové archy. Například v Praze to byli František Karel Wolf (1764-1836), Petr Bohmann (1768-1817), Václav František Hoffmann (1782-1850), Josef Kopetzky (fungování firmy uváděno v letech 1828-1851), František Ržehula (1798-1869), Waclav Morak (nar. 1817) a další. Jejich jesličky se však dochovaly jen výjimečně.

Intenzivnější produkce papírových vystřihovacích jesliček se rozběhla po vynálezu a rozšíření litografie, k tisku se využívala i technika dřevořezu. Se vzrůstajícím objemem však prudce klesala kvalita archů. Česká vydání betlémů z konce 19. století a počátku 20. století se držela do značné míry německých vzorů, jako např. archy Hynka Fuchse a Aloise Hynka

z Prahy, betlém vydavatele Lorenze z Třebíče nebo Nové české jesličky vydané J. V. Chmelíčkem v Plzni. Reprinty těchto nejstarších betlémů vydaly v posledních letech různé subjekty. Zásadním předělem v produkci jesličkových vystřihovacích archů u nás se stalo vydání betlému Mikoláše Alše z roku 1902 (3 archy) a 1904 (4. arch). Brzy po něm vytvořili archy betlémů i další čeští výtvarníci, např. Josef Kaplický (1918 Jihočeský betlém), Josef Wenig (1918 Pražské jesličky), Josef Lada (1920), Marie Fischerová-Kvěchová (1958 Národopisný betlém) a mnozí další. Některé z nich se dočkaly opětovných vydání.

Ryze českým fenoménem jsou reklamní papírové betlémy. Některé detaily ze sousedního Německa sice naznačují, že jako reklamní materiál přidávali tamní výrobci k zásilkám svého zboží miniaturní betlémy či jen figurky tzv. margarínové, zhotovené z polystyrénu. České papírové reklamní betlémy, jejichž autoři většinou nejsou známi, však jsou jedinečné tím, že daráči nesou Ježíškovi produkty té které firmy. Vznikaly především ve 20. a 30. letech 20. století (Kolínská cikorka, Karo-Franckovka, Perola, Otto Rakovník apod.), některé z nich se dočkaly i reprintu v posledních desetiletích. Především výrobci vánočních sladkostí v posledních letech tu a tam vydají firemní reklamní betlém formou obalu sladkostí (vánočních čokoládových kolekcí) apod., avšak daráči již nenesou Ježíškovi firemní produkty, betlémy mají obecný charakter (Discito hvězdičky fy. Opavia, Kokosové tyčinky fy. Carla v roce 2009 apod.).

Populární byly také často vydávané rozkládací papírové betlémy tištěné do nízkého reliéfu. Od počátku 20. let minulého století byly dováženy z Německa, avšak i u nás se některé tiskárny věnovaly jejich produkci. Byly konstruovány tak, že pouhým roztažením do prostoru se betlém postavil. Ve 40. letech se u nás tiskly tyto betlémy i bez reliéfu, avšak dochovalo se jich poměrně málo, jsou dost vzácné.

Zvláštní kategorií papírových rozkládacích betlémů jsou betlémy z dílny Vojtěcha Kubašty. Navazovaly na jednoduché rozkládací betlémy bez reliéfu, jsou však daleko složitější a propracovanější. Vojtěch Kubašta se narodil v roce 1914 v české rodině ve Vídni. Od roku 1919 žil v Praze. Vystudoval architekturu na ČVUT v Praze u Oldřicha Blažička, Zdeňka Wirtha, V. V. Štecha a Antonína Engela. Od roku 1937 se věnoval knižní grafické úpravě, později také přednášel reklamní grafiku na Rotterově škole v Praze. V období 1945-1949 byl grafikem nakladatelství Aventinum, od roku 1953 spolupracoval s nakladatelstvím Artia. Největší úspěch měly Kubaštovy dětské rozkládací knížky, kterých se v 37 jazycích světa prodalo pětaticet miliónů výtisků. Jedinečnost jeho práce spočívala především v tom, že všechny jednotlivé kroky výroby takové knihy dělal sám. Byl velice zručný, měl výbornou prostorovou představivost a zároveň cílevědomě sbíral různé výstřižky – obrázky reálií z celého světa, které mu pak posloužily jako vzor. Po druhé světové válce se věnoval také kolorované grafice s pražskými motivy, málo známá je jeho práce na knihách pro Walta Disneye v 60. letech minulého století. Trojrozměrných rozkládacích betlémů zhotovil desítky, přesný počet není znám.

Další skupinou papírových betlémů jsou ručně malované stavěcí či skříňkové betlémy malované akvarelovými či temperovými barvami na kartónu či vícevrstevném papíru. Jejich tradice se datuje od sklonku 18. a do století 19. Výrobě se věnovali nejčastěji drobní řemeslníci (ševci, soukeníci, pekaři apod.), vzory jim byly svaté obrázky i jesličkové vystřihovací archy. Do dnešních dnů se tato tradice dochovala v několika lokalitách především na Českomoravské vrchovině.

Jedním z nejvýraznějších je betlemářství v Třebíči. Podle ústního podání byl impulzem pro tuto tradici Pavel Papírník. Ten si údajně přinesl domů z cesty po Itálii, kde sloužil jako voják, dvě papírové figurky, které sloužily jako vzor. Jeho současníky a následovníky byli František Hartmann, Jiří Plott, František Klaus, Tomáš Weigner a další. Nejvýraznější osobou mezi nimi byl Antonín Čeloud (1839-1918), který svoje figurky maloval podle vzorů

z nejpovedenějších figurek svých současníků. Betlémy v Třebíči bývaly i velmi rozsáhlé, traduje se, že ty „velké“ mívaly kolem tisíce figurek.

Počátkem 19. století vzniklo betlemářství v další lokalitě na Vysočině – v Třešti. V prvopočátcích je zde zřejmý vliv třebíčských papírových betlémů a později ve druhé polovině 19. století vliv jihlavských dřevěných betlémů. Stejně i v dalších lokalitách oblasti vznikají první betlémy mezi chudými malými řemeslníky, nejčastěji mezi soukeníky. Jména František Jabůrek, Jiří Šiftař, Josef Diviš a mnoho dalších jsou legendou spojovanou s historií zdejších papírových betlémů.

Samostatnou kapitolou jsou betlémy tvořené v Ústí nad Orlicí. V tomto východočeském městě se od konce 18. století ručně malovaly figurky k betlémům na pevný papír, kterým se obalovaly při dopravě žoky s bavlnou. Barvy se používaly vlastnoručně míchané klišové. Nejstarším zatím známým malířem těchto betlémů je tkadlec Bartoň, tzv. Bartoníček, který žil v Ústí na přelomu 18. a 19. století. Jeho následovníky byli mnozí další (jsou známy víc než čtyři desítky dalších malířů), jmenujme jen namátkově rodiny Täuberů, Domlátilů, Fišerů, Štanců a dalších. Do současnosti se tradice udržela v rodině Špačků, Látalů, Herainů, Knapovských atd. Některé z těchto proslavených betlémů vyšly po roce 1990 tiskem jako papírové vystřihovací.

Na Klatovsku má betlemářství bohatou a dlouholetou tradici. Dokládají to nejen sbírkové fondy zdejších muzeí, ale též historické betlémy, které se po generace staví v některých rodinách a především ve větších městech i některé betlémy kostelní. Stejně jako ve většině oblastí naší republiky i zde bylo od cca 50. let minulého století betlemářství v útlumu. V současnosti se i na Klatovsku (tedy v okrese Klatovy a jeho nejbližším okolí) betlemářství intenzivně oživuje v několika směrech. Impulzem k tomu byly jak změněné společenské poměry od 90. let minulého století, tak zájem médií o betlémy, jejich výrobu a stavění, ale i poměrně časté výstavy betlémů spojené i s ukázkami jejich výroby z různých materiálů. Klatovské muzeum jako Pověřené odborné regionální pracoviště Plzeňského kraje pro tradiční lidovou kulturu uskutečnilo na přelomu let 1997/1998, 1999/2000, 2001/2002, 2005/2006, 2007/2008 a 2012/2013 zatím celkem šest výstav betlémů. Nejprve to byly historické betlémy ze sbírek muzea, pak betlémy současných tvůrců, které obohatily muzejní sbírkový fond od konce 80. let minulého století, následovaly historické betlémy z regionu jihozápadních Čech a výstava věnovaná současným tvůrcům Klatovska se uskutečnila mezi dvěma výstavami betlémů členů spolku Betlemáři Plzeňska. V průběhu těchto výstav byly o adventních víkendech pro návštěvníky připraveny kromě tradičních pokrmů a ukázek různých vánočních zvyků našich předků také ukázky výroby betlémů některými z místních tvůrců.

Betlémy, které od přelomu tisíciletí na Klatovsku vznikají, by se daly rozdělit pro snazší přehlednost do více skupin podle různých kritérií. Jedním z možných je rozdělení dle míry profesionality tvůrce (amatérští či profesionální tvůrci) či obecného účelu, tedy na betlémy domácí (rodinné) či betlémy určené k veřejné prezentaci. Asi nejpočetnější skupinou jsou betlémy rodinné. Ty jsou nejčastěji v majetku amatérských tvůrců či jejich rodinných příslušníků a známých, respektive fyzických osob. Jsou z nejrůznějších materiálů, různé velikosti, ale především nejsou prodejním artiklem. Z nejzajímavějších uveďme například keramický betlém Jarmily Strakové z Tajanova, keramický betlém Evy Jiřikové z Klatov, dřevěný vyřezávaný betlém Milana Blinky z Nýrska, perníkový betlém Marty Kubíkové z Klatov či Radky Grösslové z Janovic nad Úhlavou, pohyblivý dřevěný betlém Pavola Kašníka z Klatov, paličkovaný betlém Aleny Synkové z Janovic nad Úhlavou, betlém Jany Dvorské z Klatov zhotovený kombinovanou technikou.

Druhou skupinou jsou betlémy, které vznikají jako veřejné. Na úvod této skupiny je nutno zmínit především betlémy stavěné v církevních stavbách. S intenzivnějším zájmem veřejnosti o stavění jesliček souvisí i častější, intenzivnější stavění těchto betlémů. Ve druhé polovině 20. století se na Klatovsku stavěly betlémy pouze v největších chrámech na okrese (v

Klatovech např. v Arciděkanském kostele narození Panny Marie), dnes jsou jesličky k vidění v daleko větším množství kostelů i kaplí (v Klatovech v jezuitském kostele na náměstí a od loňského roku také v kapli Chaloupka). Jsou to v převážné většině betlémy historické. Necírkevní veřejné betlémy bývají i dílem jednoho tvůrce, jako např. betlém ZŠ Tolstého ulice v Klatovech, který pro školu zhotovila z hlíny odcházející učitelka výtvarné výchovy Alena Václavovicová atd. Většinou jsou ale veřejné betlémy dílem více tvůrců. V těchto případech je daný jen zevrubný rámec, např. materiál a velikost figur, jejich provedení je již zcela na invenci a zručnosti tvůrce. Výsledný artefakt je jako součást společného celku respektován bez ohledu na jeho estetickou hodnotu. Jedná se nejčastěji o betlémy keramické. Takto vznikl např. betlém keramického ateliéru Džbán v Klatovech, keramického kroužku Domu dětí a mládeže v Klatovech, výtvarného oboru Základní umělecké školy Josefa Kličky v Klatovech, betlémy na základních i základních uměleckých školách okresu tam, kde mají pro výtvarný kroužek a k dispozici keramickou pec. Materiálem a technikou výjimečný je soubor paličkovaných figur k betlému, které vznikly v klatovském muzeu při pracovním semináři Krajkářského klubu Klatovy pod vedením přední české krajkářky Ivany Domanjové z Roztok u Prahy. Cílem semináře bylo naučit se vytvářet návrhy a následně realizovat prostorové krajky a členky klubu z nabízených variant hlasováním zvolily toto téma, i když figury jsou až 50 cm vysoké a upaličkovat je tedy bylo časově dost náročné.

Jako další skupinu by bylo možné vnímat betlémy vznikající jako produkt tvůrců a výrobců betlémů pro prodej, ačkoli netvoří jedinou náplň pracovní činnosti toho kterého tvůrce a výrobce. Jsou určeny jako rodinné, někdy i jako veřejné. Zde uveďme vyřezávané betlémy Karla Tittla z Velhartic, Jana Tykvarta z Křenic u Švihova, Petra Štýse z Klatov, soustružené betlémy Jiřího Koženého z Nýrska či papírový Betlém ze staré Šumavy, který vydal Tomáš Faltys. Autorkou jeho výtvarné stránky je ilustrátorka dětských knih Dagmar Ježková.

Výjimečné postavení mají v betlemářské tvorbě na Klatovsku práce výtvarných umělců. Zde jmenujme především Český betlém z Klatov Jaroslava Prouzy. Originál je malba na překližce, který vznikl v roce 1994, ale na konci 20. století a opět v průběhu prvního desetiletí nového tisíciletí byl vydán také jako papírový vystřihovací betlém. Pozornost si zasluhují i reliéfní závěsné betlémy Michaela Tesaře z Dobré Vody u Harmanic nebo skleněný oltář z roku 2009 – reliéf zobrazující narození Páně v kostele Sv. Vintíře v Dobré Vodě, jehož autorkou je jeho manželka Vladimíra Tesařová.

Samostatnou kapitolou v betlemářské tvorbě nového tisíciletí mají i betlémy věnované konkrétnímu městu. Uveďme zde tedy Sušický mechanický betlém Karla Tittla a Karla Svobody z roku 2004, z lipového dřeva vyřezávaný pětipatrový Kvildský betlém krušnohorského řezbáře Jiřího Laina, dřevěný vyřezávaný Velhartický betlém Karla Tittla, vyřezávaný Klatovský betlém od Petra Štýse, ale také papírový vystřihovací Čachrovský betlém, jehož autorkou je akademická malířka Jana Dlouhá, papírový betlém Horaždovický Renáty Šlechtové či papírový Skašovský betlém Jiřího Běla. Blíže se zastavíme u Chanovického betléma Ivana Dědka Šmída. Je to betlém v mírně nadživotní velikosti, zhotovený především motorovou pilou ze dřeva různých stromů v průběhu několika ročníků Dne řemesel v Chanovicích. Prvním impulzem k jeho vzniku byla snaha o získání sochy Sv. Josefa, patrona dřevozpracujících řemesel, pro Expozici lidové architektury v Chanovicích v roce 2007. Protože po dokončení této plastiky zbyl ještě jeden špalek dřeva dost velký na další figuru, byla oživena myšlenka na vznik Chanovického betléma, který se realizoval postupně v následujících letech vždy v průběhu některé z akcí ve skanzenu v Chanovicích. Výsledkem je betlém z nepolychromovaného dřeva, který má celkem 19 figur a je každoročně zpřístupněn veřejnosti ve vánočním období ve stodole vstupního objektu chanovického skanzenu. A zmínit je také třeba Domorazské jesličky, keramický betlém, který vytvořil pro malou obec Domorazy na východě Sušicka místní chalupář, malíř a grafik Zdeněk Papeš.

Prvně byly vystaveny v místní kapli Sv. Anny v roce 2000 a akce otevírání jesliček se od toho roku stala místní novodobou tradicí, která je každý rok obohacována novými prvky tak, aby i ti, kteří se této akce účastní každoročně, byli překvapeni. Neboť akce se konává den před Štědrým dnem a je tedy zřejmé, že obdarovávání a překvapení je její nedílnou součástí. V souvislosti s lokalitami regionu je ještě třeba zmínit, že na některých místech okresu přímo obec (obecní či městský úřad) pořizuje na své náklady betlém, který v adventním a následně vánočním období zdobí veřejné prostranství obce (např. betlém v Plánici). A neměli bychom zapomenout v této souvislosti také na betlémy živé, dramatické ztvárnění příběhu narození Páně, jejichž tradice byla obnovena nebo vznikla na četných místech Klatovska např. v Klatovech, Janovicích nad Úhlavou, ale i v Čachrově či Zavlekově.

Pokud bychom však jako kritérium rozdělení betlémů (pro větší přehlednost) zvolili např. dělení podle materiálu, ze kterého je betlém zhotoven, mohli bychom pokračovat ve výčtu dalších tvůrců. Např. dřevěné vyřezávané betlémy by zastoupil betlém Václava Kašáka z Kolince nebo Jaroslava Podzemského z Kašperských Hor, keramickou tvorbu by zastoupil např. Jan Rybák z Granátky u Janovic, kombinovanou technikou tvoří betlémy od roku 2002 Marie Kovaříkové z Otína, perníkové betlémy každoročně peče a bílkovou polevou zdobí také Jana Kohoutová z Plánice, betlém ze slaneého těsta vytvořila jako společné dílo rodina Adámková a Haviarova, betlém z kukuřičného šustí vytvořila Hana Heřmanová z Klatov, stejně jako betlém z ovčího rouna. Objevují se však i betlémky ze včelího vosku ať již odlévané nebo tvořené z volné ruky, jako např. betlémek Michala Ondera z Klatov. Z textilních technik by byl ještě zastoupen betlém háčkovaný Jaroslavy Faustové z Klatov, betlém pletený Věry Stambergové z Klatov, nebo autorský betlém paličkovaný do podstavce svícnu Dany Haviarové z Klatov. Papírové betlémy by zastoupil např. quilingový betlém Dany Haviarové či závěsný papírový betlém Hany Heřmanové, nebo Klatovský skautský betlém vytvořený Stanislavem Akelou Šťastným z Klatovy a vydaný klatovskými old skauty k 750. výročí založení města Klatovy.

Nezanedbatelný vliv na současný rozvoj betlemářství v Plzeňském kraji, tedy i v okrese Klatovy, má spolek Betlemáři Plzeňska. Betlemáři Plzeňska (pobočka Spolku českých betlemářů v Praze) jsou neformálním sdružením zájemců o problematiku betlémů – tvůrců, sběratelů či jen obdivovatelů a příznivců tohoto tradičního historického fenoménu. Scházejí se od 14. února roku 2002 v Přešticích v Kulturním zařízení přibližně jedenkrát za čtvrt roku, aby si vyměnili svoje nové poznatky, informace a nápady, aby se pochlubili novými výtvořky či přírůstky do sbírek, aby se potěšili s přáteli stejného zaměření. V průběhu každého roku alespoň dvakrát, kromě těchto pravidelných schůzek, vyjíždějí na výlety za betlémy a jejich tvůrci, sběrateli či vystavovateli do různých částí naší republiky i do zahraničí. Svě sbírky veřejně prezentují v závěru každého roku na několika výstavách kolektivně i na dalších výstavách jednotliví členové. Již od prvních schůzek vydávají časopis Betlémské noviny, do kterého členové přispívají každý dle svých možností články o vlastních aktivitách, o činnosti spolku i o různých jednotlivostech spojených s historií i současností betlémů. V současné době má sdružení Betlemáři Plzeňska kolem dvaceti řádných členů a dva členy kolektivní (Dům historie Přešticka a Vlastivědné muzeum Dr. Hostaše v Klatovech, p. o.).

Klatovské muzeum má ve svém sbírkovém fondu také poměrně bohatou kolekci betlémů a jednotlivých figurek k betlémům. Je to celkem přes tisíc položek. Jednotliviny pocházejí především z klatovských mikulášských trhů, které se konávaly na klatovském náměstí ještě ve 30. letech minulého století každoročně kolem svátku Sv. Mikuláše. Daly se na nich koupit nejen jednoduché celé betlémy, ale také jednotlivé figurky od místních výrobců (především Jakuba Pechana a Kateřiny Švárové), pořizované jako figurky k betlémům, nebo jako hračky. Soubor betlémových celků je naopak velmi různorodý. Betlémy v něm jsou z nejrůznějších materiálů: dřevěné vyřezávané, dřevěné soustružené, papírové, keramické, ze včelího vosku, z kombinovaného materiálu, z kukuřičného šustí... I když jsou vytvořeny většinou místními

či regionálními tvůrci, část sbírky zasahuje i do dalších oblastí republiky (Domažlicko, Příbramsko, jižní či střední Čechy atd.). Celkem je ve sbírce kolem sedmdesáti betlémů či betlémových souborů. Nejstarší betlém zaznamenaný v přírůstkové knize je z klatovských mikulášských trhů z prosince roku 1904. Je z kombinovaného materiálu. Nejstarší předměty z celé sbírky jsou zatím barokní polychromované figurky k betlému ze sbírky generála Ševcovice, který muzeu odkázal část své letité sbírky historických předmětů a starožitností.

Použitá literatura a prameny:

Bombelli, Pier Luigi: Betlém v srdci. In: Betlemář, č. 85/2022, s. 3-7.

Hánová, Jiřina; Valena, František: Betlémy. Praha 2002. 167 s. ISBN 80-86069-21-4.

Mácha, František: O příbramských řezbářích betlémů. Příbram 1999. S. 45-57.

Süsserová, Jmila: Orlickoústečtí malíři betlémů ve zkratce. In: Betlemář, č. 44/2014, s. 7-15.

Vaclík, Vladimír: Lidové betlémy v Čechách a na Moravě. Praha 1988. 125 s.

<http://papirove-betlemy.sweb.cz/Html/NecoObetlemech.htm>, text k výstavě papírových betlémů ve Středočeském muzeu v Roztokách u Prahy

<http://papirove-betlemy.sweb.cz/Html/NecoObetlemech.htm>, Hánová, Jiřina: „Margarínové figurky“, In: Betlemář, č. 14/2008, str. 11-12, www.margarinefiguren.de

<http://papirove-betlemy.sweb.cz/Html/NecoObetlemech.htm>

http://www.lidovky.cz/zapomenuty-vytvarnik-vojtech-kubasta-pracoval-i-pro-walta-disneyho-1g9-/lide.aspx?c=A140531_215141_lide_ele

<http://www.trest.cz/betlemy/d-1690/p1=2515,historie.zasova.info/subdom/historie/wp-content/uploads/2014/.../Tradice-betlémů.pdf>

ISie

Bílá (Veliká) sobota byla posledním dnem postu, vše se připravovalo na vzkříšení oslavované podvečerní mši. Se symbolickým novým světlem (Ježíšem, který vstal z mrtvých a vystoupil na nebesa) souvisel i zvyk nového světla. O Bílé sobotě byla uhašena všechna světla doma, v hospodářství i v kostelích, aby pak kněz v kostele pomocí křesadla zažehl nový oheň, posvětil jej a jím zapálil nejen velkou svíci, zvanou paškál, ale také hranici dřevěných polínek, složených ode všech hospodyní před kostelem. Jimi pak hospodyně zažehly doma po návratu nový oheň. Velký zájem byl také o uhlíky, které v tomto ohništi zůstaly, neboť naši předkové věřili, že pole a louky jím posypané budou chráněny před škodou stejně jako stavení, kde se již vyhaslé uhlíky schovávaly za trámy v krovu. Po obřadech v kostele byl mnohde provozován také zvyk honění Jidáše, vycházející nejspíš ze středověkých velikonočních her. Při něm účasníci se chlapani odříkávali:

My Jidáše honíme

a dřevem mu zvoníme.

Kdo ho viděl, ať vám poví

o nevěrném Jidášovi.

O Jidáši nevěrný, cos to učinil,

že jsi Pána Krista Židům prozradil?

Za to musíš v pekle hořit,

S čertem, ďáblem se tam mořit.

Až Jidáše chytíme,

do ohně ho hodíme.

Již cestou na podvečerní mši měl mít každý na sobě něco nového, „aby ho beránek nepokakal“. Kdo zaslechl první zvonění zvonů, ohlašující Gloria, měl zvednout něco těžkého, aby byl celý rok silný. Jiní běželi do sadu zatřást stromy, aby byla bohatá úroda ovoce. V podstatě všichni však spěchali domů, neboť věřili, že „pospíšilství“ jim přinese i prvenství v hospodářském úspěchu.

Také v tento den se především v městech konaly slavnostní průvody, které stejně jako průvody v ostatních dnech, měly církevní charakter, od niterné osobní zbožnosti venkování však směřovaly již více ke světskému projevu moci a společenského postavení.

Použitá prameny a literatura:

Frolcová, Věra: Velikonoce v české lidové kultuře. Praha 2001. S. 157-173. ISBN 80-7021-503-8.

Herynek, Petr: České Velikonoce – Zvyky a návody. Olomouc 2019. s. 24. ISBN 978-80-7346-251-2.

Toufar, Pavel: Velikonoce. Třebíč 2001. s. 68-70. ISBN 80-7268-129-X.

Vondruška, Vladimír: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 56-57. ISBN 80-85463-03-2

Boží hod vánoční (25. prosince), tedy svátek narození Krista (Narození Páně) byl jedním z nejvýznamnějších křesťanských svátků, který se světil především klidem od práce. Lidé se navzájem navštěvovali, trávili spolu v družnosti čas. Jídla pro tento den vycházela z toho, co bylo připraveno ode dne předešlého, aby se tento svátek nemusel znesvětit prací – vařením. Chodilo se po návštěvách ke známým a příbuzným, lidé trávili čas ve společnosti ostatních a užívali si svátečních chvil.

Pranostiky vztahující se k Vánocům:

Lepší Vánoce třeskuté nežli tekuté.

Zelené Vánoce – bílé Velikonoce.

Jasně Vánoce – hojnost vína a ovoce.

Temné Vánoce – světlé stodoly.

Jestli vítr o Vánocích věje, jest v hojnost dobrá naděje.

Na Boží narození o bleší převalení.

Použité prameny a literatura:

Vavřínová, Valburga: Malá encyklopedie Vánoc. Praha 2000. s. 123-127. ISBN 80-85983-81-8.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 84. ISBN 80-85463-03-2

Zíbrt, Čeněk: Veselé chvíle v životě lidu českého. Praha 2006. s. 481-495. ISBN 80-7021-624-7.

Isie

V souvislosti s Letnicemi je třeba vzpomenout Slavnost Těla a Krve Páně neboli svátek **Božího těla**, slavený od roku 1264 jedenáct dní po Božím hodu svatodušním (tedy v rozmezí 21. května až 24. června). Posvěcená hostie – Tělo Páně – byla knězem nesena v monstranci v čele průvodu, před kterým šly družičky s košíčky plnými okvětních plátků růží a pivonek, jež sypaly pod nohy průvodu jako koberec. Průvod, kterým se svátek slavil, procházel v každé lokalitě postupně kolem čtyř pro tuto příležitost postavených oltářů a měl charakter prosebného procesí za přízeň pro nastávající období vrcholících polních prací, za příznivé povětrnostní podmínky a ochranu dozrávající úrody. U jednotlivých oltářů, situovaných obvykle do čtyř světových stran, se četly úvodní pasáže jednoho ze čtyř evangelií, udělovalo se požehnání a někdy se též světily květinové věnečky družiček, které pak měly podobnou ochrannou moc, jako svěcené košíčky a ratolesti svěcené o Květné neděli.

Obdobný charakter měla pak také prosebná procesí konaná do polí za ochranu úrody před škůdci a nepříznivými povětrnostními vlivy v týdnech po Božím těle až do počátku žní.

Pranostiky vztahující se ke svátku Božího těla:

Jasno-li o Božím těle, dobrý rok čekejte směle!

Když utíkají na Boží tělo od oltářů sekáči, budou sušit seno v pekáči.

Použité prameny a literatura:

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 66. ISBN 80-85463-03-2

Josef Hozman, řídící učitel měšťanských škol v Sušici zaznamenal v roce 1936, že na Sušicku zapichují větvičky, ulámané od oltářů Božího těla, do lnu a obilí, aby rostlo vysoké, rovné a vyvedlo se. Věřilo se zde, že když utíkají lidé při procesí pro déšť od oltářů, budou utíkat pro déšť i ženci při žních z postatě (pořadí, v jaké stojí ženci při práci za sebou na poli).

Zdroj:

Etnografický archiv VMH Kt.

ISle

Čtvrtá neděle postní je Laetare, lidově zvaná Družebná, Družbalná, Družbadelnice. Tato postní neděle dělila dlouhý čtyřicetidenní půst na dvě části. Svým charakterem se od ostatních postních nedělí trochu lišila, neboť v tento den byla poněkud uvolněna postní kázeň. Název se odvozuje od družby, který v tento den navštěvoval se ženichem rodinu, kam chtěli přijít na pomlázku a posléze i na námluvy. V některých lokalitách se scházela ve vybraném stavení děvčata, která při společném povídání pojídala koláče „družbance“, jinde se všechna mládež mohla sejít odpoledne na návsi, pobavit se, případně si zatančit. Podle výměny fialových postních rouch v kostelích za růžová se někde této neděli také lidově říkalo Růžová.

Použité prameny a literatura:

Herynek, Petr: České Velikonoce – Zvyky a návody. Olomouc 2019. s. 12. ISBN 978-80-7346-251-2.

Toufar, Pavel: Velikonoce. Třebíč 2001. s. 38-39. ISBN 80-7268-129-X.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 53. ISBN 80-85463-03-2.

Zíbrt, Čeněk: Veselé chvíle v životě lidu českého. Praha 2006. s. 201-203. ISBN 80-7021-624-7.

Isie

Den mlád'átek (28. prosinec) je připomínkou všech chlapců do dvou let věku, které nechal v Betlémě a okolí zavraždit král Herodes, protože věřil, že mezi těmi zavražděnými dětmi bude též Ježíš Kristus. V životě prostého venkovského lidu má tento svátek ještě daleko prozaičtější význam. Po tomto svátku, tedy od 29. prosince bylo někde již zase možné příst. Proto v některých místech ženy říkávaly: „Dnes je ještě Mlád'átek, ale zítra již Přád'átek“.

Použitá literatura a prameny:

Vavřínová, Valburga: Malá encyklopedie Vánoc. Praha 2000. s. 130-131. ISBN 80-85983-81-8.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 85-86. ISBN 80-85463-03-2.

Zíbrt, Čeněk: Veselé chvíle v životě lidu českého. Praha 2006. s. 521-522. ISBN 80-7021-624-7.

Na Stašsku zaznamenal Josef Hozman, řídící učitel měšťanských škol v Sušici v roce 1936 v tento den obchůzku skupin menších i větších dětí ze širokého okolí, které chodily s koledou, říkalo se tomu „chození po mlád'átkách“: „Milá paní, dejte nám „mládě“, aby vás Pán Bůh pomlázil (pomladil). Nedáte-li nám mládě, Pán Bůh vám nedá dítě.“ Hospodyně je obdarovávaly kynutým pečivem převážně ze žitné mouky okrouhlého tvaru, velikosti banduru či vdolku, s otvorem uprostřed.

Zdroj:

Etnografický srochiv VMH Kt.

Isie

Dožínky jsou lidová slavnost pořádaná při příležitosti skončení žatvy, tedy někdy v konci léta.

Obecně měla jejich organizace dvě mírně odlišné varianty. Při první variantě již na poli počítali ženci s tím, že toho dne skončí práci. Rovnou z pole po skončení práce jeli chvojím a stuhami ozdobeným vozem se zpěvem k majiteli polností, na kterých pracovali, aby mu předali věnec uvitý z polního kvítí a ze všech druhů obilí, které se v tom kterém hospodářství pěstovalo. Hospodář (sedlák, vrchnost) jako dík za odvedenou práci i za vinše, které vyslechl při předávání věnce, rozdával koláče, rosolku, pivo.

Při druhé variantě ženci jeli z pole jen s posledním snopem obilí (nejen toho, které právě na konkrétním poli sklidili, ale ozdobený i dalšími druhy obilí z hospodářství a kyticí polního kvítí), se zpěvem a vinši předali hospodáři tento poslední snop (někde zvaný též baba – v tom případě v něm někdy byl uschován nejlínější z dělníků při žních) a až následně některý den se uskutečnil organizovaný a předem připravený slavnostní průvod do domu pána či hospodáře v plné parádě. Účastníci byli slavnostně ustrojeni, každý z nich byl ozdoben kyticí z obilí a polního kvítí, průvod byl řazen v předem daném pořadí, jeho součástí byla i skupina muzikantů, dost často jedoucích na ozdobeném voze taženém zdobenými koňmi. Za zpěvu v doprovodu hudby došli na místo, kde nejhezčí z družiček s věncem z obilí na hlavě předala hospodáři věnec z obilných klasů a polního kvítí spolu s vinšem zdraví a štěstí, druhá z družiček předala hospodyně kyticí květin, které právě kvetly, opět s prosperitním přáním a pak postupně byly předávány menší kytice obilných klasů či květů dalším hodnostářům (šafář, správce atd.), což bylo ve všech případech doprovázeno zpěvy a nějakým přáním či žerty. Jako odměnu dostali účastníci od hospodáře opět pivo, rosolku a koláče, buď na místě, nebo v hospodě, kam se účastníci v průvodu přesunuli, a kde se tancovalo při muzice do rána.

Použitá literatura a prameny:

Kohoutová, Lucie. Tradiční svátky a recepty ze šumavské vesnice. České Budějovice 2017. s. 90. ISBN 978-80-7322-203-1.

Toufar, Pavel: Český rok na vsi a ve městě. Třebíč 2004. s. 259-264. ISBN 80-7268-276-8.

Zíbrt, Čeněk: Veselé chvíle v životě lidu českého. Praha 2006. s. 369-383. ISBN 80-7021-624-7.

Z paměti Štefanie Duchkové se dochoval záznam písní zpívaných při dožínkách na měčínském statku: „ V Měčíně na dvoře stojí dvě lípy, že je náš pan správce jak jedno kvítí, jako to kvítí, jak ta růžička, radost je se dívat na jeho líčka.“ Druhá sloka je“ „ My jsme se těšili na ten slavný den, že my si zelený věnec uvijem, věnec jsme si uvili z růží a rozmarýny, abychom s ním pana správce dnes potěšili“. A dále zpěvy pokračují: „Pěkně Vám děkujem pane správce, co jste nám udělil za náš věnec, ještě Vás prosíme o pivečko, abychom se napili na zdravíčko. Když pan správce na pole přijde, pozdravení dá, my mu pěkně poděkujem, on se usmívá, řekne „holky pospěšte, dožínky mít budete, jestli ten kus pšenice dnes seberete“. Šafáři, šafáři, dobrý den, pučte nám šafářku na týden, já nechci, já nedám, potřebuji jí sám, každý den, každý den, každý den. Náš šafář nemůže ze stoličky na postýlku, náš šafář nemůže ze stoličky na lože, šafářka hned přiskočila, stoličku mu přistrčila, hej muži nahoru pomůžu tě za nožičku, hej muži nahoru pomůžu tě za nohu. Náš poklasnej ten je moc zlej, ten je pořád ročertěnej, jak zakřičí, tak zahrozí, až se mu fousy rozježí. Fousy se mu rozježily, oči se mu zasvítily, my jsme velký strach dostaly a s pole jsme utíkaly. Měčínský panský dvůr v pěkně rovině, že jsou tam děvečky jak anděle, tak první vyšla, jak anděl byla, za ní Cibulková ta byla druhá, pasačka volala počkejte na mně, Valentka se strojí ještě v zrcadle. Pasák si zpívá, nemám nic, jen ten bič, na těch dvacet jaloviček, nemám nic, jen ten bič na těch dvacet jalovic. V Měčíně mládenci sou, každěj má panenku svou, kdo jí má dluženou, toho hned vyženou, ať si jde každý za svou. Šafářojc ten si chválí, že má děvčátko stálý, že jí dá

hubiček, co na nebi hvězdiček, až mu srdíčko pálí. Šlehofojc ten jí nemá, ten si jí teprve hledá, našel jí v Malinci, v tej hloupej vesnici, že mu není hanba. Houlíkoujc ten nemá nic, ten nosí putnu kvasnic, nosí je do Lhůty, Lhoteckejm na buchty, Měčínskejm nenechá nic. Vachovec trávu seče, kosa mu sekát nechce, on ruce spíná, k nebi se podívá, vysoko je už slunce. Slunce je na polodne, má milá vyprovod' mně, doprovod' mě k háji, kde ptáci zpívají, tam si něco povíme“. Podle slov paní Duchkové jsou to písně zpívané chasou bývalého panského svora v Měčíně, patřícího k velkostatku Žinkovy, ještě v době před 1. světovou válkou. Dožínky se konaly na nádvoří zámku před bytem správce. Po odevzdání věnce se průvod odebral do Žinkov na nádvoří před zámekem, kde byla lidová veselice, které se účastnili všichni zaměstnanci jednotlivých dvorů na panství i majitel panství.

Od roku 2013 organizuje slavnost dožínek v Plzeňském kraji Krajský úřad Plzeňského kraje v různých místech kraje.

Zdroj:

Etnografický archiv VMH Kt.

Isie

Druhá neděle postní je Reminiscere, lidově zvaná Pražná. Vědci odvozují název této postní neděle od pokrmu pražmy, který byl v minulosti u našich předků nejspíš velmi oblíbený, avšak časově se možnost jeho přípravy s časným jarem u nás neslučuje. Pražma se totiž připravovala pražením ještě nedozrálých obilných (ječných) zrn na sucho na pražné pánvi. V tak časném jaru u nás obilí teprve začíná růst, a tak se muselo jednat buď o obilí z loňské sklizně, což je nepravděpodobné, neboť pražma je právě jen z obilí nedozrálého, nebo se tímto názvem nazýval pokrm zhotovený z jiné suroviny či jiným postupem. Doklady, pomocí kterých bychom tento rozpor mohli rozsoudit, dosud chybí.

Použitá literatura a prameny:

Herynek, Petr: České Velikonoce – Zvyky a návody. Olomouc 2019. s. 11. ISBN 978-80-7346-251-2.

Toufar, Pavel: Velikonoce. Třebíč 2001. s. 38. ISBN 80-7268-129-X.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 53. ISBN 80-85463-03-2.

Zíbrt, Čeněk: Veselé chvíle v životě lidu českého. Praha 2006. s. 201. ISBN 80-7021-624-7.

Isie

Noc z 30. dubna na 1. května (**Filipojakubská noc**) měla v představách našich předků výraznou magickou sílu. Věřilo se, že této noci mají čarodějnice i další nečisté zlé síly zvláštní moc a že je třeba se před nimi chránit ještě intenzivněji než v jiné dny. Proto hospodyně na noc dávaly do dveří stájí, maštali i domu pro ochranu zkřížené vidle či hrábě, nebo na práh drny trávy, neboť se věřilo, že než čarodějnice přepočítá všechna stébla, aby mohla projít dovnitř, nastane den a moc špatných sil pomine. Proti čarodějnicím také pomáhalo práskání bičem i střelba z pušek a pistolí. Očistný charakter měly v tuto noc zapalované velké ohně, dnes zvané „pálení čarodějnic“, při nichž se tančilo kolem ohně, který se přeskakoval, případně se zapalovala opotřebená březová košťata, která se vyhazovala nad hlavu.

Na Klatovsku je zaznamenán v minulosti známý a i dnes leckde praktikovaný zvyk zvaný koráb. Jeho podstatou je posbírání jakéhokoli neuklizeného zemědělského či hospodářského nářadí, náčiní, pomůcek, které jsou potom hromadně umístovány na vor doprostřed rybníka na obecní návsi, nebo někde na střeše stavení či stodoly, zkrátka na nepřístupných místech, odkud si je musí nepořádní majitelé sami vybrat a získat zpět. To vše samozřejmě za všeobecného hlučného veselí.

Použitá literatura a prameny:

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 60-61. ISBN 80-85463-03-2.

Isie

Solingen je město, které leží ve Spolkové republice Německo, ve spolkové zemi Severní Porýní-Vestfálsko. V minulosti zde díky ložiskům železných rud vznikl kovo zpracující průmysl a město se proslavilo výrobou nožů, která trvá dodnes, ale také mečů, příborů a kovových vánočních ozdob. A mimo jiné také výrobou tzv. andělského zvonění.

Andělské zvonění má za sebou dlouhou tradici. Princip otáčení pomocí tepla ze svíček byl prokazatelně znám již v 18. století. V Krušných horách se od té doby vyrábějí spolu s hračkami proslulé dřevěné (i kovové) krušnohorské pyramidy, v nichž kromě civilních motivů horníků apod. byly také motivy betlémů. Zvonící plechový otáčecí mechanismus vznikl na konci 19. století, průmyslově se pod názvem **andělské zvonění** začal vyrábět právě v Solingenu. V roce 1895 zde založil Walter Stock se společníkem Adrienem firmu Solinger Industrie-Werke Adrian & Stock, která spolu s dalším sortimentem vyráběla z bílého plechu a drátu vánoční ozdoby (andělíčky, hvězdičky apod.) a závěsné vahadlové držáky na svíčky na stromeček. Spojením tohoto výrobního programu s mechanismem otáčení pomocí teplého vzduchu vzniklo andělské zvonění (německy Engel-Geläuchte, Engellauchte). Oficiálně se začalo vyrábět v roce 1905, kdy na něj firma získala patent. Po hospodářské krizi na konci 20. let minulého století a po smrti zakladatele firmy v roce 1932 koupil firmu výrobce nožů Paul Hartkopf ze stejného města, který zvonění vyráběl v menším sortimentu až do 60 let 20. století. V počátcích bylo zvonění často konstruováno jako špička vánočního stromku se třemi svíčkami. Vůbec první model byl chór andělů tubačů nad výjevem narození Páně vysoký 39 cm. Později bylo především samostatně stojící bytovou dekorací s různými základními motivy. Nabídkové katalogy různých firem nabízely andělská zvonění i mimo vánoční období jako dárek k různým příležitostem (narozeninám, svátkům, rodinným oslavám, pro jakékoli slavnostní chvíle), ale zdá se, že většího uplatnění měla jen varianta adventní se čtyřmi svíčkami a vánoční s motivem narození Páně. Výrazný pokles zájmu o německé typy andělského zvonění nastal po druhé světové válce. Toho využili výrobci ve Švédsku. Díky vzrůstající oblibě se pak andělské zvonění dostalo i do zámoří, především do USA, kde byl o něj tak enormní zájem, že musely vzniknout i místní firmy, zabývající se jeho výrobou.

V Československu se v 50. letech minulého století výroby ujala pobočka podniku Elitex Liberec ve Frýdlantu v Čechách. Avšak vzhledem k tomu, že se tehdejšímu režimu nelíbil název ani předmět připomínající křesťanství, vznikl zvonící stromek. Tento název měl až do konce 80. let minulého století. V průběhu 70. let došlo k odprodeji kompletního výrobního programu Výrobnímu Družstvu Invalidov Zvolen. Tam výroba probíhala v jedné z poboček v Hornej Štubni poblíž Kremnice až do roku 1989. Po listopadové revoluci však zájem veřejnosti poklesl a vypadalo to, že tradice zanikne.

Nyní je vše jinak. V současné době v Česku existuje několik malých i větších výrobců těchto tradičních vánočních ozdob. V roce 2011 odkoupil výrobní program i veškeré existující zařízení od nástupce VDI Koplast v. d., současný největší český výrobce firma Zdeňka Ševčíka LOGIMAX, s. r. o., sídlící v Praze. Po více jak roční usilovné práci obnovil původní ruční výrobu z pouze českých komponentů. Jednotlivé kovodíly jsou z válcoven plechu ve Velkém Šenově. Tyto jsou ručně lisovány v chráněné dílně MIBA v Rožmitále pod Třemšínem, kde probíhá i veškerá nástrojařská práce a zároveň kompletace zaměstnávající osoby s tělesným postižením. Ostatní bižuterní komponenty, jako jsou skleněné perle, řetízek a zvonící korálek, mají svůj původ na Jablonecku. Pro zhotovení jednoho kusu zvonícího stromku je třeba 27 nástrojů a stejné množství operací na lisech, než se může začít kompletovat. Sesazení jednoho kusu trvá přibližně 50 minut. Vyrábějí se zde dvě varianty – zlatá a stříbrná, podle přání zákazníka. Součástí balení jsou i červené svíčky, jejichž plamen celý mechanismus roztáčí. V současné době firma vyrábí až 11.000 ks ročně a vyváží je i do USA, Kanady, Itálie, Francie, Španělska i sběratelům do dalších zemí světa.

Použitá literatura a prameny:

<https://g.cz/zapomenuta-vanocni-tradice-se-vraci-andelske-zvoneni-udela-z-vaseho-domova-nejlepsi-misto-ke-slaveni-vanoc/>
https://www.idnes.cz/praha/zpravy/tradicni-zvonici-stromky-vyrabi-v-rozmitale.A171216_371045_praha-zpravy_rsr

Hod Boží velikonoční je z pohledu zvykového nejvíce poznamenán církevními obyčejí, neboť tento den je největším svátkem křesťanů. Po hrubé mši kněz světil poživatiny, které přicházely na stůl před obědem. V některých rodinách dostával každý člen jedno svěcené vejce, častějším však bylo rozdělení jednoho vejce mezi všechny přítomné, aby byla posílána soudržnost rodiny či aby její členové našli zpět cestu domů i z nejvzdálenějších koutů světa. Poté se členové hospodářství vydávali do polí opatřit je svěcenými křížky. Až do 50. a 60. let 20. století jsou z českých zemí známa i procesí do polí v tento slavnostní den, jejich cílem bylo oživení hranic pozemků jednotlivých obcí, jejich vymezení vůči nečistým silám a znásobení ochranné moci těchto hranic. I v tento den však platilo množství magických zákazů – nesmělo se stlát, zametat, vynášet hnůj z chlévů, mýt nádobí, šít, vařit. V českém lidu, národopisném časopisu s dlouhou tradicí, nacházíme též doklad o zvyku o Božím hodu velikonočním od B. Hraběte ze Sušicka, podle kterého nemá si hospodář sám čistit boty, aby neměl sněť v pšenici.

Zatímco svěcené pokrmy (především vařená vejce, maso jehněčí, telecí a kůzlečí, velikonoční nádivka „hlavička“, obřadní pečivo) na venkově požívali společně členové domácnosti, ve městech bývalo zvykem svěcené pokrmy posílat také jako dar mezi přáteli či významným známým osobnostem.

Použitá literatura a prameny:

Frolcová, Věra: Velikonoce v české lidové kultuře. Praha 2001. s. 177-187. ISBN 80-7021-503-8.

Herynek, Petr: České Velikonoce – Zvyky a návody. Olomouc 2019. s. 24. ISBN 978-80-7346-251-2.

Toufar, Pavel: Velikonoce. Třebíč 2001. s. 70-71. ISBN 80-7268-129-X.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčejí. České Budějovice 1991. s. 57. ISBN 80-85463-03-2.

Isie

Hromnice (2. února) neboli den Uvedení Páně do chrámu byl den, kdy se v některých oblastech teprve odstrojoval vánoční stromek – projev definitivního konce Vánoc. V lidové víře, spojené později s církevními obřady, byl tento den významný proto, že se v kostele svěřila křída, kterou se vykonávaly v průběhu celého roku magické ochranné úkony, sůl jako posvěcená součást pokrmů lidí a potravy drůbeže a také vody, která sloužila k vykropování na ochranu proti negativním magickým silám.

Použitá literatura a prameny:

Vavřínová, Valburga: Malá encyklopedie Vánoc. Praha 2000. s. 133-136. ISBN 80-85983-81-8.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 46. ISBN 80-85463-03-2.

Josef Hozman, řídící učitel v Sušici, zaznamenal v roce 1936, že hospodáři říkají: “Na Hromnice půl píce, na druhou stranu ještě více“. A také, že by podle pranostiky měl skřivánek vrznout, i kdyby měl zmrznout.

Zdroj:

Etnografický archiv VMH Kt.

Isie

Hry velikonoční s vajíčky hrály děti s vajíčky většinou vařenými o velikonočním pondělku.

Sekání je hra s vařenými velikonočními vejci, při které drží hoch v ruce vejce pevně obemknuté, jen s malým otvorem mezi palcem a ukazováčkem. Druhý hoch se snaží z blízka hozeným penízem touto mezerou prorazit skořápku vajíčka. Pokud se mu to podaří, je vejce jeho, pokud ne, prohrál peníz, kterým „sekal“. V některých lokalitách se seká ještě jinak. Vejce v trávě položená, jsou cílem snah o zasažení pomocí drobných mincí, házených na ně postupně všemi hráči.

Dohazování je hra, při které se vařené vejce položí do důlku a z určité vzdálenosti se hráči snaží co nejbližší k němu dohodit krejcarem. Kdo se mincí dostane nejbližší, vyhrává a získá vejce.

Cikání je hra, při které se pomocí dvojích hrábí do sebe vklíněných kolíky nahoru vytvoří malý nakloněný žlábek. Každý z účastníků pustí žlábkem jedno vajíčko, které se různě daleko odkutálí. Pak se v předchozím pořadí pouští druhé vejce tak, aby se pokud možno dotklo vejce, které již pod žlábkem leží. Pokud se to hráči podaří, vyhrál toto dotknuté vejce a může hned hrát znovu. Jinde je cikáním hra, při které o sebe ťukají dva hráči špičkami vařených vajíček. To, které prorazí spoluhráčovu skořápku, je vítězné.

Valiště je venkovní svažitý prostor pro válení vařených vajec zvláště upravený. Na jeho vrcholku všichni účastníci hry položí svá vajíčka (označená či jedinečně ozdobená, aby nemohlo dojít k záměně) na pravítko či lištu, která se na počítání (tři) zvedne a všechna vejce se na dráhu naráz vypustí. Které vejce je nejrychleji v cíli, to vyhrává a jeho majitel bere všechna vejce ostatní.

Obdobné je házení vařených vajec na slaměné (doškové) střechy – které vejce je z ní první dole, to vyhrává a jeho majitel bere vejce ostatních účastníků hry.

Také je známá hra, při které se hoši od sebe cca na 40 kroků v řadách proti sobě postaví a na povel po sobě jeden po druhém vejce vařená natvrdo hodí. Když některý svůj protějšek zasáhne, získává jeho vejce.

Čůkání chlupatou kudrnou je hra, při které se hráči snaží pomocí míčku z nastříhaných a do koule uhnětených volských chlupů zasáhnout některé z vařených vajec, seřazených v trávě do řady. Které vejce je zasaženo, náleží tomu, kdo jej míčem zasáhl.

Použitá literatura a prameny:

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 58. ISBN 80-85463-03-2.

Zíbrt, Čeněk: Veselé chvíle v životě lidu českého. Praha 2006. s. 259-263. ISBN 80-7021-624-7.

Nejprve je nutné zmínit to, že v hlubší minulosti byl v předvánočním období hlavní obdarovavací osobou **sv. Mikuláš**, o jehož štědrosti a lásce k dětem se dodnes vyprávějí legendy. Až v období reformace Martin Luther začal v souladu s reformními myšlenkami prosazovat v těch rodinách, které s jeho učením souhlasily, symbolické obdarovávání právě narozeným Ježíškem. Zatímco v ostatních zemích se s odezněním reformace vrátili k původním obdarovavacím postavám (pokud se od nich vůbec kdy odklonili) – např. Peré Noel, Weinachtsmann, čarodějnice Befana atd. atp., v Čechách se zabydlel reformační Ježíšek nejspíš natrvalo. Odolal politickým tlakům Dědy Mráze v 60. a 70. letech 20. století, zatím odolává i Santa Clausovi, i když mu jeho boj komplikuje to, že vlastně dodnes nemá náš Ježíšek ustálenou podobu a každý si jej představuje jinak.

Použitá literatura a zdroje:

Vavřínová, Valburga: Malá encyklopedie Vánoc. Praha 2000. s. 88-89. ISBN 80-85983-81-8.

Konopická byla slavnost, kterou pořádala děvčata po skončení sušení a mědlení lnu. Len se sušil buď v pazderně, která byla vybavena pecí, nebo v tzv. barácích, což byly jámy, přes které byly dány tyčky, na kterých se len sušil nad ohněm, rozdělaným na dně. A mědlení probíhalo též u pazdery či u sušících jam. Na Sušicku se, dle záznamu Josefa Holzmana, řídícího učitele měšťanských škol v Sušici z roku 1936, konopická v minulosti konávala, protože se v oblasti pěstoval jak len, tak konopí na plachty a provazy. Konopickou organizovalo nejvtipnější a nejveselejší děvče, obřad připomínal svatbu, při které ženichem byl konopník a nevěsta konopička. Někde tento pár zastupovali manželé, kteří bydleli na pazderně, nebo někdo jiný, zjednaný, těm se ale muselo zaplatit. Děvčata si sama obstarala hudbu, kořalku, buchty i povozy. V době zápisu však v regionu byly známy jen mírné dozvuky tohoto zvyku v Bílenicích a Čimicích.

Zdroj:

Etnografický archiv VMH Kt.

Kraslice

Pro naše předky v minulosti bylo vejce symbolem zázračného života. Nebyli schopni si vysvětlit a pochopit proces, kterým ve vaječné skořápce z bílku a žloutku vznikne ptáče. Proto vejce v různých podobách doprovázelo jako prosperitní symbol četné obřady či významná mezní období v životě člověka. Snědením vejce doufali na sebe přenést alespoň část z jeho zázračné moci, proto se setkáváme při obřadech s vejci nejen syrovými či vařenými, ale také ve formě vaječných pokrmů. Většina z příležitostí, ke kterým vejce sloužilo jako prostředek ke zvýšení prosperity ať už vlastní či celé domácnosti nebo hospodářství, již dnes nenachází v nové společenské struktuře svoje uplatnění, většina zvyků má dnes zcela jinou podobu. Přesto jsou malovaná vejce – kraslice i dnes neodmyslitelnou součástí svátků jara – Velikonoc, i když většina lidí v nich vidí pouze dekorativní předmět a o jejich možné „čarovné moci“ v minulosti nemá ani tušení.

Různé způsoby zdobení vajec měly znásobit jeho magické schopnosti, proto má barevná i ornamentální symbolika ryze prosperitní a ochranný charakter. Nejjednodušším způsobem zdobení bylo barvení vajec, původně v přírodních barvivech. Nejčastěji používanou barvou byla červená, která symbolizuje krev – tedy život. Proto se někde Velikonocům říká červené svátky a kraslicím, i když jsou zdobeny jinak, červená vejce. Další barvou, přinášející zdar, štěstí a zdraví, byla barva žlutá – sluneční a zelená, symbol věčného života. Spolu s hnědou až černou barvou, symbolu Matky Země zajišťovaly jen to nejlepší pro nastávající období. Ornamenty vytvořené na takto jednoduše obarvených vejcích – kraslicích ještě umocňovaly v lidové mysli magické možnosti sněženého vejce. V minulosti byl právě obsah vaječné skořápky a jeho požití tím rozhodujícím pro plánovaný kladný přínos; proto se také dochovaly kraslice až z 19. století, kdy začínají první aktivity národopisných sběratelů. Před tím jakkoli pracně zdobená skořápka vzala vždycky za své.

Způsobů, kterými se ornamenty na skořápkách zhotovovaly, je několik. Jejich vývoj však není možné na základě výše uvedených skutečností sledovat do minulosti. Musíme tedy vycházet jednak ze situace, která v této oblasti byla v období již zmíněných prvních národopisných sběrů, tedy od poloviny 19. století (které většina badatelů považuje pro kraslicovou tvorbu za období vrcholné) a z analogií u jiných národů. Zároveň je třeba si uvědomit, že až do zrušení poddanství většina obyvatel na našem území nejen žila na venkově, ale zároveň také po celý život na jednom místě. Díky tomu mohli badatelé v minulosti (a můžeme i my u kraslic z tohoto období) podle vzhledu jednoznačně identifikovat území, ze kterého daná kraslice pochází, neboť tradice tohoto konkrétního způsobu zdobení nebyla rozšířena nikde jinde – neměla jak se rozšířit, protože migrace obyvatelstva, jak již bylo naznačeno výše, byla minimální. V současné době je situace zcela jiná. Vzrůstající migrací a následně působením různých vzdělávacích aktivit v této oblasti od 60. let 20. století jsou na celém našem území jednotlivé techniky zdobení kraslic roztroušeny, zájemce o tvorbu není ničím omezován ve výběru vzorů a barev či konkrétních tradičních postupů, je to jen jeho rozhodnutí bez ohledu na lokalitu, kde žije, i když je u národopisných odborníků ceněno, pokud výrobce kraslic pokračuje v místní tradici.

V regionu jihozápadních Čech byl nejrozšířenějším způsobem zhotovování kraslic proces batikování voskovou batikou, při kterém se rozehrátý včelí vosk na čistou omytou a dobře suchou bílou skořápkou nanáší pomocí nějakého dřívka či trnu, dnes pomocí špendlíku s hlavičkou, takže jednotlivé motivy ornamentu jsou tvořeny z drobných detailů kapkovitého tvaru, popřípadě teček, u chodských strak ještě také tvaru trojúhelníka či kosočtverce, což jsou tvary vzniklé nanášením vosku pomocí tzv. kotejše – holubího pírká na vrcholku sestřihnutého do příslušného tvaru. Základní barvou půdy (tedy okolí vzoru, který zůstává díky zakrytí voskem po obarvení bílý) byla červená, v lokalitách směrem k Plzni se tyto

kraslice zhotovovaly vícebarevné postupným nanášením vzoru po jednotlivých etapách několikerého barvení.

Dalšími technikami, které však byly méně rozšířeny, bylo zhotovování kraslic plasticky zdobených a tzv. pučených. U plasticky zdobených kraslic se na obarvenou skořápku, nejčastěji červenou či žlutou, nanášel opět včelí vosk obdobným způsobem jako u techniky předešlé, ale na rozdíl od ní vosk na skořápce již zůstal a byl sám zdobným prvkem. Technika kraslic „pučených“, známá z Chodska, je opakem batikovaného postupu. Bílá skořápka (bílé vejce) se nejprve obarvila, v tomto případě pouze na červenou, po uschnutí se na ni nanese včelí vosk stejně jako u předešlých, a pak se barva podkladu pomocí vody od kyselého zelí či octové vody odleptala, takže výsledný vzor je tvořen červenými motivy na bílé půdě.

Jinou na Klatovsku zastoupenou technikou jsou kraslice vyškrabované. Barvením v přírodních barvivech se na vejce nanese dostatečná barevná vrstva, do které se pak ostrým předmětem vyrývaly nejprve jednoduché geometrické magické symboly, které se postupně modifikovaly do konkrétních rostlinných vzorů.

Méně rozšířenou, ale též dokládanou technikou je polepování kraslic spirálami, čarami či vlhkami duše z jezerní sítiny či slabých větviček bezu černého, často pro kontrast doplněné barevnou textilií.

V současné době se v regionu vyskytují i tvůrci, kteří zhotovují kraslice v minulosti zde neznámými způsoby. Jednak technikou polepování slámou, která vznikla na Hané, a pak též technikou batiky, kdy se vzor nanáší pomocí kovové trubičky, takže vzniká stejně silná jakoby nekonečná rovná linka, umožňující nekonečné množství variant ve vzorech.

Klatovské muzeum má ve svých sbírkách kolekci několik desítek kraslic. Ze starších souborů jsou nejvíce zastoupeny techniky batikování stužkou z lokalit na Moravě, Slovensku a také ze Zakarpatské Ukrajiny. V této kolekci je pak také několik kraslic vzniklých v našem regionu batikováním, popřípadě z novější doby a městského prostředí leptáním kyselinou. Zhruba ze 60. – 70. let 20. století pochází kolekce zakoupená v prodejně ÚLUVu jako dokument tehdejší kraslicové tvorby vycházející z lidových tradic jednotlivých regionů, takže jsou zastoupeny téměř všechny techniky mistrovskými kusy maléreček ÚLUVu. Z 90. let 20. století je ta část kolekce, ve které jsou jednak zastoupeny kraslice zhotovené tradičními technologiemi od různých dárců z regionu (zastoupeny jsou opět téměř všechny technologie), a pak také kolekce zdobených vajíček ze soutěže o nejkrásnější kraslici, ve které jsou však zastoupeny i způsoby zdobení netradiční, vycházející z výtvarných technik a nemající tudíž s magickou mocí kraslice nic společného

Nejčastější jak v minulosti, tak v současnosti jsou kraslice batikované, kdy je vzor tvořen špendlíkem s hlavičkou. Dříve se zásadně ze symbolických důvodů zdobila vajíčka plná. Pokud by chlapec či muž dostal pouze vaječnou skořápku, byť sebelépe ozdobenou, urazil by se. Prázdné vaječné skořápky se začaly zdobit až s výrobou kraslic na prodej na konci 19. a na počátku 20. století. Pro batikování jsou lepší vajíčka bílá, protože na nich vzor lépe vynikne. Vajíčko se na obou vrcholcích opatrně naklepne ostrým nožem a vyfoukne se obsah. Prázdnou skořápku je třeba hned omýt z venku i uvnitř vlažnou vodou a nechat důkladně v teple uschnout. Takto ošetřené skořápky je možné střídat během celého roku. Když chceme začít pracovat, ještě jednou je omyjeme vlažnou vodou tentokrát se lžící octa a opět necháme důkladně uschnout. Na vlhké skořápky by nepřilnul rozehřátý vosk. Pak v kovové nádobce rozehřejeme včelí vosk. Pomocí písátka jej postupně nanášíme na skořápku do předem rozmyšlených vzorů – co namočení do vosku, to jeden prvek – slzička, puntík apod. Z těchto prvků komponujeme v zásadě tři možné typy ornamentů: vzory sluneční (kolečka – tedy puntík i „kytička“ ze slziček se středovým puntíkem, ale i sluníčka ze dvou a více vrstev), cesty, to jsou vzory řazené v horizontální i vertikální rovině přes celé vajíčko, takže není poznat, kde vzor začíná a kde končí, a ratolesti, tedy vzory komponované ze slziček do více či

méně protáhlého trojúhelníkovitého tvaru. Na Chodsku se na doplnění základního vzoru tvořeného slížkami a tečkami používal holubí brk seříznutý až k vrcholku a tvarovaný do trojúhelníčku či kosočtverečku. Takto upravené pírkó se nazývalo kotejš, kotejšek. Při práci je třeba dbát na to, aby vzor byl na vajíčku rozložen pravidelně souměrně k vertikální i horizontální ose. Kraslice zdobené diagonálním vzorem jsou ojedinělé, stejně jako kraslice se zoomorfními (vlastovičky) a antropomorfními vzory. Jakmile je nanesen celý zamýšlený vzor, vajíčko se obarví. Barvicí lázeň se může připravit z barev na kraslice, které se dají koupit v obchodě, nebo v barvě z přírodních materiálů. Protože včelí vosk má bod tání 62°C, musíme barvit v lázni teplé jen do 54°C, a proto musí být barva koncentrovanější. Do barvicí lázně je třeba dát patřičné mořidlo, nejvíce používaný je ocet. Nejčastěji používanou barvou na kraslice bývala červená, popřípadě žlutá, zelená, hnědá či černá. Každá z nich měla svoji symboliku. Vajíčky ponořenými v barvě je třeba během barvení opatrně pohybovat, aby se rovnoměrně obarvila celá. Sytě obarvená kraslice se vyjme z barvicí lázně, nechá okapat a pak dobře uschnout. Nakonec se teplým hadříkem setře vosk (stopíme jej). Tam, kde byl, zůstane bílý vzor na barevném podkladu.

Pokud má být kraslice vícebarevná, nanese se na bílou skořápku část vzoru a obarví se ve světlé (žluté) barvě. Po důkladném uschnutí se navoskujeme další část vzoru a vajíčko se obarví v další, sytější barvě (červené). Pokud chceme ještě jednu barvu, po zaschnutí se nanese vosk na zbývající části vzoru a vejce se obarví v nejtmaší barvě (černé, hnědé apod.). Je třeba mít na paměti, že se barvy při barvení vzájemně ovlivňují. Nakonec kraslice upravíme podle toho, jak je chceme používat – zalepíme otvory ve vrcholcích voskem, nebo jimi protáhneme stužku.

Ze stejné kompozice vzoru vychází také kraslice reliéfně (plasticky) zdobené, kdy je kompozice pomocí špendlíku s hlavičkou nanášena do stejných vzorů, ale ze skořápky se již nestápí, zůstává na skořápce jako zdobný prvek. Proto se používala vajíčka bílá, nebo již obarvená žlutě, červeně i zeleně. Vzor se nanášel včelím voskem, ale přepáleným do medově hnědé barvy, nověji se někdy užíval též barevný pečetní vosk (nejčastěji červený) či ševcovský vosk, který je temně fialové barvy. Tato technika má oproti batice tu výhodu, že i chybný tah můžeme opravit. Vosk nahrátím stopíme a pak můžeme nanášet znovu, což u batikovaných kraslic není možné.

Dalším typem kraslic, který vychází ze vzoru nanášeného pomocí špendlíku s hlavičkou, jsou kraslice tzv. „pučené“ (odvozeno od slova odpučené /odmáčené, ne tedy od vypůjčené). Dělávaly se na Chodsku a jsou obdobou tzv. kraslic zelových, zhotovovaných stužkou v Ostrožské Nové Vsi. Na bílou skořápku červeně obarvenou se nanese voskový vzor pomocí špendlíku s hlavičkou. Poté se kraslice namočila do vody z kyselého zelí (od toho tedy název zelové kraslice u techniky z Ostrožské Nové Vsi), která naleptala barvu všude tam, kde nebyl včelí vosk. Pak se naleptaná barva setřela a po stopení vosku zůstal na bílém podkladě červený slížkový vzor.

Zdobení kraslic pomocí nalepovaných kousků slámy se na našem území nejvíce rozvinulo v oblasti severní Moravy, respektive na Hané, kde nejspíš tato technologie také vznikla. Tento pracný, avšak velmi efektní způsob byl ale znám i v jiných regionech naší země. Pro práci vajíčka či vaječné skořápky obarvené nějakou sytou barvou – hnědou, červenou či černou, výhodou je, že se mohou k obarvení použít i vajíčka s hnědou skořápkou, která jsou dnes častější. Po obarvení je třeba nechat vajíčka dobře uschnout. Slámu (nejčastěji ječnou, ale i žitnou či pšeničnou) sklízenou ručně v létě, v době, kdy je obilí zralé a sláma má zlatavou barvu se před vlastní prací musí namočit, ab změkla. Poté se jednotlivé části stébel bez kolínek nožem či nůžkami podélně rozdělí, aby se stéblo dalo rozvinout. Rozvinuté stéblo se projíždí po rubové straně přes hranu nože pod palcem ruky několikrát tak, aby se stéblo vytvarovalo do roviny. Tím se také zároveň trochu zaoblí kolem horizontální osy, čímž jednotlivé dílky lépe přilehnou na oblou plochu skořápky, částečně se vyškrapou tvrdší vnitřní

pletiva, což usnadňuje práci a zároveň se stéblo částečně vysuší. Z takto připravených stébel se pak podle šířky stříhají šikmým směrem základní dílky pro vytváření vzorů, tj. kosočtverce. Z nich se sestavují hvězdice ze šesti a více kosočtverců, které jsou symbolem slunečním, řady, které symbolizují cestu, jsou-li kolem dokola vajíčka v horizontálním či vertikálním směru, nebo motivky, symbolizující ratolesti. Základní největší kosočtverce se doplňují jemnějšími kosočtverečky, ať kratšími či delšími tak, aby vzor na kraslici byl souměrný v horizontální či vertikální ose vajíčka. Každý jednotlivý dílek, položený na tmavé podložce (pro snadné rozlišení rubové a lícové strany motivků při umělém osvětlení), se potírá kapkou lepidla nabranou na hlavičku špendlíku, podebere se špendlíkem a přiloží na požadované místo. Přimáčknutím se dílek upevní na skořápce. Postupně se takto vytvoří celý vzor, který může hvězdou vycházet s obou vrcholů, čímž přes horizontální rovinu vajíčka vznikne prostor pro cestu, nebo se hvězda vytvoří na dvou místech proti sobě právě ve zmiňované horizontální rovině vajíčka. Cesta se pak udělá mezi vrcholky, nebo, je-li vzor bohatší, cesta mezi hvězdami není. Motivy ratolístek činí bohatší jak hvězdu, tak prvky cesty.

Vyškrabované (někde také gravírované) kraslice patří mezi nejkrásnější, zároveň však jejich zhotovení vyžaduje velkou trpělivost, citlivou ruku a alespoň trochu malířské představivosti. Dříve byly rozšířené po celém území naší republiky, v západních Čechách jsou ve starší literatuře dokladovány hlavně v okolí Plzně.

Pro práci jsou potřeba vajíčka uvařená na tvrdo nebo vyfouknuté vaječné skořápky (výfuky, výdumky, poucha), potřeby na obarvení (barvy na kraslice, nádobu na barvení, špejle, ocet atd.), hadřík, v němž budeme mít vajíčko při práci položeno v dlani a ostrý předmět na vyškrabování vzoru. Na vyškrabované kraslice je třeba použít vajíčka bílá, aby na nich vzor co nejlépe vynikl. Nejblíže práci našich předků je obarvení v přírodních barvivech, např. ve vývaru ze slupek cibule (s přidáním octa barví na hnědo, z červené cibule na hnědočerveno až hnědočerno), z olšové kůry (s octem barví na zelenohnědo, se zelenou skalicí na černo). Z rostlinných surovin se připravuje velmi silný vývar máčením suchých surovin, jejich vařením (cca 1 – 2 hodiny) a louhováním nejlépe přes noc. Pak se vývar scedí a může se v něm barvit. Nejsnáze se škrabe do čerstvě obarvených jen krátce oschlých skořápek, avšak s dobře obarvenými vajíčky se snadno pracuje i po několika dnech. Nástroj na škrabání musí být co nejostřejší a zároveň je důležité, aby se dobře držel v ruce. Rukojeť by měla být větší a pevnější, aby ruka netrpěla dlouhým nepřírozeným sevřením. Vzory na vyškrabovaných kraslicích byly původně geometrických tvarů se zcela přesnou symbolikou (podobně jako na kraslicích valašských), avšak postupně se konkrétní geometrické tvary modifikovaly do rostlinných motivů se stejným významem. Po skončení práce se hotová kraslice opláchneme vodou. Tak se z ní smyje prach vzniklý při škrabání, a po uschnutí se ještě může přešetřit nějakou dostupnou mastnotou. Naši předkové používali špekovou kůži či plátek špeku, můžeme však použít i hadřík s jedlým olejem apod. Vzor tím krásně vynikne.

Šáším označovali naši předkové vnitřní pletiva v mokřích lokalitách rostoucí traviny sítiny jezerní (klubkaté) (*Juncus conglomeratus*). Technika polepování kraslic tímto materiálem patří k těm vývojově mladším, patřila k méně známým, avšak v našem regionu v minulosti dokladovaným. Pro práci jsou budeme potřeba vajíčka či vaječné skořápky, šáší, lepidlo (dříve se lepilo šáší směsí vody a hladké žitné mouky), párátko nebo špejle na nanášení lepidla, nůžky, pinzetu, kousky kontrastní slabé bavlněné látky, případně sametovou stužku. Hlavní materiál je nejlépe sbírat ke konci vegetačního období, kdy je sítina již vyzrálá, ale vhodná kvalita se dá nalézt i v létě, během zimy i pod sněhem, či na jaře loňská. Důležitá je především hustota používaných vnitřních pletiv. Ta může být v zásadě trojí. Buď jsou vnitřní (bílá) pletiva příliš řídká, měkká, při pouhém dotyku se tvar bortí a nevrací se zpět. Ve druhém případě jsou pletiva pěkně pevná, nebortí se, ale při tvarování do vlnovek se v ohybu lámou. Pro práci se používá šáší třetího typu, tedy dost pevné, aby se tvarově nedeformovalo při dotyku, ale dost pružné, aby při tvarování vydrželo ohyb. Tento typ vnitřních pletiv se

zároveň poměrně dobře odděluje od vnější zelené vrstvy, kterou pro práci není potřeba. Vnitřní pletiva se získají buď oloupáním vnějších, nebo vyloupnutím vnitřní bílé vrstvy ze zelených vnějších pletiv pomocí špejle (vytlačení proti vrcholku) či nehtu na palci ruky. Vzor na těchto kraslicích je tvořen z válečku sítinové duše tvarovaného do různých spirál, vlnovek a čar, které vytvářejí vlastní vzor souměrný ve vertikální či horizontální ose skořápky. Nejprve je třeba si vzor rozmyslet, pak se povrch vejce rozdělí v základních plochách tak, že se pod šáší natře trošku lepidla a jednotlivé pruhy sítiny se na lepidlo přiloží. Vzniklé plochy pak vyplňujeme sítinou stáčenou do vlnovek či spirál tak, aby jí byl podklad zcela pokryt. Pokud mají být kraslice doplněny textilem, vyplní se jím některé plochy na vejce, opět souměrně k horizontální i vertikální ose. I když kraslice zhotovené touto technikou vypadají velice křehce a zranitelně, díky pevnosti šáší jsou velmi odolné a při skladování v temnu vydrží i několik let beze změny.

Mezi tradiční lidové techniky zdobení kraslic se řadí i kraslice leptané. Tato technika je málo známá. Rozšířila se v minulosti v severních Čechách mezi dělnicemi v továrnách s chemickým průmyslem. Pomocí skleněného pera kyselinou solnou (tzv. šajvostrem) vytvářely světlý vzor na tmavém podkladě. Vzory byly podobné jako na kraslicích s vyškrabovaným vzorem, kontury však nejsou tak ostré a slabé, proto i vzory bývají rustikálnější. Obdobou této techniky jsou kraslice leptané octem, který se nanáší pomocí slabého dřívka. Zvláštností mezi leptanými kraslicemi jsou obarvené skořápky jemně mramorované, leptané kyselinou mravenčí. Tento postup je ale dnes ještě méně znám, než předchozí, v současné době je nepříjemný, protože obarvená vejce se pokládala do mraveniště. Všechny druhy rodu mravenců jsou u nás chráněny zákonem a leptání skořápek pokládáním do mraveniště je tedy protizákonné.

Použitá literatura a prameny:

Herynek, Petr: České Velikonoce – Zvyky a návody. Olomouc 2019. S. 46-57. ISBN 978-80-7346-251-2.

Holečková, Květa; Holá, Růžena; Samohýlová, Alena: Lidové výtvarné techniky. Praha 1988. s. 48-63.

Krédlová, Kateřina: Kraslice malované voskovou batikou. Praha 2022. 64 s. ISBN 978-80-271-3579-0.

Václavík, Antonín: Výroční obyčeje a lidové umění. Praha 1959. S. 261-450.

Večerková, Eva: Kraslice ve sbírkách Moravského zemského muzea. Brno 1997. 59 s. ISBN 80-7028-092-1.

Zíbrt, Čeněk: Veselé chvíle v životě lidu českého. Praha 2006. s. 245-253. ISBN 80-7021-624-7.

Isie

Letnice

V církevním podání se svátek Seslání Ducha svatého (dle Starého zákona v ten den obdržel Mojžíš na hoře Sinaj Desatero Božích přikázání) slavil 50 dnů po Velikonocích, tedy v rozmezí 10. května a 13. června.

První ověřená zpráva o slavení tohoto svátku starokřesťanskou církví pochází ze 3. století. Záhy bylo slavení těchto pro církve významných událostí organizačně upraveno obdobně jako Velikonoce – Svatodušním svátkům též předcházela šestinedělní půst (1. neděle Provodní - Quasimodogeniti, 2. Misericordia, 3. Jubilate, 4. Cantate, 5. Křížová – Rogate, 6. Exaudi) a bylo k nim přiřčeno i svatodušní pondělí. O Božím hodě svatodušním církve stejně jako o Božím hodě velikonočním umožňovala světit křestní vodu a udělovat svatý křest. Liturgická barva je červená (na památku ohnivých jazyků, v jejichž podobě sestoupil Duch svatý na apoštoly).

Dávno před křesťanstvím se však na našem území různými obřady slavily zhruba v tomto období lidové svátky, zvané Letnice, po rozšíření křesťanství slavené především o Svatodušním pondělí. V dnešní době jsou z toho období nejznámější již téměř zaniklé průvody královniček a především na Moravě stále více se rozšiřující a v dalších místech se obnovující jízdy králů. Avšak v jejich průběhu přinášeli naši předkové také oběti studánkám, které při tom čistili, i dalším přírodním živlům, práskáním bičí odháněli (podobně jako o filipojakubské noci) čarodějnice a jiné nečisté síly od stavení či hospodářství, konaly se také bujaré oslavy tancem, jídlem a pitím. Na Klatovsku je písemnostmi zachována zpráva o letničním „dření žáby“, což byl průvod hochů, kteří měli přesně rozdělené role, respektive úlohy v tomto průvodu – spektakulárním představení. Jednotlivé role se rozdělovaly podle toho, v jakém pořadí ráno vyhnali chlapci dobytek na pastvu. První z nich byl král, druhý biřic, třetí žabař, čtvrtý hokynář, čtyři další hoši táhli káru – jeden hoch držel nad nimi opratě a poslední byl žabou, ukrytou ve vozíku, který byl ověnčen zeleným chvojím (někdy držel bič, na němž byla za nohu přivázána skutečná žába). U každého stavení se průvod zastavil a král odříkával předem připravené říkání, které bylo většinou (pokud byl král dostatečně schopný) přímo šité na míru a mělo často charakter lidové satiry.

Neodmyslitelně jsou s Letnicemi spojeny také průvodní obchůzky hraničních kamenů (u hraničních kamenů čekala často syny hospodáře důrazná výplata, aby si dobře zapamatovali hranice svého budoucího majetku) a řešení sousedských sporů, a také zvyk vysypání pěšinek. Chlapec své milé vápnem vylije či řezankou vysype cestičku až jejímu prahu, aby tak dal najevo svoje city, někdy, když je vztah tajný, to udělají za něj jiní, aby se vše vyzradilo. K oslavám Letnic na Klatovsku patří také zvyk zvaný koráb či barák, zmiňovaný již u Filipojakubské noci. Většinou chasa posbírala v jednotlivých hospodářstvích různé věci, např. pomůcky a potřeby v hospodářství, a umístila je na dřevěný vor doprostřed obecního rybníka (koráb), nebo i někomu ve vsi na střechu (barák), kde si je museli postižení sami za všeobecného posměchu vyhledat a vzít zpět.

Ve větších městech se v tuto dobu konávaly slavnosti zvané „střelba ku ptáku“, oblíbené již od 15. století. Většinou cechy organizovaly veřejnou střelbu na živého, k dlouhé tyči připevněného a později dřevěného ptáka, po vzniku městské domobran (městských ostrostřelců) se tato tradice zachovala v podobě střílení do dřevěných terčů, zhotovovaných většinou místními umělci právě pro tuto příležitost. Dokladem jsou dnes ve sbírkách muzeí dochované střelecké terče.

Z národnostně německé části Šumavy máme doložený zvyk „zpěv vodního ptáka“. Chlapci si zvolili mezi sebou jednoho „předzpěváka“, který spolu s průvodem obcházel jednotlivá stavení. U každého zazpívali předem připravené žertovné popěvky na členy domácnosti. Až když byli politi vodou děvčaty z domu, mohli vstoupit pro výslužku.

Použitá literatura a prameny:

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 64-66. ISBN 80-85463-03-2.

V archivu klatovského muzea je dochováno z čestínského panství např. toto: „Já dřu žábu na řežábu, nepustím ji do zelí ani do hrachu. Kdo tam půjde, o hlavu přijde. Honili jsme krále na zelené skále. Nemohli jsme ho dostat, mušeli jsme ho železnými sochorami dobývat. Je-li pravda, pane králi?“ „Je!“ „Kdo nevěří, ať tam běží, ještě mu tam noha leží. Kobylinka, branka, ale stále leží, černý Kuba na ní běží. Kobylinko, branko, nebudeš-li vstávat, budu tě obdělávat. Obdělávat budu, na buben bubnovat budu...“ V Dlačově je zaznamenáno jiné znění: „Dřu, dřu žábu na řežábu, aby nechodila do zelí, ani do hrachu. Přijde-li do zelí, o zuby přijde, přijde-li do hrachu, o hlavu přijde. Honili jsme krále, po vysoké skále, on nám spadl do hluboké propasti, musili jsme ho železnými sochorami vysekati. Paní mámo krásná, darujte nám kousek másla, aby se nám huba pásala, kousek sejra pro našeho vejra, nějaký vejce pro našeho strejce, nějaký koláče pro našeho žráče, nějaký troníky pro naše koníky, nějaký peníze pro našeho krále, by sme ho vymohli ze žaláře.“ Ve Vrhavči chlapani říkali: „Dřu žábu na řežábu, aby nechodila panímámě do zelí, ani do hrachu. Jestliže tam přijde, o hlavu přijde. Naše kobylinka v blátě leží, káte na ni s bičem běží. Káte, káte, co děláte, že tu naši kobylinku nenecháte. Honili jsme krále na vysoké skále, nemohli jsme ho dostat, museli jsme ho železnými sochorami dobývat. Není-liž pravda, pane králi?“ Na to odpoví druhý hoch v košatině: „Panímámo krásná, darujte nám másla, aby se nám huba pásala. Zakrojte hodně z hluboka, aby vás nebolela ruka z roka do roka. Někde troníky pro naše koníky, nějaké grejcary pro naše švejcare, nějaké pětníky pro naše setníky, nějaké šestáky pro naše cestáky, nějaké koruny pro naše Veruny, nějaké zlatky pro naše matky, nějaké šišky pro naše žizky, nějaké buchy pro naše kuchty, nějaké koláče pro naše oráče. Pár vajíčků na rendlíček, kousek másla do toho, než je to hotovo.“ Po tomto obecném úvodu následovalo veršované říkání, uvozené jménem toho, komu patřilo stavení, ve kterém právě byli, např.: „U Maršů na půdě hromada chrastí, panímáma Maršová hodně mastí.“ Nebo: „U Popelů na dvoře roste jetelíček, že Kačenka je jako andělíček.“ Nebo: „U Koláře na sadě včeličky bzučí, že nás pan učitel dobře učí.“ Poté, co chlapani obešli celou vesnici, na nějakém významném místě v obci, na vyvýšenině, nebo z koruny stromu na návsi, přeříkávali hodnotící veršiky podle toho, kolik kde ve stavení dostali výslužky.

O Svatodušním pondělí byl ještě v 50. letech minulého století znám na Klatovsku zvyk „chození kozy“, podle některých pamětníků údajně jako pozůstatek zvyků vázících se k prvnímu vyhánění dobytka na pastvu. V dotaznících z období II. světové války je ze Strážova zaznamenán takto: „Zvyk chodit za kozy jest zde znám. Je provozován o Svatodušním pondělí. Ještě nyní je prováděn, je-li povolen policejními úřady. Účastníci, ponejvíce děti, jsou oblečeni za dědka nebo bábu, kočího a 4-8 koz. Kozy mají bílé košile, přepásané, se zvonci. Na hlavě čepice ze slámy. S nimi chodí dědeček i bába. Dům od domu říkají: Dejte nám grejcary pro ty naše Švejcare, dejte nám pětníky pro ty naše četníky, dejte nám šestáky pro ty naše cestáky, dejte nám koruny pro ty naše Veruny, dejte nám másla, aby se nám kozička pásala. K tomu někdy říkají: U Suků na rohu visí děvečka za nohu. Paňmáma je jako kvítí, ať na vás slunko stále svítí.“ Obdobný zvyk uvádí tento národopisný sběr v jiných obcích i pro masopustní či předvánoční období, jinde však má s tímto společný jen název, avšak jeho podoba je jiná.

Pro šumavské lokality nesmíme opomenout závod na koních organizovaný tam, kde se chovali koně, nazýval se jízda králů. Jízda se konala na vytýčené dráze na pastvině, jelo se na neosedlaných opentlených koních. Tento zvyk máme zápisem vzpomínek dochovaný ve Skašově popsaný Janem Šrámkem, učitelem, takto: „Potom následovala jízda králů, což dělo se na drahách (obecní pastvině). Který chasník měl nejlepší koně, byl král. Ostatní hleděli

krále v jízdě předstihnouti. Všichni na vypletených, omašlovaných koních pustili se na dané znamení za králem. Kdo krále předstihl, dostal za klobouk jedlovou větvíčku. Pak následovalo veselí – muzika! Při jízdě králů však k mnohému úrazu došlo, jelikož často jízda nemoudrá byla a proto prý byla od „úradů“ zakázána, aby se neštěstí předešlo“. Vítěz dostal vyšitý praporec nebo šátek.

Karel Polák však v pamětech zaznamenal jiný průběh jízdy králů. Údajně ještě v 1835 v Újezdci, Ostsřeticích Předslavi, Bolešinech, Makově, Domažličkách i jinde se o Svatodušním pondělí odbýval trojdílný zvyk. Nejprve dopoledne jeli vesnicí ozbrojení hoši, kteří představovali různé postavy z následujícího děje (král, kněz, trubač, praporečník, kat atd.). Předem obešli stavení a vybírali od děvčat peníze či vajíčka a podle toho, kolik jim které děvče dalo, během jízdniho průvodu odříkávali před jednotlivými staveními chválicí čio hanící říkání (např. „U Chmelíků stojí tyčky, jsou tam panny jako svíčky“, nebo: „Pod Pánkojc okny roste jeřábek, tam jsou všechny holky jako obrázek“, nebo: „U Hajnů na dvoře je hodně brabců, protože jejich Mařenka má hodně chlapců.“ Po jízdě se na návsi pokračovalo lidovým divadlem. A po jeho skončení odbýval se závod, jehož vítěz byl pro další rok králem. Krále z loňského závodu v závěru dalšího divadelního představení obřadně sTali a tím celá slavnost skončila.

Josef Hozman, řídící učitel v Sušici, zaznamenal v roce 1936, že po letničním pálení čarodějnic následovaly na Sušicku královničky. Při tomto zvyku pasteveci spolu s vyvolenými děvčaty obcházejí ves v průvodu s muzikou, u každého stavení zahrají a zazpívají. Za to dostanou odměnu, kterou si pak na závěr rozdělí, nebo společně projedí a propijí. Králem je pastevec, který v ten den vyhnal první na pastvu, podle pořadí jsou pak pojmenováni i další pasteveci. Král si volí královnu, ostatní pasteveci družičky, které se nazývaly královničkami. V některých vesnicích na Sušicku je doložen také zvyk stavění korábu. Při něm chasa posbírání ve vesnici různé hospodářské náradí a náčiní a nanosí je na vůz, postavený do vody (proto prý se tomu říká koráb), nebo je rozvěsí na stromy na návsi či v blízkém lese, ucpou komíny drnem, nebo rozeberou někomu vůz a složí jej někde na střeše.

Ve Strašíně chodili o Letnicích tři chlapečci oblečení za krále a říkají: Bratři, kamarádi, postavme se do klídu (Glid – řada), budeme si vyprávěti hezkou novinu. Lámali jsme kamení na vysoké skále, přišli na nás vojáci, sebrali nám zbraně. Neměli jsme čím se brániti, museli jsme si šavle kvery dělati. Pantáto a panímámo, dejte nám groš na pivo, aby se našemu králi hrdlo prolilo. Panímámo krásná, hezkou hroudu másla, sáhněte tam zhluboka, aby vás nebolela ruka od roka do roka.

Zdroj:

Etnografický archiv VMH Kt.

Isie

Masopust je období mezi svátkem Tří králů a Popeleční středou. 6. lednem končilo vánoční období tříkrálovou obchůzkou a svěcením křídý, soli a vody. Popeleční středa je první den předvelikonočního 40 denního půstu. A protože jsou Velikonoce svátky pohyblivé, byl i Masopust krátký nebo dlouhý, podle toho, jak brzy byly slaveny jarní svátky.

Etymologicky zatím nejsou názory odborníků na vznik slova Masopust jednotné, neboť automaticky navozená asociace masopustu jako období bez masa si protiřečí s praxí. Prakticky však údajně navazují na římské bakchanálie slavené ve starověkém Římě na počest boha Bakcha, boha veselí, vína a prostopášnosti.

Celé masopustní období se vyznačovalo množstvím tanečních i jiných zábav, nejčastěji se v něm odbývaly svatby, v minulosti často několikadenní. Avšak nejčastějším průvodním jevem Masopustu byly zabíjačky, tedy hojnost masité potravy, ale také pečiva, především kynutého, a požívání alkoholu. Toto hektické období vrcholilo posledními dny Masopustu tzv. ostatky, tedy víkendem, pondělím a úterým na konci Masopustu. V tyto dny se konaly nejveselejší a nejrozpuštěnější zábavy spojené s přemírou jídla a pití. V mnoha lokalitách se na konci Masopustu, nejčastěji v úterý, konaly masopustní průvody. Ty máme v písemných zprávách doloženy ve větších městech již od středověku. Početné průvody maskovaných osob procházely celou lokalitou a za doprovodu muziky prováděly v jednotlivých navštívených staveních všelijaké taškařice. Zároveň si museli členové domácnosti s některou maskou zatančit, věřilo se totiž, že kdo jak vysoko při tomto tanci vyskočí, tak vysoké mu naroste konopí či len.

Každý průvod měl jiné složení, některé masky však nesměly v průvodu chybět. Především to byl hlavní maškarád, který většinou celý podnik organizoval, dohlížel na předávání odměny za obchůzku a její následné rozdělení či upotřebení účastníky. Maškarád také většinou při každém zastavení přeříkával předem připravené verše či jiné povídaní, někdy zaměřené na konkrétní osobu a její neduhy či charakterové vady. Dále v průvodu v minulosti nesměl chybět ženich s nevěstou (muž v kostýmu nevěsty, žena jako ženich), medvěď s medvědem (od 18. století místo kožichu obalovaný hrachovinou), bába s nůši, Žid, kobyla (někde klibna) a dráb či jezdec na koni. Dnešní průvody již některé masky opustily, objevují se však jiné. Mnohé z nich ale mají v průvodu a jeho aktivitách konkrétní úkoly, kterými baví ostatní veřejnost, nebo činnosti, kterými od přihlížejících získávají další odměny, nejčastěji peníze. Průvod většinou začínal v odpoledních hodinách na konkrétním místě – na návsi, před hospodou, u kostela apod. Po zahájení, které někdy mělo podobu povolení průvodu starostou obce, jindy podobu uvítacího a organizačního projevu maškaráda, se průvod vydal na cestu tak, aby pokud možno najednou prošel postupně celou lokalitu. Dnes se sice ani v těch menších místech nemusí nutně navštívit všechna stavení, v minulosti by to ale byla obrovská potupa a hanba, kdyby průvod někoho vynechal. Celá akce končila vždy v místní hospodě nebo na jiném obdobně vhodném místě, kde se slavnostně pochovával Masopust, někde také basa či figurína Bakchuse, což bylo vlastně nedlouhé a často i chaotické představení lidového divadla, kterým byl symbolicky celý průvod završen.

Stínání kohouta jako starodávný prosperitní masopustní zvyk vymizel ve 2. polovině 19. století. Kromě Masopustu se v některých lokalitách odbýval i v jiných významných dnech – např. o pouti, hodech, Velikonocích, ale také svatbách apod. Obřadním způsobem přivedený kohout byl s'at či ubit po přečtení zábavného rozsudku původně snad jako zvířecí oběť pohanským bohům.

Chození s bukačem (kališem) se konalo ve městech i na vesnicích v období Masopustu. Byla to obchůzka, která měla charakter koledy. Dva hoši si uzpůsobili keramický džbán na bukač tím, že jeho hrdlo potáhli měchuřinou či kůží. Ze středu potaženého hrdla vycházel svazek koňských žíní, které potahováním navlhčenýma rukama vydávaly přes tělo džbánu zvláštní výrazný zvuk, který rytmicky doprovázel jednotlivé říkanky koledníků. Za předvedené vystoupení dostávali chlapci výslužku.

Odlišný charakter mělo masopustní období v městské prostředí. V jeho průběhu se konaly ve šlechtických domácnostech a u bohatých měšťanů bohaté hostiny doprovázené i různorodým zábavným programem. Často se též předváděly žakovské divadelní hry (nejprve v kostelích či církevních kolejích, později již mimo církevní prostředí) na rozverná témata, nejčastěji hádání Masopustu s Postem či soud nad Bacchusem – pánem ožralců apod. a konaly se bály a plesy. Od 18. století bývala občas pod vlivem národního obrození a svérázového hnutí součástí masopustního veselí ve velkých městech i tzv. selská svatba, při které se šlechta a bohaté měšťanstvo oblékalo do lidových krojů (první v roce 1725 v Praze). Od poloviny 18. století se ve velkých městech konávaly také zvláštní taneční zábavy, tzv. reduty – zprvu jen pro ty nejbohatší, později i pro měšťanstvo. První reduta se konala r. 1752 v Praze. Završením masopustu ve městech od 2. poloviny 19. století bývaly sokolské šibřinky.

Použitá literatura a prameny:

Toufar, Pavel: Velikonoce. Třebíč 2001. s. 22-30. ISBN 80-7268-129-X.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 48-50. ISBN 80-85463-03-2.

Zíbrt, Čeněk: Veselé chvíle v životě lidu českého. Praha 2006. s. 88-91. ISBN 80-7021-624-7.

Tento obecný Masopust se však neslavil všude. Lokálně nacházíme poněkud odlišné pojetí masopustního závěru. Například Masopustní voračky je název masopustní slavnosti známé podle dochovaných archivních zpráv z Klatovska, např. ze Zdeslavi. Masopustní veselí se zde slavivalo tři dny. Začínalo v neděli kolem šesté hodiny večerní věnečkem v hostinci. V neděli kolem desáté hodiny večerní začíná „pěkná hodinka“, na jejím začátku se hospodyně i děvčata oblékly do nejlepších šatů, které ale za hodinu převlékla za obyčejnější a v nich pak tančí až do rána. A v úterý po ránu, tak kolem desáté hodiny ráni, se začínaly oblékat maškary do průvodu. V něm obvykle nechyběl žebrák, agent, holubář, flašinetář, kominík, mlynářský chasník, bába, medvědář s medvědem, kašprlata s bičí, zvonci a pentlemi. Nejvíce prý bývalo židů, kteří měli v průvodu různé žertovné úkoly, podobně jako i ostatní masky. Vůdcem voraček byl nejstarší z chasníků, který oblečen v občanském obleku nesl dřevěný talířek, v jehož středu byla zasazena ozdobená myrta a vybíral od každé hospodyně příspěvek „na rosolku“, aby mohli dát večer hospodyním připít. Říkalo se, že když se o Masopustě hodně pije a tancuje, naroste hospodyním dlouhý len a hospodářům ječmen. Po skončení průvodu se masky odložily a v hospodě se tančilo bez rozdílu věku i společenského postavení. Kolem desáté hodiny večerní muzikanti vyhlásili, že se začnou vybírat voračky. Při tanci každý chasník s dívkou, se kterou tančil, přitančil ke stolku, kde byly na sobě položeny dva talíře. Do horního dívka položila podle svých možností a uvážení peníze (dávalo se prý až 6 či 10 krejcarů) a jeden z dohlížejících starších chasníků peníze sesypal na spodní talíř. Tak se vědělo, kolik peněz která dívka a pak i žena dala. Z vybraných peněz se platila muzika, hospoda a podobné povinné platby, zbytek se propil v zábavě až do Popelční středy.

Odlišný charakter masopustního průvodu měla také svatba v Plánici a ve Strážově. Ze Strážova je v archivu klatovského muzea doložena sestava masek: před průvodem pobíhají dva paňácové a dvě květinářky, pak jdou panoš a panoška, rytíř a rytířka, námořník a námořnice, srb a srbka, černohorec a černohorka, sedlák a selka, turek a turkyňe, bulhar a bulharka, voják a vojanda, řezník a řeznice, cikán a cikánka, myslivec a myslivka, kominík a kominice, dva lesníci, dvě žáby a dva páry dalmatinců s medvědy.

V Kolovci se v období Masopustu konal zvyk „mletí bab“. Pro tento účel speciálně zhotovený pojízdný mlýn (dnes ve sbírkách kolovečského Muzea řemesel) byl vyvezen na veřejné prostranství, kde se do něj v průběhu stylizovaného amatérského divadelního představení vhodilo 9 bab „posbíraných“ po vsi a po chvíli z mlýna vyšlo zřetelně méně (cca polovina) mladých pěkných děvčat. Tento přerod sám však nebyl tím hlavním – nejdůležitější

byla vždy satirická říkání, součást divadelního výstupu, která vtipně i řízně komentovala jednotlivé sousedy i dění v obci. V Kolovči se v posledních desetiletích tento zvyk přesunul do pozdního jarního období. Stejný (obdobný) zvyk se konával také v Neznašovech ve 2. polovině 20. století, dnes tam má masopustní veselí charakter tradičního průvodu.

Zdroj:

Etnografický archiv VMH Kt.

V současnosti se masopustní průvody konají již na mnoha místech (Černíkov, Buková, Dešenice, Dlažov, Hamry, Chlistov, Habartice, Kal, Běšiny, Chudenice, Janovice nad Úhlavou, Mochtín, Bystřice nad Úhlavou, Zelená Lhota, Plánice, Předslav, Strážov, Lhovice, Švihov, Újezd u Plánice, Vrhavěč, Železná Ruda), masopustní průvod je jednou z nemnoha lidových tradic, které se po roce 1989 obnovily.

Zdroj:

Elektronická databáze současných projevů TLK vedená VMH Kt. .

Isie

Modré pondělí bývalo obyčejným pracovním dnem. Jeho název není dosud věrohodně objasněn.

Použitá literatura a prameny:

Toufar, Pavel: Velikonoce. Třebíč 2001. s. 48. ISBN 80-7268-129-X.

Isie

Až do 17. století naši předkové považovali za počátek **nového roku** svátky vánoční případně Velikonoce, proto se kalendářní Nový rok nijak zvlášť nevítal, neslavil. Až od konce 19. století je slavení sv. Silvestra (tedy konce starého roku) a Nového roku bujarými oslavami ve společnosti rozšířeno po celé naší republice. S tímto přechodovým rituálem jsou spojeny některé zvyky, které v minulosti doprovázely Vánoce či Velikonoce. Nejvýraznější z nich je odhánění zlých sil pomocí hluku (střelba z palných zbraní či práskání bičem). A k obědu na Nový rok mělo být maso, především vepřové. Hlavně to nesměla být drůbež, aby neuletělo štěstí.

Pranostiky vztahující se k Novému roku:

Je-li na Nový rok hezky, budou pěkné žně.

Na Nový rok déšť, o Velikonocích sníh.

Jsou-li červánky v novoroční den, přinesou jistě samotnou slotu jen.

Na Nový rok o slepičí krok.

Použitá literatura a prameny:

Vavřínová, Valburga: Malá encyklopedie Vánoc. Praha 2000. s. 165-171. ISBN 80-85983-81-8.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 43-44. ISBN 80-85463-03-2.

Isie

Památka zesnulých (2. listopadu), neboli Dušičky se slaví na památku všech zemřelých. Měly vyjádřit úctu živých k jejich zemřelým předkům, proto se většinou konala návštěva rodinného hrobu spojená s hostinou, při které se vzpomínalo na předky. Na noc i na stole zůstávalo něco jídla, aby se, jak naši předkové věřili, mohly duše zemřelých, které se v tu dobu vracení na svět, dosyta najíst.

Použitá literatura a prameny:

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 74-75. ISBN 80-85463-03-2.

ISie

Pašije (z lat. passio – „utrpení“) jsou v původním významu vyprávění o utrpení a smrti Ježíše Krista. Pašijové hry jsou divadelní představení, které pojednávají o jeho posledních dnech, umučení a zmrtvýchvstání. Jejich největší rozvoj spadá do 14.–15. století ve městech, ale jejich popularita se nejdéle udržela na venkově.

V České republice má nejdélší tradici pašijových her obec Hořice na Šumavě. První písemné doložení Hořických pašijových her se datuje k roku 1816. Jejich autorem byl hořický tkadlec a sběratel Paul Gröllhesl, který se inspiroval známou předlohou německého kapucína Martina (Linia) z Kochemu (1634 - 1712). Za pomoci faráře sepsal text pro pašijové hry s názvem: "Utrpení a smrt našeho Pána Ježíše Krista - truchlohra o pěti jednáních s předehrou" a tím fakticky založil novou tradici hořických pašijí. Hru nacvičil a ještě v témž roce sehrál spolu s dalšími hořickými měšťany. V letech 1816 - 1840 se hrávalo o postních nedělích a velikonočních svátcích v sálech místních hospod a bez kostýmů. Později v 80. letech 19. století hrál pašijová představení místní ochotnický spolek a herci již hráli v kostýmech. Tradice her a jejich stoupající úroveň přispěly k tomu, že pověst o nich pronikla daleko za hranice a stala se podnětem k organizování Pašijí po celé Evropě. Z těchto skromných počátků pak vzešly zásluhou českokrumlovského profesora Josefa Johanna Ammanna výpravné velkolepé Pašijové hry, které byly rok poté upraveny proboštem Landsteinerem. Původní Gröllheslův text profesor Ammann přepracoval a vzhledem k tomu, že pocházel z Tyrol, čerpal inspiraci z tehdejších pašijových her v Oberammergau a Brixleggu. Pro svůj záměr získal podporu hořických občanů a také německého spolku Deutscher Böhmerwaldbund, který podporoval rozvoj společenského, hospodářského a kulturního života německy mluvících obyvatel šumavského regionu. Za významného přispění spolku a s pomocí místních občanů byla postavena divadelní budova o kapacitě 1 500 míst a hned rok poté rozšířena na 2 000 míst pro diváky. Na jejím jevišti účinkovalo na 300 osob. Premiéra velkého pašijového představení byla 25. června 1893. Ještě v témž roce zde Hořické pašije zhlédlo na 40 000 diváků. Hudební složku pašijového představení zajišťovala v začátcích divadla také hornická kapela ze schwarzenberských knížecích dolů v nynější Černé v Pošumaví. Avšak v roce 1912 se kapela již nemohla hořických pašijí účastnit, neboť, jak uvedl ředitel knížecích tuhových dolů, nebylo ze stávajících horníků možné zajistit potřebně velký a kvalitní ansámbl. Tehdy se Josef Taschek, ředitel spolku Deutscher Böhmerwaldbund, obrátil na krumlovského vévodu Adolfa Josefa ze Schwarzenbergu s žádostí na vyslání granátníků Vévodské tělesné stráže k pašijovému divadlu do Hořic na Šumavě. Vyřízení žádosti se ujal dědičný princ Jan Nepomuk II. a gardová kapela byla dle rozkazu zapojena do Hořických pašijových her ještě v sezóně 1912. Kapela schwarzenberských granátníků měla pro pašijové hry velký přínos, neboť byla považována za jeden z nejvyhlášenějších ansámblů v celém regionu. Pašijové hry se staly pověstnými po širokém okolí a tak není divu, že v té době navštívili hry významní činitelé, například císařská rodina, kníže Schwarzenberg, vysocí církevní hodnostáři. Na rozdíl od jiných pašijových míst, kde se většinou hrává s několikaletou pauzou, se v Hořicích hrávalo častěji. Jen po dobu 1. a 2. světové války byly hry přerušeny. V roce 1936 se pašijové hry hrály naposledy. V období 2. světové války sloužilo divadlo jako skladiště vojenské výzbroje. Po skončení války se nově dosídlení obyvatelé Hořic rozhodli tradici pašijových her obnovit. Podnětem obnovy pašijových her se stala výzva Jaroslava Tomáše Vetešníka. Byly provedeny opravy budovy a pod vedením hořického občana Jaroslava Tomáše Vetešníka a kájovského faráře Jana Václava Straky začali hořičtí obyvatelé nacvičovat hru s českým překladem Landsteinerova textu. Již v roce 1947 se v divadle konají první česky hrané Pašijové hry s redukováným obsahem. V následujícím roce se hrají podruhé, tentokrát již celé. Uvedení her v této době, vlastně poprvé česky, bylo symbolem nástupu české řeči a obyvatel do kraje. Po Únoru 1948 již nebyl zájem státních a stranických představitelů, aby se hra s náboženskou tematikou nadále uváděla. Hrát se nesmělo a objekt divadla byl využíván jako ovčín, později

devastován a v konečné fázi byl demolován stejně jako i objekt nedalekého kostelíka. Tradice pašijí byla odsouzena k zapomenutí a jen občas bylo nenápadně zmíněno, že se tu pašije hrávaly, a že byly i několikrát zfilmovány. O tato připomenutí se zasloužil zejména místní kronikář p. Šimeček.

V rámci polistopadové euforie, zazněly v duchu pořekadla o „chutnajícím zakazovaném ovoci“ připomínky, že by bylo vhodné a slušné zabývat se otázkou pašijí. Díky iniciativě prvního svobodně zvoleného starosty obce Ing. Miroslava Čunáta a řady dalších nadšených lidí vznikla na konci roku 1990 Společnost pro obnovu pašijových her v Hořicích na Šumavě - Pašije. Společnost si kladla za cíl soustředit materiály týkající se pašijí se záměrem uspořádat výstavu, případně navštívit zahraniční představení pašijí a navázat zahraniční styky. Přání členů zahrát si pašije vypadalo jako nespílitelné. Neměli k jeho provedení nic. Budova byla zdemolována, kostýmy zmizely v neznámu, stejně tak kulisy. A hlavně byl potřeba nový text. Původní verze v němčině trvala něco přes pět hodin.

Textové předlohy se nakonec sešly dvě (pan Berka z Českých Budějovic a PhDr. Jindřich Pecka). Po konzultacích byla vybrána předloha PhDr. Jindřicha Pecky, k níž později složil doprovodnou hudbu skladatel Jaroslav Krček. Významnou pomocí byly konzultace a materiály k pašijovým hrám od Mgr. Petra Jelínka, tehdejšího ředitele regionálního muzea v Českém Krumlově. Petr Jelínek také později ve spolupráci se sl. Kohoutkovou vytvořil pašijové muzeum v Hořicích na Šumavě. K zásadnímu posunu v přípravě obnovy pašijových her došlo, když se po přečtení novinového článku společnosti přihlásil režisér Antonín Bašta (toho času intendant Jihočeského divadla). Dokázal svou přirozenou autoritou a laskavostí vytěžit z 60 členného souboru maximum možného. Textovou předlohu PhDr. Jindřicha Pecky částečně upravil, aniž by jí ubral na poetičnosti. V uspořádání scény spolupracoval se svým švagrem arch. Antonínem Dvořákem. Na jaře roku 1993 nahrála pro pašijové divadlo Musica Bohemica pod taktovkou Jaroslava Krčka jím složenou hudbu. Paní Strašrybková navrhla a se ženami ze souboru ušila kostýmy. Potřebný materiál vybrali s Ing. Čunátem za příznivou cenu v píseckém Jitexu. Pro představení pašijí bylo vybráno místo bývalé střelnice v lesoparku v těsném sousedství bývalé budovy pašijového divadla. Vznikla zde malebná přírodní scéna, tomu ale předcházelo velké úsilí a obětavost lidí z pašijové společnosti a z řad hořických občanů. Starosta Čunát byl duší příprav, v jejichž rámci se muselo vše stihnout ve třech měsících: terénní práce (včetně odvodnění), zabudování lavic (512 míst), výroba jevištních palisád, stolů, židlí a kříže na jeviště, stavební úpravy šaten a hygienické zařízení, přívod vody, kanalizace, posílení elektrické přípojky, přístupová komunikace a především také konstrukce pro zastřešení hlediště a scéna. Originální zastřešení hlediště bylo navrženo Lubomírem Pánkem, stejně tak scéna situovaná do zalesněného svahu. V rámci úprav byla provedena rekonstrukce památníku J. J. Amanna, kterou finančně zaštitila paní Růžena Hotová. V den termínu premiéry 26. 6. 1993 (přesně 100 let a 1 den po premiéře Ammannových pašijí) byl na náměstí instalován pomník "Všem, kdo se o Pašije zasloužili", který financoval R. Paydl. Následovala slavnostní mše celebrowaná generálním vikářem Dvořákem, po ní byla slavnostně otevřena výstava na faře. Odpoledne se konalo slavnostní premiérové představení Pašijí, které bylo úspěšné a doznalo značného ohlasu jak na místě, tak i v médiích. Řada diváků byla představením dojata. V sezóně 1993 bylo odehráno celkem 9 představení za účasti 1 826 diváků. Po prvním úspěšném roce v souboru pašijových her zavládla družná atmosféra a ze skromných podmínek tak vznikl základ nové tradice. Večerní představení se začala hrát v roce 1999. Po úmrtí režiséra Antonína Bašty v roce 1998 se ujal režie herec Jihočeského divadla Mgr. Jiří Šesták. Ten se však pro své vyčerpání již nemohl tolik věnovat zkouškám. Často tak vedl zkoušky předseda správní rady nadace pan Bublík, jehož zásluhy nelze nezpomenout, neboť se obětavě zhostil technicko-organizačních záležitostí. Plnil je plných 10 let až do roku 2003, kdy se vzdal členství ve správní radě nadace a odstoupil z funkce jejího předsedy. V roce 2003 nadace fakticky zanikla.

Po zániku Nadace zazněly spontánně hlasy pro zachování tradice pašijových her. Iniciativy se chopil Vítězslav Kučera a svolal schůzku souboru. Ustanovena byla Společnost pro zachování Hořických pašijových her a do jejího čela byl zvolen Vítězslav Kučera. Společnost navázala na činnost nadace a v tradici pašijových her, které byly uváděny každý rok, pokračovala dále.

Použitá literatura a prameny:

Frolcová, Věra: Velikonoce v české lidové kultuře. Praha 2001. s. 149-151. ISBN 80-7021-503-8.

Vavřínová, Valburga: Malá encyklopedie Velikonoc. Praha 2006. s. 43-44, 213-225. ISBN 80-7277-292-9.

Isie

Pašijový týden, zvaný též Veliký či Svatý je poslední týden před Velikonocemi. Pašijový se nazývá proto, že připomíná poslední týden života Ježíše Krista a v kostelích se v jeho průběhu čtou během obřadů části Bible o Ježíšově zatčení, odsouzení a ukřižování, tzv. pašije. Stejně jako i celé předchozí období je i tento poslední předvelikonoční týden pestrou směsicí církevních a necírkevních tradic.

Použitá literatura a prameny:

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 54-55. ISBN 80-85463-03-2.

Zíbrt, Čeněk: Veselé chvíle v životě lidu českého. Praha 2006. s. 235-241. ISBN 80-7021-624-7.

Isie

Pátá neděle postní je Iudica, lidově zvaná Smrtná či Smrtelná. V rázu zvyků doprovázejících tuto postní neděli se zachovalo asi nejvíce z magických prvků předkřesťanského období. Snad v každé obci bylo zvykem vynášení Smrti, Smrtky, Mařeny, Moreny, Mařocha – figuríny, nejčastěji ze slaměného došku či sena, oblečené do starých hadrů a dozdobené prázdnými vaječnými skořápkami a prázdnými šnečími ulitami. To vše symbolizovalo smrt, zmar, zkázu, která našim předkům v zimním období hrozila intenzivněji než v období vegetace. Svržením této figuríny do tekoucí vody, nebo jejím shozením ze srázu či spálením tam, kde neměli nablízku tekoucí vodu, symbolicky ničili zimu, období plné strádání, nemocí a tmy a otevírali tak prostor přicházejícímu jaru, novému vegetačnímu období. V dávné minulosti to byl patrně důležitý zvyk celého místního společenství a všichni se ho povinně účastnili, postupně se však modifikoval do dětské obchůzky, někde spojené i s koledou. Vždy však museli účastníci po zlikvidování figuríny utíkat co nejrychleji domů. Věřili, že kdo by se pozdržel či ohlédl, do roka si jej Smrt odnese.

Použitá literatura a prameny:

Frolcová, Věra: Velikonoce v české lidové kultuře. Praha 2001. s. 361-461. ISBN 80-7021-503-8.

Toufar, Pavel: Velikonoce. Třebíč 2001. s. 39-46. ISBN 80-7268-129-X.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 53-54. ISBN 80-85463-03-2.

Zíbrt, Čeněk: Veselé chvíle v životě lidu českého. Praha 2006. s.203-232. ISBN 80-7021-624-7.

V národopisných sběrech z prvních desetiletí 20. století je zaznamenáno říkání při obchůzce se smrtkou: „Líto, líto, nove leto, kdes tak dlouho bylo, u studánky u hlubánky šatky vypýralo“. Z Habartic je zaznamenáno zvláštní říkání v tomto znění: „Rozmilí křesťané zastyďte se a tu předrahou smrt poslechněte, jak jest hrozná a odporná, každému člověku je dost jistá. Včera jsem prohlížel svoje pole, dnes už mi kopou hrob na krchově, Smrt má milá, co smyslila, žes mě tak mladého umořila. Mohlas jíti na starého, mohl jsi proniknout srdce jeho. *Mně jsest tenkrát mladý jako starý, každý své kosti na máry složí. Císař pán jest též kníže, každého umořím, když čas přijde. Hrabata, knížata, potentáti, oni by nechtěli statky dáti. Statky dáti na tisíce, kdybych já chtěla brát ještě více.* Panenko Maria Loretánská, už mě dohořívá moje svíčka.“ V Chudenicích děvčata při obchůzce se smrtí odříkávala: „Smrt plave po vodě, nové léto k nám jede s červenými vejci a žlutými mazanci. Jaký je to mazanec bez koření, bez vajec. Fiala, růže kvěsti nemůže, až jí Pán Bůh s nebe pomůže. Svatý Petr oře na Zelené Hoře, Markyta mu pohání, utekla mu od koní. Běžel za ní do vrátek, roztrhl jí kabátek. *Co ty mně ho trháš, když jsi mně ho nešil, šila mně ho švadlenka, co vykouká z okénka.* SVATÝ Petr hřímá, nese flaši vína, až to víno vypije, tak tu flaši rozbije.“

Zdroj: etnografický archiv VMH Kt.

Isie

Perník je pečivo, zhotovené s přidáním medu. Je doloženo již ve starověkém Egyptě, později i Řecku a Římě, u nás jsou první zmínky o perníkářích z první poloviny 14. století. V té době se vyráběly perníky především tvarované do dřevěných, z tvrdého dřeva bohatě a jemně řezaných forem, které dávaly perníku pouze tvar, ale nepeklo se v nich. Vytvarované těsto se pro upečení vyklápělo na plech. Nejkrásnější s největším množstvím detailů řezané formy pocházejí z vrcholného období perníkářství, tedy přibližně z 19. století. Vyráběli je specializovaní řezbáři – místní i světem jdoucí. Později, když díky rozšíření cukru a tím i změně vkusu a požadavků kupujících, byla výroba těchto perníků příliš drahá, zlevňovaly se nejen přísady do těsta náhradami levnějšími (např. místo medu syroby), ale také levnějšími, většinou do měkkého dřeva jednoduše řezanými formami, které si často zhotovovali perníkáři sami.

Nejdůležitější surovinou pro výrobu perníků je a býval i v minulosti med. Med jako poživatina byl znám našim předkům od pradávna. Již starověké civilizace med jako potravinu používaly pro přípravu pokrmů. V nejstarších dobách se med získával sběrem od lesních včel, což však vedlo většinou k likvidaci včelstva buď přímým vybitím, nebo jeho uhynutím v zimním období kvůli nedostatku výživy při přezimování. Proto lidé včelstva sledovali a zkoušeli různé možnosti jejich chovu, což vedlo nejprve k vývoji brtnického způsobu včelaření. Brtníci (tedy ti lidé, kteří se o včelstva starali) původně lesní sídliště včel ošetřovali a uzpůsobovali (např. na zimu zavírali, aby vstupním otvorem, často dost velkým, nepronikal ke včelám mráz apod.) přímo na místě, až časem začali pro včelstva vytvářet poblíž vlastních obydlí umělé příbytky – úly. Nejprve vzhledově i funkčně velmi podobné přírodním brtím, později již hodně odlišné, stejně jako způsob chovu včel. To umožnilo získávat větší množství medu a tím i zvýšit jeho uplatnění v systému stravování. Od 11. století jsou u nás doloženy oba uvedené způsoby získávání medu paralelně, později (od 16. století, definitivně po Třicetileté válce) lesní brtnictví zaniklo na úkor vědomého domácího včelařství.

Ve výrobě perníků se pak v 19. století projevila velmi významná stravovací změna, tj. rozšíření třtinového a později řepného cukru a jeho užívání při zhotovování pokrmů. Stále klesající obliba perníku vedla postupně ke zjednodušování forem do té míry, že posléze byly do hloubky cca 1 cm řezány jen obrysy jednotlivých tvarů, které byly po upečení zdobeny papírovými barvotisky a posléze bílkovými polevami. A odtud již nebylo daleko k nám dnes dobře známým a také nejčastěji využívaným formičkám plechovým, vykrajovacím. Ani to však úpadek perníkářství nezastavilo, cukrářské výrobky byly zároveň prestižní záležitostí, a tak se zákazníci stále více zaměřovali na ně. Až 60. léta 20. století, která přinesla obnovu zájmu o různé tradiční technologie a práci s tradičními materiály, obnovila také zájem o perník, v tomto případě nejprve a především v jednoduché podobě zdobený bílkovou plevou, později také a jen částečně o zhotovování perníků z forem.

U perníků je třeba zmínit ještě i zvláštní a velmi zřídka používaný způsob zhotovování perníků, tzv. drůbežku. Byly to perníky, které se z tuhého perníkového těsta tvarovaly z volné ruky buď jako reliéfy vytvarované ze slabých válečků (Vyráběla Fanula Šestáková z Mlčochovic na Moravě), nebo přímo jako 3D figurky (vyráběl Miroslav Pelikán v Jižních Čechách).

Použité prameny a literatura:

Chlupová, Ann: Medovníky. Bratislava 1996. 29 s. ISBN 80-88852-00-5.

Kolektiv autorů: Když včelařil pradědeček. Vsetín 2012. 24 s. ISBN 978-80-87614-07-3

Kolektiv autorů: Med v kuchyni. České Budějovice 2003. s. 42-49. ISBN 80-7322-046-6.

Pelikán, Miroslav: Pečeme a zdobíme perníky. České Budějovice 1999. 125 s. ISBN 80-86136-50-7.

Ruizová, Libuše: Formy na perník a marcipán. Praha 1989. /4 s./

Pondělí velikonoční, Červené pondělí je svátkem, vycházejícím z magických předkřesťanských obřadů. Jeho ústředním motivem bylo a i dnes často je vyšlehání dívek a žen vrbovými proutky, většinou umně spletenými do pomlázky, aby omladily, byly zdravé a čiperné. Obdobný význam mělo i z východních částí našeho území známé polévání vodou (někde voňavkou) či přímo nedobrovolné koupání ve vodě. Na oplátku dávaly dívky a ženy kraslice, zdobená a barvená vajíčka. Jejich barvy a motivy měly za úkol umocnit magickou sílu, kterou naši předkové vejším připisovali. Po jejich sněžení tato magická moc přecházela na toho, kdo je snědl. Jako oplátku za bohatou pomlázku dávali chlapci děvčatům o pouti perník, marcipán či šátek, avšak samozřejmě pouze těm, od kterých byli bohatě pomlázkou obdarováni, a to bývalo zpravidla u toho děvčete, kterému se chlapec líbil. Na většině míst však nechodili jen mrskači, ale také menší hoši, dnes i děvčata, na koledu. Přeríkáním koledy ve stavení si vyslouží odměnu, v minulosti v podobě vajec, velikonočního pečiva či jiných v místě obvyklých poživatin, dnes i pamlsků či peněz.

Místně je také doložen zvyk, že v odpoledních hodinách velikonočního pondělka, někde v úterý po Velikonocích, někde přímo o velikonočním pondělku, ale jen v přestupném roce chodí vrbovými proutky šlehat dívky chlapce.

Použitá literatura a prameny:

Frolcová, Věra: Velikonoce v české lidové kultuře. Praha 2001. s. 191-240. ISBN 80-7021-503-8.

Toufar, Pavel: Velikonoce. Třebíč 2001. s. 71-83. ISBN 80-7268-129-X.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 57-58. ISBN 80-85463-03-2.

Isie

Popeleční středa je prvním dnem předvelikonočního postu. Pro dosud bujně hodující a veselící se naše předky to byl první den omezení a střídmosti nejen v jídle a pití. Tady je nutno si uvědomit, že maso na jídelníčku našich předků, především těch, kteří spadali do chudší společenské vrstvy, bylo i bez postu zřídka záležitostí, byli tedy zvyklí i mimo postní období připravovat stravu bezmasou (popřípadě i bez dalších produktů teplokrevných živočichů). Zároveň je třeba si uvědomit, že i v době přísného postu církevní předpisy, které tuto problematiku upravovaly, neodepíraly maso (pokud k němu měli přístup) nemocným lidem, malým dětem a velmi starým lidem, těhotným ženám a šestinedělkám. Post v oblasti pití byl především otázkou mužskou. V hospodě se v tento den zastavili tak sotva na skleničku – spláchnout popelec. Jinak měla hostinská zařízení v této době jen velmi skrovný výdělek. Umírněnost se projevila i v dalších oblastech života. Nekonaly se žádné zábavy, i v oblečení se musela projevit postní vážnost. Lidé se proto oblékali do tmavého oblečení, pestrost a barevnost byla až do Velikonoc odložena.

V Popeleční středu při ranní mši věřícím dělal v kostele kněz na čele křížek popelem z kočiček, které byly posvěceny loňského roku a nyní spáleny. Tento zvyk je doložen historickými zápisy již v 11. století. Měl věřícím připomenout pomíjivost pozemského života a nutnost pokání a čistoty pro vlastní spásu, respektive pro spásu své duše (Pomni, že jsi prach a v prach se obrátíš.). Lidé však navíc věřili, že pokud dojdou až domů s tímto znamením na čele, nebude je bolet hlava a po celý nastávající rok se budou těšit pevnému zdraví. Popel z posvěcených ratolestí měl též přinést bohatou úrodu.

Použitá literatura a prameny:

Toufar, Pavel: Velikonoce. Třebíč 2001. s. 35-36. ISBN 80-7268-129-X.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 50. ISBN 80-85463-03-2.

Isie

Posvícení (oslava posvěcení místního chrámu) se slavilo také jako oslava zakončení zemědělských prací v tom roce a jako poděkování za bohatou úrodu. Významově s ním souvisely oslavy dokončení konkrétních zemědělských prací (např. dožínky - obilí, dočesná – chmel, konopická – konopí a len apod.). Zvykem bylo pozvat známé a příbuzné i ty vzdálenější a bohatě je pohostit.

Výrazným doprovodem posvícení a posléze i poutí byly a jsou kromě pouťových koláčů i tzv. hnětýnky, zvané též chřástalice, ve Strážově drcny. Je to pečivo z křehkého či třeňého těsta, bohatě zdobené polevami či cukrovými ozdobami a čokoládou, které dávala na Klatovsku, Sušicku i Horažďovicku děvčata chlapcům o pouťové či posvícenské zábavě za tanec, případně se dávaly při posvícení a pouti do výslužky.

Použitá literatura a prameny:

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčej. České Budějovice 1991. s. 87. ISBN 80-85463-03-2.

Některé recepty na posvícenské a pouťové pečivo:

Posvícenské hnětýnky rodu Hlubočků z Trhových Svin (Kuchyně starého Pošumaví od Václava Malovického)

4 žloutky, 1/4 l šlehačky, 20 dkg cukru moučka třeme deset minut. Pak za stálého tření přidáváme 24 dkg změkklého másla, špetku soli a 3 dkg spařených loupaných mandlí drobně nakrájených.

Kvásek z koflíku rozpuštěného másla, 2 kostek cukru, lžičky mouky a 4 dkg kvasnic přidáme k utřené hmotě a dobře promícháme. Postupně přidáváme cca 1/2 kg hladké mouky až vznikne tužší těsto, do kterého ještě zapracujeme 4 dkg malých rozinek. Těsto necháme kynout cca jednu a půl hodiny. Pak vyvalujeme placku na prst silnou, z níž vykrajujeme nízké kulaté bochánečky, které klademe na plech vymazaný a vysypaný moukou. Přikryté necháme ještě cca 20 minut kynout, potřeme rozšlehaným žloutkem, posypeme sekanými vlašskými ořechy nebo mandlemi a pečeme v nepřilíš prudké troubě cca 20 – 25 minut. Upečené za tepla obalujeme v moučkovém cukru a necháme 2-3 dny odležet.

Třené Hosínské hnětýnky Marie Bernasové (Kuchyně starého Pošumaví od Václava Malovického)

Kolik váží 8 vajec, tolik másla (Hery) a cukru krystal. Žloutky, máslo a cukr utřeme do hladka. Z bílků ušleháme tuhý sníh. K tomu přimícháváme postupně polohrubé mouky tolik, kolik váží 10 vajec. Nakonec vmícháme zvolna sníh z bílků. Dochutíme vanilkou, citrónovou kůrou a 1 lžící rumu. Pečeme zvolna ve vymazaných a hrubou moukou vysypaných kulatých formičkách. Po vychladnutí poléváme bílkovou polevou a zdobíme barevnými cukrovými kytičkami.

Křehké hnětýnky od Dany (ze sběrů prováděných v 90. letech minulého století)

1 kg tuku na pečení (máslo, Hera), 80 dkg cukru moučka, 150 dkg hladké mouky, 10 žloutků, 3 lžice 33% smetany, 3 lžice rumu, 1 prášek do pečiva, 1 vanilkový cukr a citrónovou kůru zpracujeme v hladké těsto, které necháme chvíli odpočinout. Pak je vyvalujeme na vyšší plát, ze kterého vykrajujeme tvary. Pečeme je na pečícím papírem vyloženém plechu do růžova. Zdobíme bílkovou polevou, čokoládou, barevnými cukrovými ozdobami apod.

Hnětýnky I. (ze sběrů prováděných v 90. letech minulého století)

Z 21 dkg hladké mouky, 14 dkg másla, 7 dkg cukru moučky, 1 vanilkového cukru a 2 žloutků vypracujeme těsto, které rozválíme na plát. Z něj vykrajujeme hnětýnky, které v troubě upečeme do růžova. Necháme je 2 – 3 dny odležet.

Poleva: utřeme 25 dkg cukru moučky, 2 lžice citrónové šťávy a 2-3 lžice vařící vody do hladka.

Hnětýnky II (ze sběrů prováděných v 90. letech minulého století).

Z 42 dkg hladké mouky, 28 dkg másla, 14 dkg cukru moučky, 1 vanilkového cukru a 2 žloutků vypracujeme těsto, které rozválíme na plát. Z něj vykrajujeme hnětýnky, které v troubě upečeme do růžova.

Hnětýnky III. (ze sběrů prováděných v 90. letech minulého století)

Z 36 dkg hladké mouky, 24 dkg másla, 7 dkg cukru moučky, 1 vanilkového cukru a 2 žloutků vypracujeme těsto, které rozválíme na plát. Z něj vykrajujeme hnětýnky, které v troubě upečeme do růžova.

Hnětýnky IV. (ze sběrů prováděných v 90. letech minulého století)

Z 1 kg hladké mouky, ½ kg másla, ¼ kg cukru moučky a 2 žloutků vypracujeme těsto, které rozválíme na plát. Z něj vykrajujeme hnětýnky, které v troubě upečeme do růžova.

Hnětýnky V. (ze sběrů prováděných v 90. letech minulého století)

Z 1 kg hladké mouky, 60 dkg másla, 30 dkg cukrumoučky, 2 žloutků vařených nastrouhaných a 2 žloutků syrových vypracujeme těsto, které rozválíme na plát. Z něj vykrajujeme hnětýnky, které v troubě upečeme do růžova.

Hnětýnky VI. (ze sběrů prováděných v 90. letech minulého století)

Z 1 kg hladké mouky, ½ kg tuku na pečení (másla, Stella, Visa), 30 dkg moučkového cukru, 5 žloutků a ½ kelímku šlehačky vypracujeme vláčné těsto, které vyválíme na plát. Z něj vykrajujeme tvary, které pečeme v předehřáté troubě do růžova.

Hnětýnky VII. (ze sběrů prováděných v 90. letech minulého století)

V míse rozetřeme 6 vařených žloutků s ¼ kg cukru moučky, pak přidáme ½ kg másla, trochu rumu a ¾ kg hladké mouky a vypracujeme těsto. Těsto vyválíme na plát, ze kterého vykrajujeme tvary, které pečeme v předehřáté troubě do růžova.

Hnětýnky VIII. (ze sběrů prováděných v 90. letech minulého století)

Z 28 dkg másla, 45 dkg hladké mouky, 14 dkg moučkového cukru a 3 žloutků (možno přidat i bílky) vypracujeme vláčné těsto, které necháme v chladnu odležet. Pak těsto vyválíme na plát, ze kterého vykrajujeme tvary, které pečeme v předehřáté troubě do růžova.

Posvícenské koláče chodské (Chodská kuchařka od Ivy Kumperové)

1 kg polohrubé mouky, 20 dkg cukru krystal, 20 dkg másla či jiného tuku na pečení, 6 dkg droždí, cca 1 dkg soli, 2 žloutků, 1 celého vejce, 1/8 šlehačky, 2 lžic oleje, citrónové kůry, vanilkového cukru, 3 lžic rumu, necelý ½ l mléka zpracujeme ve vláčné těsto, které necháme cca jednu a půl až dvě hodiny kynout. Během kynutí těsto několikrát proděláme. Z těsta navážíme bochánky o váze 22 dkg (asi 11 ks), rozválíme je na kulatých pečících papírech do kulata, okraje potřeme rozšlehaným vejcem a střed zdobíme nádivkami dle vlastní fantazie. Nakonec koláče dozdobíme rozinkami či sekanými mandlemi a dáme na cca 15 minut do vyhřáté trouby upéci.

Náplň tvarohová je z 1,5 kg měkkého tvarohu, 30 dkg cukru moučky, 1/8 kg másla, 1/8 l šlehačky, 1 vanilkového cukru, trochy rumu, strouhané citrónové kůry a 2 bílků;
náplň maková je z 30 dkg namletého máku, který spaříme trochou vody či mléka; po vychladnutí přidáme 1 vejce, 2 lžíce rozpuštěného másla a cukr dle chuti;
náplň povidlová je ze 75 dkg švestkových (nebo hruškových) povidel, která, pokud jsou tuhá, rozmixujeme či umeleme na masovém stroju, přidáme trochu rumu a špetku hřebíčku.

Josef Holzman, řídící učitel měšťanských škol v Sušici, zaznamenal v roce 1936, že se dříve slavivalo posvícení v různých vesnicích v různý čas, takže v průběhu roku bylo hodně možností k oslavám a setkání s rodinou a přáteli, proto císař Josef II. zrušil ostatní termíny posvícení a nařídil jednotně slavit posvícení ke sv. Havlu, tzv. havelské.

Děvčata prý na Sušicku pečou hnětýnky buď tuhé, které se rozsypávají, říkalo se jim chřástalice, nebo lupínkovitě vrstevnaté, nazývané lístkové. Posvícenská neděle se nazývala Zlatá a pondělí po ní Zlatá hodinka. O Zlaté hodince posílala děvčata hnětýnky chlapcům, kteří s nimi o posvícení nejvíce tancovali, případně svým milým.

Jiří Toman ze Strážova zaznamenal ve svých vzpomínkách, že ve Strážově chodívali až do roku 1922 o posvícení koledovat zdejší hrobaři.

Použitá literatura a prameny:

Kumperová, Iva: Chodská kuchařka. Domažlice. s. 26. ISBN 80-900202-4-0.
Etnografický archiv VMH Kt.

Isie

I když je **pout'** v podstatě vždy spojena s konkrétním světce, označuje dvě svým způsobem odlišné aktivity. Pout' je tak putováním za nějakým konkrétním cílem, svatým místem, vymezeným konkrétním organizačním rámcem, ale také výroční slavnost, která se v každé lokalitě konala většinou o neděli časově co nejbližší svátku světce, kterému byl zasvěcen místní farní chrám. Rání a dopolední čas byl věnován slavnostním církevním obřadům (slavnostní mše), odpoledne a především podvečer a večer (případně noc) patřili světským radovánkám.

Z pohledu církevního byla nejdůležitější slavnostní mše, v Klatovech následovaná slavnostním procesím s nesením obrazu Panny Marie Klatovské z arciděkanského kostela, na které přicházeli nejen místní věřící, ale také procesí věřících z blízkého i vzdálenějšího okolí, dokonce i ze sousedního Bavorska. Sláva těchto poutí byla založena na zázračném obrazu Matky Boží, která chová na klíně malého Ježíše. Obraz se do Klatov dostal jako kopie zázračného obrazu ze severní Itálie, z Re nedaleko Lago Maggiore. 8. července 1685 začal samovolně krváčet a to bylo po prozkoumání odbornou komisí prohlášeno za zázrak. Obrazu tím byla přisouzena zázračná moc. Díky tomu přicházelo do Klatov nejen v době pouti velké množství věřících, kteří sice putovali za obrazem s prosbou o pomoc, zároveň však měli díky tomu zásluhu na ekonomické prosperitě města (přichozí se potřebují někde občerstvit jídlem i pitím, pokud jsou z větší dálky, potřebují ubytování, chtějí si kromě víry ve splnění proseb vyslaných k zázračnému obrazu také odnést domů něco na památku či svým blízkým z pouti atd. atp.).

V Chanovicích bývá pout' co nejbližší svátku Povýšení svatého Kříže, tedy 14. září. Kromě toho se na okrese Klatovy nacházejí i další známá poutní místa, např. Nicov – kostel Narození Panny Marie, Dobrá Voda u Hartmanic – kostel sv. Vintíře, Kašperské Hory – poutní kostel Panny Marie Sněžné, Hory Matky Boží – poutní kaple Proměnění Páně, Sušice – poutní kaple Andělů strážných atd.

Světským radovánkám bylo vyhrazeno místo mimo kostel a stejně tak časově se světské části oslav s církevními nepřekrývaly. Účastníci poutě, všichni přichozí návštěvníci, si tak mohli koupit různé upomínkové předměty (obrázky svatých, svíce apod.), často však zároveň probíhal trh či jarmark, na kterém bylo možno koupit i jiné věci potřebné v domácnosti a hospodářství a také různé pamlsky. Závěr dne patřil posezení s příbuznými a známými, kteří přišli na pout' a také pout'ovým tanečním zábavám. Pohoštění rodinných hostů bývalo co možná nejokázalejší, podávalo se několik chodů, i masitých, nejvíce se však peklo koláčů z kynutého těsta, které se předkládaly na místě, ale dávaly se také jako výslužka. V průběhu pout'ových zábav (ale také o posvícení) na Klatovsku, Sušicku i Horažďovicku dávala děvčata svým tanečnickům další specifické pečivo, tzv. hnětýnky, tedy pečivo kulatého tvaru většinou z křehkého těsta, zdobené na povrchu různým způsobem (nejčastěji bílkovou polevou a barevnými cukrářskými ozdobami). Jednoduché linecké těsto se připravovalo z 21 dkg hladké mouky, 14 dkg tuku (máslo, Hera či jiný tuk na pečení), 7 dkg cukru moučka a 1-2 žloutků.

V průběhu 2. poloviny 20. století mívaly poutě převažující světský ráz, po roce 1989 se postupně zvýrazňuje i církevní slavení poutí.

Použitá literatura a prameny:

<https://www.mystika.info/news/panna-maria-klatovska/>
Etnografický archiv VMH Kt.

Provodní neděle

Většina z nás zná velikonoční koledu „Hody, hody, doprovody“, ale jen málokdo ví či tuší, že se vlastně jedná o památku na původně osmidenní slavení Velikonoc od Hodu Božího velikonočního do následující Provodní neděle (velikonoční oktáv), platící do roku 1094. Od synody v Kostnici toho roku pak byly stanoveny velikonoční svátky na tři dny. Synonymem Provodní neděle, dnes už zapomenutým, využívaným především v lidovém prostředí, je název provod či provoda (mužského či ženského rodu), někdy také Bílá neděle podle bílého oděvu, který nosili nově pokřtění po celý velikonoční oktáv.

Použitá literatura a prameny:

Frolcová, Věra: Velikonoce. Praha 2001. s. 231. ISBN 80-7021-503-8.

Konečná, Hana: Provodní Hody, hody doprovody, či do provody? In: Naše řeč, č. 4/2001, s. 220-221.

Isie

První neděle postní – Invocabit, lidově zvaná Pučálka se nazývala podle v minulosti oblíbeného postního jídla pučálka. Tedy namočeného a naklíčeného hrachu, který se pražil na horké plotně, někdy na pánvi i na trošce másla či sádla, a pak se na sladko sypaný pepřem a cukrem či polévaný medem, nebo na slano pepřený a solený, jedl. Toto jídlo bylo u našich předků časté i v průběhu celého roku mimo tuto neděli, v oblibě bylo doplněné rozinkami či sušeným ovocem.

Někde se této neděli říkalo Liščí podle obdarovacího zvyku, praktikovaného v tento den. Matky potají v noci před Liščí nedělí napekly preclíky, které pak navlečené na vrbové proutky, kolik dětí, tolik proutků, rozvěsily v sadu a ráno budily děti se slovy: „Vstávejte rychle, běžela tudy liška a něco tu nechala!“

Použitá literatura a prameny:

Toufar, Pavel: Velikonoce. Třebíč 2001. s. 37. ISBN 80-7268-129-X.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 52-53. ISBN 80-85463-03-2.

Zíbrt, Čeněk: Veselé chvíle v životě lidu českého. Praha 2006. s. 199-200. ISBN 80-7021-624-7.

Isie

Sazometná středa někdy zvaná Škaredá (protože se Jidáš „škaredil“ na Ježíše) byla dnem největšího předvelikonočního úklidu. Vymetaly se kamna či pece, aby měly dobrý tah na pečení velikonočních pokrmů, stavení se bílilo zevnitř, někdy i zvenku, čistě se umetaly hliněné podlahy nebo dřevěné se do běla drhly, příbytky se různě zdobily (malbou na zeď, malováním mýdlem na okna, vysypáním ornamentů na podlahy či na záspi apod.), aby bylo čisté nejen tělo a duše člověka, ale také jeho okolí. Většinou v tento den končily přadleny své zimní přástky, uklízely se kolovraty, avšak ještě před tím bylo dobré upříst v průběhu pašijového týdne nějaké pašijové nitě, které použité na šití či výšivku oděvu měly toho, kdo ten oděv nosil, po celý rok ochraňovat před uhranutím zlými silami, před nemocemi, před strašidly. Pokud byl oděv z pašijových nití přímo utkaný, měl údajnou moc ochránit i před bleskem.

Pro budoucnost bylo důležité se v tento den na nikoho nemračit, jinak by se člověk musel mračit každou středu během nastávajícího nového roku!

Použitá literatura a prameny:

Toufar, Pavel: Velikonoce. Třebíč 2001. s. 48-49. ISBN 80-7268-129-X.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 55. ISBN 80-85463-03-2.

Isie

Stavění májí

V minulosti se stavěla jedna březová májka každému svobodnému děvčeti ve vesnici, děvčatům ji často stavěl jejich chlapec, pokud nějakého měly, chlapec tím dával najevo své city k dívce. Vznikaly tím však velké škody v lesích, proto se postupně pod vlivem vrchnostenských zákazů ustálil zvyk stavět májku jednu pro celou obec. Stavění a především hlídání obecní májky bývalo a mnohde i dnes je prestižní záležitostí. Zdobení májky příslušelo toliko děvčatům – pannám, tak aby magická ochranná moc májky nebyla ničím narušena. Stavění pak bylo plně v rukou svobodných chlapců. Během stavění se májka nesměla zlomit, znamenalo by to v nastávajícím období veliké neštěstí pro celou obec. Zato poražení májky přespolními mládenci bylo jen ostudou, se kterou se místní chlapci setkávali nejen po celý další rok, ale i v letech dalších, dokud nebyla tato ostuda v myslích lidí převrstvena jinou u jiné vesnice. Ve většině lokalit se májka na konci května dražila na dřevo, v některých lokalitách stává májka až do dalšího roku, kdy je nahrazena novou.

Pod májkou se v minulosti konávala májová zábava, kde děvčata oplácela drobnými dárky svým chlapcům či penězi chlapeckému společenství postavení májky. Se zvykem stavění májí souvisí také zvyk vylévání cestiček, známých z období Letnic.

Použitá literatura a prameny:

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 60-61. ISBN 80-85463-03-2.

Zíbrt, Čeněk: Veselé chvíle v životě lidu českého. Praha 2006. s. 274-297. ISBN 80-7021-624-7.

V současnosti se stavějí obecní máje v mnoha obcích regionu (Dehtín, Klatovy – Luby, Běšiny, Bezděkov u Klatov, Koryta, Černíkov, Slavíkovice, Číhaň, Dešenice, Buková, Dolany, Malechov, Svrčovec, Hamry, Janovice nad Úhlavou, Bíluky, Měčín, Radkovice, Mochtín, Plánice, Předslav, Vrhavěč, Zborovy, Hojsova Stráž), je to jeden z nemnoha tradičních lidových zvyků, který byl po roce 1989 obnoven.

Zdroj:

Elektronická databáze současných projevů TLK v regionu, vedená VMH Kt.

Isie

Sv. Barbora (4. prosince) se podle legendy narodila v bohaté kupecké rodině v maloasijské Nikomedii. Její otec se jí snažil ochránit od svodů křesťanství tím, že ji uzavřel do vysoké věže, kterou dal pro ni vystavět u svého domu. Přesto ji jeden ze sloužících, tajný křesťan, na křesťanství obrátil. Když to zjistil její otec, nechal ji mučít a nakonec jí sám sťal, neboť se nechtěla křesťanství zřít.

V den svátku sv. Barbory děvčata na vdávání utrhla v sadu třešňovou větvíčku, kterou dala do vody a do tepla (většinou do stáje), kde ji pečlivě každý den rosila vlažnou vodou (ústý). Pokud větvíčka do Štědrého dne vykvetla, mělo se děvče v nastávajícím roce vdávat.

V podvečer také chodíval vesnicemi malý průvod většinou mladých děvčat, bíle oblečených a se zahalenou tváří. Barborky obdarovávaly hodné děti malými pamlsky (jablky, sušeným ovocem, ořechy, perníky, preclíčky). Tyto občůzky jsou údajně pozůstatky divadelních představení ze 17. – 18. století, jejichž rukopisy se dochovaly dodnes. Je z nich patrné, že některé formulace barborek při vstupu do stavení byly vybrány právě v těchto představeních.

Pranostiky spojené se svátkem sv. Barbory:

O svaté Barboře ležívá sníh na dvoře.

Na svatou Barboru mráz – schovej saně, chystej vůz.

Má-li svatá Barbora bílou zástěru, bude příští rok hodně trávy.

Po svaté Baruši střež nos i uši!

Svatá Barborka vyhání dříví ze dvorka.

Použitá literatura a prameny:

Vavřínová, Valburga: Malá encyklopedie Vánoc. Praha 2000. s. 172-173. ISBN 80-85983-81-8.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 77-78. ISBN 80-85463-03-2.

Isie

Sv. Jan Křtitel (24. června) v mládí odešel do pouště, kde žil životem poustevníka. Připravoval lid na příchod Mesiáše, ty, kteří uvěřili v jeho nastávající příchod, křtil v řece Jordán. Pokřtil i Ježíše Krista. Protože vytýkal vládci Galileje Herodu Antipovi hřích s manželkou jeho bratra Herodianou, byl uvězněn a následně lstí Herodiany a její dcery Salome sťat. 24. červen je jediným svátkem v církevním kalendáři, kdy se slaví přímo narození světce.

V lidovém prostředí se věřilo, že v ten den vystupují na povrch magické síly země. Slunce se obracelo na své pouti (slunovrat), proto se věřilo, že mají zvláštní moc byliny a koření, nasbírané v předvečer tohoto svátku, magická moc se údajně připisovala i máslu, stlučenému v tento den. V noci bylo možné najít v lesích zlaté kapradí, věřilo se, že jeho šťáva umožní člověku být neviditelný a rozumět řeči zvířat. Rozšířený byl zvyk pálení svatojánských ohňů.

Použitá literatura a prameny:

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 67. ISBN 80-85463-03-2.

Josef Holzman, řídící učitel měšťanských škol v Sušici, zaznamenal v roce 1936, že na Sušicku zjišťovali, která z žen je ve vsi čarodějnice tak, že od sv. Janu Křtiteli svařili v hrnečku mléko od uřknuté krávy, která nedojila, rozlili ho do mēlčí nádoby a v ní šlehali metličkou. Čarodějnice pak přiběhla s prosbou, aby přestali šlehat – působilo jí to bolest. V ten den také děvčata věštila s věnečky. Každá dívka na vdávání hodila do tekoucí vody přes hlavu věneček, pokud jej vylovil některý z mládenců, věřilo se, že bude jeho nevěstou. A pokud uvila dívka věnečky dva z devatera kvítí na devíti mezích a hodila je přes hlavu do vody, věřila, že pokud se ve vodě spojí, vdá se za svého milého.

Zdroj:

Etnografický archiv VMH Kt.

Isie

Svátek **sv. Jiří** (24. dubna) byl významným hospodářským mezníkem v životě našich předků, neboť v tento den se každoročně poprvé pásal dobytek. První vyhánění mělo slavnostní charakter, hospodáři počítali a prohlíželi s obecním pastýřem dobytek, který mu předávali k pastvě a množství dobytka poznamenávali vrypy na tzv. rabuších – dřevěných hůlkách (podélnou jednu polovinu se zářezy podle počtu dobytka dostal hospodář, druhou polovinu obecní pastýř). Prováděly se různé magické (pověrečné) praktiky především s dobytkem, kterému měly zajistit ochranu před nemocemi i divokými šelmami (pokoulení vejcem vařeným natvrdo, kropení svčcenou vodou, na Šumavě se dobytek zdobil věnci květů a červenými stuhami – červená barva měla chránit před uhranutím). Se svátkem sv. Jiří je spojena také pověra, že toho dne vylézají ze země hadi a štíři, kteří ale v ten den nejsou ještě jedovatí, jedovatá však je v tento den voda ve studních. S 24. dubnem je spojeno odvádění prvního (většinou naturálního) platu vrchnosti.

Pranostiky spojené se svátkem sv. Jiří:

Už je o jeden kožich tepleji.

Ať si duben sebelepší bývá,

přece ovčákovi hůl zasněžívá.

Do svatého Jiří tráva neroste, kdyby ji kleštěma tahal,

a po svatém Jiří roste, i kdyby ji palicí zatloukal.

Pastýřské zařikávání při vyhánění dobytka na pastvu:

Pán Bůh ráčil počítí, taktěž já vyháním tě, stádo boží, tímto průhonem, na to boží pole, na to čisté humence, na boží louky, pod tuto nebeskou oblohu, pod Pána Ježíše Krista obranu, pod Panny Marie plášť, pod roucho svatého Blažeje. Jdi tam, milý svatý Blažeji, do Betléma k Panně Marii, ať ti půjčí tři zámky, tři klíče, jdi tam k východu, k poledni, k západu, k půlnoci, zamkni tlamy všem vlkům a vlčicím, rysům a rysicím, hadům a hadicím, štírům a štířicím, sršním devaternicím, čarodějníkům, čarodějnicím, aby toho dobytka necítili, neslyšeli, kůže nedrali, chlupů nedrásali, masa nežrali, krve nechlemtali, kostí nelámali, ani toho božího stáda neviděli.

Použitá literatura a prameny:

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 59-60. ISBN 80-85463-03-2.

Isie

Sv. Kateřina (25. listopad), patronka učenců, studentů, univerzit a knihoven, dokázala podle legendy mistrně obracet na křesťanskou víru nejen obyčejné lidi, ale také učené filozofy. Když však vyzvala k přijetí křesťanství císaře Maxmiliána, měla být mučena nástrojem ze čtyř kol s hřeby, které jí měly otáčením rozdrásat tělo. Nástroj se ale rozpadl a proto byla s'ata. V lidovém kalendáři byl její svátek dnem, kdy se konala poslední taneční zábavy v tom roce. Proto byly tyto zábavy hodně rozpustilé, nevázané. Na většině z nich platilo ženské právo, ženy ji organizovaly, obstarávaly pohoštění i platily hudbu. Zároveň si vybíraly tanečnice. V ten den také platil zákaz práce s jakýmkoli nástrojem, který měl kola.

Použitá literatura a prameny:

Vavřínová, Valburga: Malá encyklopedie Vánoc. Praha 2000. s. 174-175. ISBN 80-85983-81-8.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčaje. České Budějovice 1991. s. 76-77. ISBN 80-85463-03-2.

Isie

Sv. Lucie, patronka přadlen, švadlen a kočích (13. prosince), naše předky ochraňovala též před čarodějnicemi. Pořekadlo „Lucie noci upije“ se stále ještě vysvětluje posunem data svátku sv. Lucie po zavedení gregoriánského kalendáře, ale podle amatérského astronoma Oty Kéhara je vše jinak. 13. prosince totiž Slunce zapadá ze všech dní roku nejdříve (pak už bude zapadat později), proto Lucie „noci upije“, ale východy Slunce jsou ještě stále (a to až do konce roku) pozdější, proto „dne nepřidá“. V minulosti v tento den obcházely vesnice bíle oděné postavy, tzv. lucky (někde také zvané perchty), které kontrolovaly, zda hospodyně nederou peří, nepředou a také jak již mají uklizeno před svátky. Někdy hrozily zlobivým dětem, že jim dřevěným nožem propíchnou břicho, pokud se nepostily a zlobily.

Pranostiky spojené se svátkem sv. Lucie:

Na svatou Lucii jasný den, urodí se konopí a len.

Svatá Lucie ukazuje svou moc, neb nám dává nejdelší noc.

Použitá literatura a prameny:

Kéhar, Ota: Lucie... aneb o moudrosti našich předků. Přednáška přednesená 11. 12. 2012 ve Vlastivědném muzeu Dr. Hostaše v Klatovech, p. o. v rámci doprovodných programů výstavy Jak jsi krásné neviňátko.

Kohoutová, Lucie. Tradiční svátky a recepty ze šumavské vesnice. České Budějovice 2017. s. 160. ISBN 978-80-7322-203-1.

Vavřínová, Valburga: Malá encyklopedie Vánoc. Praha 2000. s. 175-176. ISBN 80-85983-81-8.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 80. ISBN 80-85463-03-2.

Zíbrt, Čeněk: Veselé chvíle v životě lidu českého. Praha 2006. s. 471-478. ISBN 80-7021-624-7.

V archivu klatovského muzea je z národopisných sběrů na počátku 20. století zachován popis obchůzky lucek v Malonicích: „Uskupeno 4 osob, z nichž první ustrojena za krále Lutriána ve skvostném rouchu se šperky, s kordem a právem, ustrojenou papírovou korunou na hlavě a plným černousem, druhá ustrojena za královského sluhu, taktéž ve slušném služebním oděvu, třetí za Lucii v bílém rouše, bílým závojem a s dlouhou bledě růžovou pentlí kolem pasu, čtvrtá za kata s mečem. Při vstupu do stavení započnou společně píseň: Dej vám Pán Bůh dobrý večer křesťané milí, my k vám přicházíme se svatou Lucií, která nechtěla si krále Lutriána za manžela vzít, raděj volila si zemřít, nežli Krista Pána svého zapřít. My vám uctivě děkujem za laskavost, kterou jste nám prokázali, máme na tom dost, aby vám Pán Bůh zdraví dal a vaše statky požehnal, svatá Lucie prositi bude u Krista Pána.

Král volá: O ty služebníku, podej mi svou ručičku, dojdi k Lucii, chce-li si mě za manžela vzít nebo ze světa sejít.

Služebník: Lucie, chceš-li si krále za manžela vzít nebo ze světa sejít?

Lucie: Než-li bych si krále Tvého za manžela vzala, raděj bych svojí hlavu pod meč složila.

Král: O ty kate, konej svoji povinnost, dojdi k Lucii, chce-li si mě za manžela vzít nebo ze světa sejít.

Kat: Lucie, máš na rozmyšlenou, chceš-li si krále za manžela vzít nebo ze světa sejít.

Lucie: Než bych já si krále Lutriána za manžela vzala, raděj bych svojí hlavu pod meč složila, já mám ženicha Ježíše, po něm touží mé srdce, po něm touží mé srdce.

Při těch slovech klekne a dva prsty k nebi zdvihne.

Kat: Natáhni svůj hrdinský krk, hola, hola, jak se mi to hezky dělá. Kdyby toho bylo ještě víc, nestýskalo by se mi při tom nic!

Pak se všichni blahosklonně ukloní a pozdravem odejdou.

V Dlažově chodívaly jako lucky tři osoby přestrojené do bílých rouch. Lucka byla opletena hrachovinou, v ruce měla dřevěný nůž a nosila škopek na krev – strašila, že pokud nebudou hodné (hlavně děti), že jim rozpáře břicho a naplní je hrachovinou. Pokud byly děti hodné, dostaly nějaký pamlsek, ovoce či ořechy.

Josef Holzman, řídící učitel měšťanských škol v Sušici v roce 1936 zaznamenal, že mezi 16 – 18 letými děvčaty, bíle oblečenými, s věnečky na hlavách a se závoji, které obcházely po vesnici jako lucky, bývala i jedna černá, tj. černě oděná s černým závojem, která přebírala vedoucí roli ve skupině lucek. „Černá, když vešly do světlice, držela knihu nebo křížek, ostatní zpívaly, a to někde odchylně, jak uvedeno v závorce: *My k vám dneska (všechny) přicházíme se sv. Lucii, která ve světě zkusila, o tom každý ví (Bílenice: co ona zkusit musila, to snad každý ví). Nechtěla si krále vzít, volila raději umřít, než by svého Krista Pána měla snad zapřít.* V Nezamyslicích černá při zpěvu stojí, po zpěvu klekne, jiná jí srazí s hlavy korunku, potom zpívají: *Vstávej, ó Panenko svatá, pro Kristovy rány s'atá. My tě ctíme, velebíme, jak můžeme a umíme.* V Žihobcích černá po zpěvu zapíská a bílé se rozběhnou po práci. Kde nemají černou Lucii, rozběhnou se samy. Každá dělá jednu nebo dvě práce, podle toho kolik jich je: přendává hrnce na plotně..., šumuje v troubě..., mete, bílí, rozhází peřiny na poslteli, vleze do spíže a tam překládá věci... Po úklidu žádají o dárek. Ve Chmelné při tom zpívají: *Chleba nechceme bráti, nakrmila nás máti, rač Krejčárky neb dukátky hleďte nám dáti.* V Žihobcích po obdarování zapíská černá, bílé se postaví do kruhu, jinde, kde není černá, postaví se samy, a zpívají: *My vám všechny děkujem, štěstí, zdraví vinšujem. Po smrti pak v nebi všichni se sejdem.* Tejmlov a Bílenice: *My vám všechny děkujeme za tu zdvořilost, kterou jste nám prokázali, máme na tom dost. My vám všechny děkujeme, štěstí, zdraví vinšujeme, po smrti v nebeském království se všichni sejdem.*“

Zdroj:

Etnografický archiv VMH Kt.

Isie

Podle legendy se **sv. Martin** (11. listopadu) narodil v Panonii. Nastoupil sice na přání rodičů vojenskou dráhu, avšak právě při své službě v Galii se rozdělil s chladem se třesoucím žebrákem o svůj teplý plášť. Spolu s ním se mu údajně ve snu zjevil sám Spasitel, a tak se Martin nechal pokřtít. Později se stal biskupem, avšak zůstal i nadále velmi skromným. Svátek tohoto světce byl v minulosti tradičním dnem ukončení či započetí služby čeledně mládeže. Proto byl slaven hojností jídla a pití.

Stejně tak jako čeledě s hospodáři uzavírala o sv. Martinu smlouvu obec s obecním pastýřem, ovčákem, ponocným a dalšími obecními slouhy. Bývalo zvykem, že především obecní pastýř v případě svého zvolení uspořádal pro hospodáře, jejichž dobytek pásli, hostinu s pečenou husou, koláči, pivem, nazývanou martinská sýpka či bejčí svarba. Pečená husa byla také neodmyslitelným pohoštěním o martinských posvícenských hodech, stejně jako martinské rohlíky, které se pekly právě jen kolem svátku sv. Martina. Místy je pekla děvčata pro své vyvolené chlapce, někde je dostávala odcházející čeledě od hospodáře a hospodyně.

Pranostika vztahující se ke svátku sv. Martina:

Na den sv. biskupa Martina – milý hospodář a jeho družina – husy jedí víno k tomu pijíce, štědrého Martina chválíce; páni, žáci a kněží se radují – neb se jim koledy přibližují. Pacholci a dívky svobodu mívají – a u jiných pánův se zjednávají.

Použitá literatura a prameny:

Vavřínová, Valburga: Malá encyklopedie Vánoc. Praha 2000. s. 176-178. ISBN 80-85983-81-8.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 75-76. ISBN 80-85463-03-2.

ISie

Dodnes stále živý je zvyk mikulášské obchůzky na paměť **sv. Mikuláše** (6. prosince). Sv. Mikuláš se narodil ve 3. století v lykijském městě Pataře. Již od mládí zasvětil svůj život církevnímu poslání, které vyvrcholilo přijetím biskupského stolce. Dle legend o jeho životě vykonal četná dobrodíní, na základě kterých se stal patronem šťastného manželství, ochráncem dětí před nemocemi a v neštěstí, byl také patronem námořníků a rybářů. V den jeho svátku (u nás v jeho předvečer) obcházely jednotlivá obydlí průvody maskovaných postav, nejméně Mikuláše, čerta a anděla, které hodné děti odměnily pamlsky i drobnými hračkami či potřebami a zlobivé děti trestaly metlou či bramborami místo dobrot. V minulosti byl tento den nejvýznamnějším obdarovávacím svátkem, až reformace přenesla zvyky obdarovávání ke Dni narození Páně.

Ještě ve 30. letech 20. století se na vyhlášených klatovských mikulášských trzích prodávaly tradiční zvykoslovné předměty, které se v minulosti zhotovovaly doma ze základu čerstvého jablka, doplněného sušeným ovocem, zimostrázem, rozinkami, namočeným hráškem, ořechy atd. Každá součást těchto předmětů měla svůj symbolický magický význam, který však postupně upadl v zapomnění. Na těchto trzích se také daly koupit různé velké figury Mikulášů a čertů (i dalších postav) z různých materiálů. Ty se vyráběly v několika velikostech především z papíru na dřevěné kostře, s hlavičkami z nepálené i pálené hlíny, chlebové hmoty, vosku apod. s doplňky z textilu či králičí kožešiny. Z podobných, doma snadno dostupných materiálů (dřeva, nepálené hlíny, peří, vaty), se vyráběly také další typy hraček, většinou různých zvířátek (ovečky, ptáčky, jeleni apod.). Avšak zajížděli sem také výrobci a prodejci dřevěných hraček, vyráběných v několika lokalitách v bližším i vzdálenějším okolí (především ze Skašova, Domažlic). Prodávalo se zde i pečivo – tvarované figurální z kynutého těsta, ale také medové – perník a marcipán, nebo sněhové (pěnové), používané jako ozdoba vánočního stromku. Ze sušeného ovoce byla zhotovována též část hraček, které se na trzích prodávaly, jež byly určeny jako dárky dětem. Nejčastěji ze sušených švestek s hlavičkami z pálené hlíny byli vyráběni čerti, ale také panáčky (sušené švestky, hrušky) a panenky (švestky, hrušky, fíky, jedlé kaštiny, ořechy atd.), popřípadě vrány a čápové. Sv. Mikuláš býval také jedním z nejžádanějších motivů na pernicích zhotovovaných z dřevěných forem, neboť se kupoval pro mikulášskou nadílku. Byl symbolem dobroty a štědrosti. Z ostatních nejčastějších motivů perníků z forem měl kůň několik symbolických významů. Vyjadřuje statečnost, úspěch, ale také přání dobré orby a úrody. Podobný význam měl i husar na koni. Jelen byl symbolem dlouhověkosti a plodnosti. Nejrozšířenějším motivem na pernicích z forem je srdce, které bylo a je symbolem lásky a milování. Proto je často kupovali mládenci svým vyvoleným dívkám jako projev svých citů a vážných úmyslů. Od konce 18. století byla velmi oblíbeným motivem také tzv. objímačka, tedy panáček s panenkou v objetí. Vyjadřovala veřejné přiznání vzájemného vztahu. Kolíbka i mimino v různých velikostech a provedeních symbolizovaly touhu po dítěti, někdy je také nosili kmotři jako dárek ke křtinám. Oblíbenou také byla abeceda, tj. destička s plasticky provedenými písmeny abecedy, která bývala častou součástí mikulášské nadílky, případně dárkem dítěti před první cestou do školy.

Použitá literatura a prameny:

Skopová, Kamila: Lidová tvorba. 1995. s. 12-21.

Vavřínová, Valburga: Malá encyklopedie Vánoc. Praha 2000. s. 178-179. ISBN 80-85983-81-8.

Vlasáková, Olga: Vánoční lidová zdobnost. Břeclav 1993. S. 52-56.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 78-79. ISBN 80-85463-03-2.

Josef Holzman, řídící učitel měšťanských škol v Sušici, zaznamenal v roce 1936, že děti v předvečer tohoto svátku dávají za okno talíř či punčochu, aby jim do nich Mikuláš nadělil jablka, fíky, ořechy, cukroví, hračky.

Zdroj:

Etnografický archiv VMH Kt.

ISie

Svátek **sv. Ondřeje** (30. listopadu), patrona nevěst a učedníka Jana Křtitele, se v lidové víře považoval za stejně důležitý pro věštění jako Štědrý den. Téměř všechny zvyky, které dnes ve své mysli spojujeme se Štědrým večerem, v minulosti provozovali naši předkové právě 30. listopadu. Touha po poznání budoucnosti vedla nejen k lití olova, ale také k házení střevícem (kterému děvčeti se střevíc otočil špičkou ke dveřím, to se v nastávajícím roce mělo vdát), sbírání třísek ve stodole (pokud děvče bez rozmýšlení vzalo do náruče sudý počet, vdalo se, lichý počet značil, že bude muset na vdavky ještě počkat), hlas kohouta z kurníku po zaklepání v noci stejně jako zatřesení stromem a následná odezva psa z některé světové strany měly prozradit, odkud bude nastávající ženich. Jeho jméno se dalo také vyhádat pomocí malých lístečků s napsanými jmény, které se zamáčkly do dílků vánočky a nabídly psovi. Kousek, který pes první vzal, nesl požadované jméno. Více možností ve vývoji života toho kterého člověka věštilo i odklápění hrnečků – hlína znamenala do roka smrt, hřeben nemoc, chléb majetek a prsten svatbu apod.

Použitá literatura a prameny:

Vavřínová, Valburga: Malá encyklopedie Vánoc. Praha 2000. s. 179-180. ISBN 80-85983-81-8.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 77. ISBN 80-85463-03-2.

Isie

Svátek **sv. Řehoře** (12. března) býval v minulosti významným dnem z pohledu polních prací – jak staré lidové pořekadlo praví „Na svatého Řehoře plove led do moře, žába hubu otevře, čáp letí přes moře a sedlák lenoch, který neoře“.

V městském prostředí i větších vesnicích, kde byly školy, provázely svátek sv. Řehoře kolední obchůzky žáků a učitelů škol. V ten den měli ve škole volno a v průvodu tzv. „řehořských vojáků“ obcházeli v místě, lákali do školy další potenciální žáky a zároveň za koledu získávali různé požitaviny, ze kterých paní učitelová připravila pohoštění.

Použitá literatura a prameny:

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 52. ISBN 80-85463-03-2.

Počátek orby byl na Klatovsku, jak máme dochováno z archivních pramenů, slaven tzv. řehořskými voračkami, které měly jiný řád a jinou organizaci, než voračky masopustní i jinde obvyklé. Jak zapsal v první polovině 19. století Karel Slavoj Amerling, slavily se řehořské voračky takto: „Voračky se slaví o jarní setbě okolo sv. Řehoře. Mladí lidé v onom čase sejdou se na jednom místě v obci, člověka dlouhou slámou žitnou a pšeničnou od paty až do hlavy ovážou, na hlavu mu postaví čepici ze slámy upletenou do špičky (cukrovému klobouku podobnou), na obličej připnou škrabošku nebo mu obličej počerní, aby nebyl k poznání. Potom v průvodu s ním při hudbě a zpěvu, hasání (hlučný rej) a vejskání chodí po vsi od domu k domu, a jako na jiných místech po Čechách, když s medvědem hrachovinou zaobaleným na konci masopustu po vsi kolujou, tak v této době v každém domě buď na dvoře neb před vraty čili na světnici hospodyně s tímto mužem slaměným a mládenci s děvčaty v každém domě potančí a pozpívají. Po tanci a zpěvu mládenci každému hospodáři a hospodyni přejí dlouhým a předem důkladně naučeným říkáním štěstí a prosperitu v jednotlivých částech domácnosti a hospodářství. Po odříkání přání jsou účastníci obchůzky podarováni penězi, chlebem a vejci či jinými naturáliemi. Takto obejdou celou vesnici a na závěr si dary rozdělí a z části obdržených surovin připraví pohoštění, při kterém ve společnosti hospodářů, hospodyn i dívek v dobrém rozmaru setrvají společně až do rána následujícího dne.“

Začínaly však i ostatní polní práce. Na Sušicku v Hlavňovicích například máme v archivních materiálech z roku 1936 doložen zvyk porazit a vyválet na poli hospodáře nebo jiného sazeče při sázení brambor, aby byly brambory co největší. Hospodář a pacholek byli při prvním tohotočasném výjezdu na pole hospodyněmi či děvečkami poléváni vodou, aby byli zdraví a při síle v nastávajícím vegetačním období.

Na Klatovsku je v archivních materiálech zaznamenán zvyk chodit také v tento den (obdobně jako mezi vánočními svátky) na koledu s bukačem. Bukač je jednoduchý hudební nástroj vzniklý z keramického džbánu, potaženého kůží, v jejímž středu je připevněn svazek koňských žíní, které při potahování vlhkýma rukama vydávají do rytmu říkadla zvláštní jedinečný zvuk podobný hlasu ptáka bukače. Chlapci při tahání žíní zpívali: „Svatý Řehoři, rač nám to dáti, abychom mohli zabubnovati.“

Zdroj:

Etnografický archiv VMH Kt.

Isie

Až do 17. století naši předkové považovali za počátek nového roku svátky vánoční případně Velikonoce, proto se kalendářní Nový rok nijak zvlášť nevítal, neslavil. Až od konce 19. století je slavení **sv. Silvestra** (tedy konce starého roku) a Nového roku bujarými oslavami ve společnosti rozšířeno po celé naší republice. S tímto přechodovým rituálem jsou spojeny některé zvyky, které v minulosti doprovázely Vánoce či Velikonoce. Nejvýraznější z nich je odhánění zlých sil pomocí hluku (střelba z palných zbraní či práskání bičem).

Použitá literatura a prameny:

Vavřínová, Valburga: Malá encyklopedie Vánoc. Praha 2000. s. 161-165. ISBN 80-85983-81-8.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 86. ISBN 80-85463-03-2.

Isie

Od Druhého svátku vánočního (**sv. Štěpán**, 27. prosince) se ve staveních začali objevovat koledníci, kteří bývali za odříkání či odzpívání koledy obdarováni potravinami, především vánočkami (houskami, caltami), vdolky, leckde i koláči. Stejně tak „koleda“ odevzdávaná vrchnosti či dávaná obecním zaměstnancům (pastýři, učiteli apod.). V některých obcích je zaznamenáno koledování s bukačem – džbánkem potaženým kůží. Z jejího středu vycházejí koňské žíně. Ty při potahování mokrou rukou vydávají charakteristický zvuk, který rytmicky doprovázel odříkávání koledy.

Pranostiky spojené se svátkem sv. Štěpána:
Pakli na Štěpána větrové uhodí, příští rok víno špatně se urodí.
Když je Barborka ucouraná, chodí svatý Štěpán po ledu.

Nejznámější svatoštěpánská koleda:
Koleda, koleda Štěpáne,
co to neseš ve džbáně.
Nesu, nesu koledu,
upad jsem s ní na ledu.
Psi se ke mně sběhli,
koledu mi snědli.

Použité prameny a literatura:

Vavřínová, Valburga: Malá encyklopedie Vánoc. Praha 2000. s. 127-129. ISBN 80-85983-81-8.
Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 84-85. ISBN 80-85463-03-2.

Josef Hozman, řídící učitel měšťanských škol v Sušici, v roce 1936 zaznamenal, že před i ještě po svátku sv. Štěpána chodí koledovat nejen děti, ale objevují se po vesnicích i dráteníci s jesličkami. Zaznamenal i říkání koledníků: „Koleda, koleda Štěpánku, co to neseš v tom džbánu? Nesu, nesu kvasničky, na ty malé babičky. Jdu do komory s háčkem, jsou-li tam babičky s háčkem. Koláčky se nám povedly, ses spálily. Pantáta se rozzlobil, dal panímámě šnupeček, až odletěla na stoleček.“ Nebo: „Babičky se nám spálily, koláčky se nám upekly. Paňmáma šla do komory s háčkem, vytáhla koláčky s máčkem. Panímáma zabila slepičku, pantáta jí dal šnupičku, až odletěla na stoličku.“ Nebo: „Já jdu do komory s háčkem, jsou tam babičky s máčkem. Jesstli nám koláčky nedáte, tak uhlídáte: všechny hrnce vám roztlučem, co vbe stavení máte.“ Nebo úplně jiné říkání, dnes známější: „Koleda, koleda Štěpáne, co to neseš ve džbáně? Nesu, nesu koledu, upad jsem s ní na ledu. Psi se ke mně sběhli, koledu mně snědli. A ten malý nejvíc, roztrhal mně střevíc. Co mám nyní dělati, musím jít žebrati. Nic se mně nesmějte, koledu mně dejte, Pán bůh vám to nadělí na zahradě, na poli. Koledu mně dali, přeče se mně smáli.“ Na Stachovsku se prý koledovalo takto: Jede prstýnek, jede po ledu. Dejte, pánové, dejte koledu. Koleda, koleda oknem ven, dej vám Pán Bůh dobrou den. Na tom prstýnku slaviček pěje, až se pánovi srdíčko směje. Panímáma zabila slepičku, pantáta jí dal hubičku. Koleda, koleda o svátcích, pantáta paňmámu vyplácí. Dobře tak, dobře tak, proč ho nechce poslouchat.

Zdroj:

Etnografický archiv VMH Kt.

Isie

O svátku **sv. Tomáše** (21. prosince) se konával v Sušici trh, na který přicházeli, podle záznamu Josefa Holzmana, řídícího učitele měšťanských škol v Sušici z roku 1936, ze širokého okolí nakoupit vesničaná věci, především ryby, na vánoční svátky. Pekaři na tento den pekli z houskového těsta kola o průměru až 40 cm, který prý Němci nosili domů zavěšená na krku.

Zdroj:

Etnografický archiv VMH Kt.

Isie

Svátky zimního slunovratu slavili naši předkové od pradávna – jejich spjatost s přírodou je nutná více vnímat i oslavovat důležité zlomy v cyklu střídání ročních období. Poté po příchodu křesťanství i vánoční svátky byly stejně jako i ostatní výroční období doprovázeny řadou zvyků a tradičních činností, ale také dobrým jídlem a pitím. Dostatek poživatin měl nejen praktický (syťící) a prestižní význam, ale většina z potravin měla i význam magického symbolu, jehož přítomnost měla do nastávajícího období přinést prosperitu – štěstí, zdraví, rozhojnění majetku či členů domácnosti. Sortiment potravin se zákonitě odvíjel od přírodních podmínek a později i od možností jednotlivých hospodářství, dlouhá staletí však zůstávaly víceméně stejné jak skladba, tak servírovací zvyklosti všech společenských vrstev. Ve všech vrstvách společnosti byly v tyto významné dny tradicí svázány z magických důvodů i různé zvyklosti. Zároveň je třeba si uvědomit, že stejně jako i u dalších výročních svátků, předcházely svátečním dnům, času hojnosti a někdy i nevázanosti, čas postní, který měl člověka na nadcházející slavnostní chvíli připravit (očistit) nejen duchovně, ale také v rovině fyzické. Při tom je ale třeba mít na paměti, že i když bylo postní období před Vánoce dlouhé a poměrně přísně dodržované, nařízení stravovacího půstu se nevztahovalo na děti, staré lidi, těhotné a kojící matky a na nemocné. Předvánočním obdobím provázely naše předky svátky jednotlivých světců. Každý z těchto dní měl nějaký konkrétní význam, vázaly se k němu různé zvyky, praktikované našimi předky na venkově ještě v polovině 20. století.

Použitá literatura a prameny:

uvedeny u každého jednotlivého svátku.

ISie

Šedivé úterý bývalo obyčejný pracovním dnem, jeho pojmenování není dosud uspokojivě vysvětleno. Ale v kostelích se v tento den četly pašije.

Použitá literatura a prameny:

Toufar, Pavel: Velikonoce. Třebíč 2001. s. 48. ISBN 80-7268-129-X.

Isie

Šestá neděle postní je Palmarum, lidově zvaná Květná. Tato postní neděle měla oproti Smrtné neděli ráz ryze církevní, neboť se během ní vzpomínalo na Ježíšův příjezd do Jeruzaléma, kde jej obyvatelstvo vívalo palmovými ratolestmi. Na památku této události se o Květné neděli v kostelích světily větvíčky jívny (kočičky – na Klatovsku nazývané „jehnid“) či jiných narašených dřevin, jež měly ve stavení zastrčené za trámy či ve světnici za svatými obrázky ochraňovat stavení před požárem i živelnými pohromami, v podobě křížků z nich vyrobených či jen volně zapíchnuté v poli měly ochránit úrodu od škůdců i krupobití apod. V některých lokalitách se v minulosti provozoval zvyk nošení léta – líta do vsi. Jednalo se o dívčí obchůzku, při které děvčata navštívila každé stavení v obci s létem, lítem – nazdobeným vrškem jehličnatého stromku či kyticí narašených větvíček dřevin, čímž symbolicky přinesla do stavení jaro. Místně se tento zvyk odbýval během Smrtné neděle po návratu z topení Smrtky.

Patrně pozůstatkem staršího městského zvyku, vycházejícího z církevní liturgie Květné neděle, je oslík na kolečkách s postavou na něm sedícího Krista. Ještě na počátku 20. století byla tato figura tažena v průvodu ve Strakonících jako znázornění Kristova vjezdu do Jeruzaléma. Z oficiální církevní liturgie čerpala také nejspíš další pro město charakteristická velikonoční tradice, doložená od 1. poloviny 17. století – čtení koledních lístků (chlapci z lístku zeleného a děvčata z lístku červeného). Jednalo se o umělé skladby, zpívané mládeží o Květné a Velikonoční neděli. Jejich obsah se vztahoval k životu Ježíše Krista, především k období před jeho smrtí, vyzdvihují však také důležitost dětí pro prosby o spásu tohoto hříšného světa. Nejprve byly používány při oficiálním církevním obřadu pod širým nebem či v kostele, postupně se přesunuly na školní žákovské slavnosti a ke koledě dům od domu až postupně získaly naprosto světský ráz a zanikly.

Použitá literatura a prameny:

Frolcová, Věra: Velikonoce v české lidové kultuře. Praha 2001. S83-99. ISBN 80-7021-503-8.

Toufar, Pavel: Velikonoce. Třebíč 2001. s. 46-47. ISBN 80-7268-129-X.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 54. ISBN 80-85463-03-2.

Zíbrt, Čeněk: Veselé chvíle v životě lidu českého. Praha 2006. s. 232-235. ISBN 80-7021-624-7.

Isie

Štědrý den (24. prosince) měl sváteční ráz. Hospodyně dokončovaly poslední přípravy ke štědrovečerní večeři. Celý den se všichni postili, dokončoval se úklid započatý již během adventu. Čas naši předkové trávili jednak právě přípravami, ale také návštěvami u příbuzných, známých a sousedů a věštěním budoucnosti pomocí různých věšebných praktik. Jídlo během dne bylo velmi prosté, postní. Věřilo se, že kdo se postí a nebude jíst vůbec, uvidí večer zlaté prasátko.

Štědrovečerní večeře si zachovávala poměrně dlouho svoji tradiční podobu především na venkově. Začínala v okamžiku, kdy na nebi vysvitla první hvězda. Měla nejen sytící, ale také magický význam. Proto se na stole mělo objevit ode všeho, co se v hospodářství toho roku urodilo, aby byly vytvořeny magické předpoklady pro příští úrodu. Nesměl zde chybět chléb, na počátku jídla někdy nahrazený slavnostními oplatkami. Oplatky patřily v minulosti mezi významné symbolické pečivo, které provázelo svátky v průběhu roku. Nejstarší dochované písemné doklady hovoří o jejich pečení již knížetem Václavem pro církevní účely. Při štědrovečerní hostině oplatku hospodář pokapal medem a pak rozlamoval ostatním spolustolovníkům. Věřilo se, že to přinese všem štěstí v průběhu roku. Oplatky se v minulosti pekly v železných oplatečnicích, jejichž kovové čelisti jsou zdobeny různými rytými především náboženskými motivy. O štědrém večeru se oplatky dávaly i dobytku, aby byl zdravý a přinášel dostatek užitku. Dále zde byly luštěninové polévky (hrachová, čočková), kaše z různých obilovin (ječná, pšeničná, jáhlová, pohanková), případně nákypy s houbami či černý kuba z krup. Podávalo se také různé sladké kynuté pečivo (buchty, vdolky, vánočky, housky apod.) máčené v mléce, sypané mákem či strouhaným perníkem, případně s omáčkou z rozvařeného sušeného ovoce. Po večeři se ještě konzumovalo ovoce (čerstvé či sušené) a ořechy, podávaly se nápoje, především káva či něco ostřejšího (rosolky apod.). V německy mluvících rodinách v hraniční části Šumavy byla hrachová polévka a knedlíky s houbovou omáčkou na Štědrý den k obědu. K večeři tam měli sušené švestky vařené ve vlastní šťávě s cukrem a skořicí, vánočku, jablka. Jinde měli i kapra, někde dokonce jitrnice a jelita s bramborami a zelím, dále vánočku, jablečný závin, kávu a jablka s ořechy.

Slavnostně prostřený stůl o Štědrém večeru v měšťanských domácnostech zachovával v podstatě stejná pravidla jako na venkově. Všeho muselo být dostatek pro všechny, kdo byli u stolu, protože lichý počet stolovníků podle pověry přinášel smůlu, prostíralo se i jedno místo navíc. I skladba jídla v nejchudších rodinách byla obdobná jako na venkově. Podávaly se luštěninové polévky, různé moučné pokrmy, především kaše a pečivo. Výrazně rozdílné bylo menu již ve středních a bohatších městských vrstvách, kde odráželo lepší ekonomické možnosti a snazší dostupnost i ne zcela běžných surovin a koření. I zde se však ryba jako tradiční vánoční pokrm začala prosazovat až v průběhu 20. století. K symbolicky nejsilnějším poživatinám patřil u našich předků po celý rok chléb jako jedna ze základních potravin každého dne. Ráno na Štědrý den se na stůl položil celý pecen chleba, který tam zůstával přes celé svátky ve víře, že tím bude zajištěn jeho dostatek v novém roce. Již od malička byly děti vychovávány k úctě k chlebu, nesměly ani drobit, a pokud už něco nadrobily, dávaly se smetené drobečky drůbeži nebo ostatním hospodářským zvířatům, případně ptáčkům. Pokud chtěli naši předci někoho uctít, nabídli mu chléb. S kousky chleba se také věštilo v rodinách vdavekchtivých děvčat. Každá z dcer v domácnosti ulomila kousek ze své skývy, všechny je položily do řady a vpuštěný pes nebo kočka v pořadí v jakém kousky snědl, určoval v jejich představách pořadí, v jakém se vdají. Se stolováním byly spojeny i další zvyky ochranného a magického rázu. Nesmělo nikde viset prádlo – pokud by hospodyně zapoměla prádlo sebrat, do roka by někdo z hospodářství zemřel. Pod talíř se dávala kapří šupina, zrníčka čočky či peníz, aby se v rodině držely peníze. Hospodyně nesměla vstát od stolu, aby se nezatoulávala drůbež, jinde právě jen hospodyně směla obsluhovat u stolu. Nechyběla na stole či v místnosti zapálená svíčka jako vzpomínky na všechny zemřelé předky.

V průběhu večere někde bývaly děti obdarovávány dárky (většinou velmi prostými a spíš užitečnými), tam, kde dárky nosil Ježíšek, přicházel většinou až po večeři. Málo se dnes ví, že Ježíšek začal dárky dětem u nás nosit až od 15. století, od období reformace. Do té doby byl nejštědřejším dárcem sv. Mikuláš, avšak Martin Luther začal v souladu se svými názory na reformování křesťanské církve prosazovat obdarovávání právě narozeným synem Božím. Dnes tradiční vánoční stromek pochází z německy hovořícího prostředí, k nám byl poprvé přenesen v roce 1812 a jen velmi pomalu se šířil nejprve v městském prostředí, na venkov pronikal až kolem poloviny 20. století.

Po večeři se čas do odchodu na půlnoční mši vyplňoval čtením evangelia, vyprávěním vánočních příběhů, hrami (vrhcáby, karty apod.) či výrobou různých dřevěných předmětů, většinou hraček pro děti. Časté také byly různé věšební zvyky (např. rozkrajování jablek, lití olova, pouštění lodiček z ořechových skořápek apod.) Slavnostní mše završila o půlnoci Štědrý den, který otevřel vánoční svátky.

Použitá literatura a prameny:

Zíbrt, Čeněk: Veselé chvíle v životě lidu českého. Praha 2006. s. 59-74. ISBN 80-7021-624-7.
Vavřínová, Valburga: Malá encyklopedie Vánoc. Praha 2000. s. 137-142. ISBN 80-85983-81-8.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 84-85. ISBN 80-85463-03-2.

Z archivních záznamů zvyků kolem Štědrého dne z 20. – 30. let 20. století máme dochovány informace o tom, že o Štědrém dnu časně ráno na Klatovsku domácí vstávají a ovazují stromy slámou. Při tom říkají: „Vovazujte se hrušky, švestky, jablka, zejtra bude mráz, posekáme vás, bábu na provaz, dědka na řetěz, bude se cukat jako pes, jako pes. Vovazujte se štípký, aby vám nepomrzly kvítky“, nebo na Drslavicku např. „Ovazujte se švestičky, hruštičky, zítra bude mráz, nebudete-li mít hruštičky, švestičky, posekáme vás“. Hned po ránu také hospodyně rozložily na dvoře řetěz do kruhu, do něj daly od každého druhu obilí a pak vypustily drůbež. Sledovaly, která slípka vyběhne z kruhu – ta zanáší vejce. O Štědrém večeru troubívali např. na Drslavicku pastýři a při tom zpívali: „Z jedné strany chvojka, z druhé borověnka, pásli ovce pastýřové, jedli kaši z hrnka. Přiletěl k nim anděl, všecko jim pověděl, že se Kristus Pán narodil, aby každý věděl“.

V roce 1913 Josef Novotný zaznamenal v Obytcích, Habarticích a Kydlinech, že na Štědrý večer dívky třesu stromy a říkají: „Třesu, třesu bez, zaštěkej mi pes, kde můj milej, ozvisť mi dnes.“ V Klatovech je mírně odlišný text: „...ozvi se mi pes, kde můj milej večeri dnes.“ Možné vdavky také děvčata zjišťují vytažením hrstí slámy z došků na střeše, je-li počet lichý, ještě musí na vdavky počkat. Jestliže v ten večer voda ve studni hodně hučí, děvče se brzy vdá. Po večeři hospodyně v těchto obcích vynášely kosti z ryb ke stromům, aby v nastávajícím roce hojně plodily.

V Tětetěch je doložen zvyk o Štědrém dnu ráno po rozednění. Hospodyně vytáhly na dvůr řetěz, ten stočily do kruhu, do něj nasypaly od všeho obilí a vypustily slepice. Která ze slepic z kruhu vyšla ven, tak zanášela vejce. Hospodář zase dával dobytku ze skýv chleba s cibulí a česnekem, zvláště kravám, aby dojily dobré máselnaté mléko. Kronika obce Tětetice, jejíž část je opsána pro etnografický archiv VMH Kt, také dokládá zvyk lité olova.

Jak zaznamenal ve své zprávě z roku 1936 Josef Hozman, řídící učitel měšťanských škol v Sušici, o Štědrém dnu chodili po vsi obecní pastýři a od jednoho stavení ke druhému před každým troubili na pastýřskou troubu. A na půlnoční mši se v tom kterém farním kostele (např. v Nezamyslicích) rozdělili na dvě poloviny, jedna vyšla na kůr a druhá zašla za oltář a troubili střídavě po jednotlivých částech slavnostní mše na pastýřské trouby pastýřské písně či koledy .

Zdroj:

Etnografický archiv VMH Kt.

ISie

Třetí neděle postní je Oculi, lidově zvaná Kýchavná. Naši předkové v minulosti věřili, že kolikrát ten den kdo kýchne, tolik let ještě bude živ, nebo za tolik let zemře. Od toho se tedy nejspíš odvíjí její pojmenování. Zvyk zřejmě vychází z morových nákaz ve středověku, jeden z typů moru se u nemocných v počátcích projevoval kýcháním. Ochranou proti tomuto moru má proto být nám dodnes dobře známé „Pozdrav Pán Bůh!“ když někdo kýchne.

Použitá literatura a prameny:

Toufar, Pavel: Velikonoce. Třebíč 2001. s. 38. ISBN 80-7268-129-X.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 53. ISBN 80-85463-03-2.

Isie

Vánoční období uzavíral svátek **Tří králů** (6. ledna), v církevním prostředí Theofaneia, Zjevení Páně, v jehož průběhu chodily na paměť příchodu tří králů/mudrců z východu k právě narozenému Ježíškovi po staveních v obci skupinky králů (v hlubší minulosti farář s ministranty, později již jen dětské skupiny) s tříkrálovou koledou. Přednesli přání do nového roku a za ně dostávali odměnu především v naturáliích, tedy v jídle (uzené maso, pečivo, mouku apod.). Na dveře pak psali svěcenou křídou K+M+B (první písmena jmen tří králů Kašpar, Melichar a Baltazer, v církevním prostředí se písmena vysvětlují jako počáteční písmena latinského požehnání Christis mansionem benedikat, v překladu Ať Kristus požehná tento příbytek) k ochraně před nečistými silami.

Pranostiky spojené se svátkem sv. Tří králů:

Tři králové mosty staví, nebo je boří.

Na Tři krále mnoho hvězd – zurodí se hodně brambor.

Na Tři krále – zima stále.

Na Tři krále – o skok dále.

Použitá literatura a prameny:

Vavřínová, Valburga: Malá encyklopedie Vánoc. Praha 2000. s. 142-143, 145-155. ISBN 80-85983-81-8.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčejy. České Budějovice 1991. s. 45. ISBN 80-85463-03-2.

Zíbrt, Čeněk: Veselé chvíle v životě lidu českého. Praha 2006. s. 61-80. ISBN 80-7021-624-7.

V Sušici zaznamenal řídící učitel Josef Hozman, ředitel měšťanských škol, že v minulosti chodili v tento den kantoři, kteří svěcenou křídou psali na dveře příbytků K+M+B, protože lidé neuměli běžně psát. V roce 1936, kdy zápis vznikl, však už v Sušici údajně chodily kolem svátku sv. Tří králů jen skupiny tří chlapců, oděných do bílých halen, kteří ale jen zpívali koledu My tři králové jdeme k vám...

Zdroj:

Etnografický archiv VMH Kt.

Isie

Vánoční stromek (respektive vánoční strom či vánoční stromeček) je jedním ze symbolů Vánoc. Staví se nejpozději na Štědrý den a lidé si pod ním rozdávají vánoční dárky. Velké vánoční stromy se staví ve městech na veřejných prostranstvích v průběhu adventu. Tradice zdobení stromku, jak ji známe dnes, pochází z německých měst. V Česku nemá vánoční stromek dlouhou tradici. Poprvé jej nejspíš postavil pro své přátele v roce 1812 ředitel pražského Stavovského divadla Jan Karel Liebich na svém libeňském zámečku. Nový zvyk se však začal prosazovat jen pozvolna, rozšířenější byl až ve 40. letech 19. století v bohatých pražských měšťanských rodinách. Do venkovských stavení pronikaly ozdobené vánoční stromečky ještě pomaleji. Až do první světové války bývala v mnoha domácnostech pouze ozdobená smrková nebo jedlová větev jako symbol věčného života. Místo ozdob se zprvu používaly nejen všelijaké pochutiny jako například jablíčka, sušené švestky, rozinky, pečené cukroví, ale i ořechové skořápky. Z papíru se vyráběly řetězy slepované žitným kváskem a později i ozdoby. Po čase se začaly vyrábět ozdobičky z přírodních materiálů – šišek, slámy nebo hoblin.

Postupně se však začaly v domácnostech objevovat různé typy vánočních ozdob. Časopisy pro dámy od 2. poloviny 19. století uveřejňovaly pravidelně v předvánočním období návody na výrobu různých vánočních ozdob především z papíru či textilu, avšak tento artikl si postupně razil cestu i do prodeje – ozdoby se začínaly vyrábět sériově. Nejprve to byly ozdoby z vosku (především andělé a Ježíšek), vatové (koule, ovoce, zelenina, rampouchy, zvonečky – vznikly v Německu, od konce 19. století se vyráběly strojově cca do 40. let 20. století; v Čechách se touto výrobou od r. 1919 do 70. let 20. století zabývala firma Antonína Svobody v Kralupech nad Vltavou), tvarované plechové, od konce 70. let 19. století v Německu je známa výroba ozdob lametových neboli tzv. leonských v Rothu a Allersbergu, v Sebnitzu v Durynsku se v letech 1870 – 1910 vyráběly tzv. sebnitzké ozdoby z leonského vlákna, plechu, kartonu, vaty, případně z hedvábných či skelných vláken; v 80. letech 20. století se podobné ozdoby vyráběly také v České republice v Nelahozevsi. V 80. letech 19. století byly velice oblíbené také ozdoby z tzv. drážďanské lepenky, které se do první světové války vyráběly lisováním lepenky do forem, vylisované dvě poloviny ozdoby se pak lepily k sobě a potahovaly se kovovou folií. Bylo to ovšem zboží považované za luxusní. Vyráběla je např. firma Geloke a Benedictus. V 1. Polovině 19. Století se také začínají ke zdobení vánočního stromku používat ozdoby z tragantu. Tragant je pryskyřice vytéající při poškození kůry z asijských keřů rodu *Astragalus gummifer*, *adscendens* a *microcephalus*. Je to látka bez zápachu, odolná vůči teplu a kyselinám, ještě dnes se, i když je velmi drahý, používá v potravinářském a kosmetickém průmyslu. Ozdoby z něj byly tvarovány ve formách do hlubokého reliéfu a po zaschnutí kolorovány. Od 2. poloviny 19. století se objevují také ozdoby z papírmaše a ozdoby vytvořené ze slepeného kartonu a posypané drcenou slídou či balotinou (drobounké skleněné kuličky různých barev, které ve světle opalizují). K nejstarším ozdobám na stromeček je nutné počítat také ozdoby z cukrové hmoty, které vyráběl až do 80. let 20. století ve Vysokém nad Jizerou pan Bartoníček podle rodinného receptu. Přestože první zmínka o skleněných vánočních ozdobách pochází z oblasti Jizerských hor již z poloviny 19. století, kdy se zde vyráběly skleněné duté foukané perle zevnitř stříbřené, ze kterých se vyráběly tzv. korálkové ozdoby, výroba tradičních foukaných koulí se zde začala rozvíjet až téměř o století později. Místní firmy si vystačily s tvorbou dutých perlí, které byly žádané i v zahraničí. Změna nastala s obdobím secese, kdy se skleněné ozdoby staly módní záležitostí. Kouličky se tak chvíli dovážely z Německa, než české sklárny byly ochotny vyhovět požadavkům tuzemských obyvatel.

Čokoládové vánoční kolekce jsou českým vynálezem. První čokoládu, zabalenou do speciálního vánočního obalu, u nás vyrobil v roce 1892 Adolf Glaseer, majitel továrny na čokoládu ve Velimi. Na počátku 20. století se již vyráběly čokoládové figurky určené speciálně k ozdobě vánočního stromku, říkalo se jim závěsky na stromek. Obliba těchto

čokolád rychle stoupala, za První republiky se čokoládové kolekce vyvážely do Francie, Německa i USA. Ve 30. letech 20. století vyráběla firma Orion již pět druhů vánočních kolekcí, speciální vánoční čokoládové sady vyráběly i ostatní menší čokoládovny u nás.

Historie firmy Orion začíná rokem 1891, kdy začal Františe Mašner v malé dílně na pražských Královských Vinohradech s výrobou tureckého medu. Výroba se postupně rozšiřovala o další orientální cukrovinky. V roce 1897 firma pod názvem Továrna na orientální cukrovinky F. Mašner, hlavní závod na Královských Vinohradech, odštěpný v Praze vystavěla na Korunní třídě novou továrnu, kde ještě v témže roce vyrobila poprvé vánoční zboží, hlavně čokoládové figurky a pěnové cukroví. Firma se dále rozrůstala, rozhojňoval se i její výrobní program. Kromě firmy Orion (název užívala od roku 1914) však ve stejné době vyráběly vánoční čokoládové zboží i další firmy (Kanold, Fürth, Korda a spol., Lhotský, J. Kluge a spol., RUPA Rudolfa Pachla), z nichž některé nepřežily 2. Světovou válku a ty, které se zachovaly, byly v roce 1947 sjednoceny do podniku Pražské čokoládovny. Postupně byly rušeny menší podniky a výroba se soustřeďovala do Modřan pod značku Orion známou po celé republice i v zahraničí. V 70. letech minulého století se firma specializovala na výrobu tabulkových čokolád, čokoládových dezertů a prlinek, čokoládových vánočních kolekcí a velikonočních výrobků, kandytů Bon Pari a čokoládových tyčinek. S 90. lety minulého století pak proběhla rekonstrukce výroby čokoládových hmot propojení firmy se zahraničními partnery (Danone a Nestlé). V současnosti má firma 11 výrobních závodů v Čechách a na Moravě.

Stojánky pro svíčky jsou dnes ještě stále neodmyslitelnou součástí zdobení na vánočním stromku, i když v mnoha rodinách je již od 20. – 30. let minulého století především z důvodu bezpečnosti nahrazují elektrickými světýlky různých typů. O prvních svícemi osvětlených stromcích máme písemné záznamy z roku 1642 ze Štrasburku, kdy byly voskové a lojové svíce v ořechových skořápkách připichovány přímo do větviček vánočních stromků. Ovšem bylo to zdobení dostupné jen bohatým měšťanům a šlechtě. V Praze se údajně svíčkami osvětlený strom objevil až v roce 1860.

Prskavka je druh zábavní pyrotechniky, ve které během jejího hoření dochází k chemické reakci, během níž vznikají drobné hořící částičky. Tyto části odpadávají od vlastního tělesa prskavky, čímž vzniká vizuální vjem odpadávajících jisker. Prodávány jsou prskavky různé délky a barvy efektu, jsou většinou používány o Vánocích jako zábava a dekorace.

Andělské vlasy dnes jsou kovová vlákna, stočená do prstýnků. V minulosti se takto nazývala vlákna skleněná, bílá, kterými se odshora dolů potahoval celý ozdobený stromek, případně se z nich vyráběly některé druhy vánočních ozdob (hvězdy, komety apod.).

Ve 20. letech 20. století se u nás rozšířil zvyk stavění Vánočního stromu republiky. U zrodu této tradice stál brněnský redaktor Lidových novin a spisovatel Rudolf Těsnohlídek. V roce 1919, dva dny před Štědrým dnem, při předvánoční vycházce spolu se svými přáteli oficiálem Josefem Tesařem a posluchačem akademie výtvarných umění Františkem Koudelkou našli v lichtensteinských lesích u Bílovic pod rozložitým smrkem odložené malé dítě – holčičku. Děvčátko bylo převezeno do dětské nemocnice, kde bylo zachráněno a později předáno do péče adoptivním rodičům manželům Polákovým z Brna. O tomto svém zážitku napsal Rudolf Těsnohlídek do Lidových novin článek Betlém našich dnů. Vyšel ještě téhož roku den před Štědrým dnem a měl velký ohlas. Na základě toho se Těsnohlídek rozhodl, že udělá vše proto, aby už nikdy žádné dítě nemuselo být takto odloženo a tím odsouzeno k záhubě. Protože děvčátko bylo nalezeno pod velkým stromem, vzpomněl si na rok 1914, kdy v dánské Kodani vztyčili na náměstí před radnicí obrovskou jedli ozdobenou stovkami žároviček jako poselství lidskosti země, která byla ušetřena hrůz 1. světové války, všem vojákům na frontách.

Ve spolupráci s organizací Péče o mládež tak byl v roce 1924 na brněnském náměstí Svobody rozzářen poprvé strom, pod kterým byla pokladnička, do níž mohli lidé přispět

svými finančními dary. Tento zvyk se velmi rychle rozšířil do všech velkých i menších měst, každoročně se tak na dobročinné účely vybraly velké finanční prostředky. Tradice tohoto zvyku byla částečně přerušena v době 2. světové války, následně zcela přerušena po roce 1948 jako pozůstatek ideologie První republiky a následně obnovena po roce 1990. Avšak již bez pokladniček, neboť se s obnovením demokratické společnosti rozšířilo víc možností charitativní pomoci lidem v nouzi a vánoční stromy na náměstích měst se tak staly již jen dominantní ozdobnou předvánočních náměstí, u kterých se v některých místech konají kulturní programy při jejich rozsvěcení.

Použitá literatura a prameny:

Petr a Pavlína Kourovi: Sto let českých Vánoc. 2. rozšířené vydání. Praha 2018. s. 32-37. ISBN 978-80-200-2893-8

<https://www.nestle.cz/cz/o-nestle/historie-nestle-v-cr-a-sr/zavod-zora#tab-zora>

<http://www.cokomuzeum.cz/cokolada-v-ceskych-zemich/znarodneni>.

<http://blog.aktualne.cz/blogy/katerina-beckova-.php?itemid=22772>

<https://www.praha12.cz/sladky-orion/d-3083/p1=2287>

<http://www.ahaonline.cz/clanek/musite-vedet/51516/cesky-vanocni-unikat-kolekce-driv-staly-8-80-kc-ated-200-kc.html>

Isie

Velikonocemi každoročně ožívá mysterium znovuzrození. Jsou to jarní svátky, které mají v České republice dlouhou a bohatou tradici. Snad u žádného jiného svátku výročního cyklu či rodinné obřadnosti se při jeho slavení tak intenzivně neprolínají vlivy předkřesťanské s křesťanskou tradicí, která vychází z tradice židovské.

Zákonitě byl pro naše předky již před příchodem křesťanství na naše území počátek nové vegetace obdobím velmi významným. Proto také v některých lokalitách bývaly jarní svátky počátkem nového roku (tzv. jarní novoročí). Kromě bujarých a hlučných oslav to byl též čas, kdy měly dostatek prostoru různé magické úkony, kterými se lidé pokoušeli zjistit i ovlivnit svoji budoucnost v novém roce a které my dnes spojujeme především s Vánoce či přechodem do nového kalendářního roku. Věštbé praktiky zjišťovaly významné události v nastávajícím roce, prosperitní praktiky přivolávaly na jednotlivce, hospodářství i celou lokální komunitu štěstí, zdraví a úspěch. Tyto původní praktiky zemědělců bytostně závislých na přírodním prostředí, které obývali a kultivovali, křesťanská církev později začlenila do svých rituálů, někde byly jako tzv. pohanské praktikovány i nadále mimo tento rámec proti vůli církve, některé zmizely beze stop.

Pro křesťanskou církev, která od 9. století n. l. postupně naprosto ovládla život obyvatel našeho území, jsou Velikonoce nejvýznamnějším svátkem. Vychází sice z židovské tradice svátku pesah, slaveného 14. dne měsíce nisanu na paměť odchodu Židů z egyptského zajetí, avšak od nicejského koncilu roku 325 jsou od sebe tyto svátky odděleny a u obou náboženství slaveny každý v jiném termínu. Velikonoce tak pro křesťany znamenají svátek připomínající poslední dny Ježíše Krista, jeho odsouzení, ukřižování a nakonec zmrtvýchvstání, jež je potvrzením pravosti křesťanské věrouky. Jako nejvýznamnější svátek jsou proto doprovázeny množstvím církevních obřadů, jež mají pevně stanovený řád.

Stanovení data Velikonoc, pohyblivých svátků, od kterých se odvíjejí termíny dalších pohyblivých svátků výročního cyklu, je na první pohled velmi jednoduché. Velikonoce tedy v zásadě slavíme první neděli po prvním úplňku po jarní rovnodennosti (21. března). Termín velikonočních svátků tak může připadnout na datum mezi 22. březnem a 25. dubnem. Avšak výpočet, vycházející z církevní tradice kombinace roku solárního a lunárního s jejich astronomickým protínáním, má některá tradiční administrativní omezení, která je nutno pro přesnost zohlednit. Proto se náš laický výpočet může od konečného data lišit. Od stanoveného data odečteme Pašijový týden, který je již počítán do Velikonoc, a od tohoto data odečtením 40 dnů dostaneme datum Popeleční středy, což je den, kterým začíná předvelikonoční postní období. To je rozděleno postními nedělemi, jež v minulosti měly pro naše předky nějaký konkrétní význam, do dnešních dnů však povědomí o významu a důležitosti, případně o praktikách ten den provozovaných, zůstalo již povětšinou jen u neděle Smrtné a Květné.

Použitá literatura a prameny:

Zíbrt, Čeněk: Veselé chvíle v životě lidu českého. Praha 2006. s. 481-495. ISBN 80-7021-624-7.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 54-58. ISBN 80-85463-03-2.

Isie

Veliký pátek byl v církevním pojetí dnem nejpřísnějšího postu, neboť Ježíš během něj zemřel na kříži. Nesmělo se cokoli dělat se zemí, neboť do ní byl toho dne Ježíš uložen do hrobu (kdo by tuto záповěď nedodržel, jistě by do roka zemřel, v lepším případě by mu krupobití zničilo celou úrodu a jeho nynější pilnost by byla stejně k ničemu), ale nesmělo se ani prát. Hospodyně věřily, že by praly prádlo v Kristově krvi. Stejně tak bylo zapovězeno zatopení před východem slunce, pečení, bělení prádla, zametání, prodávání, darování i přijímání darů a půjčování čehokoli.

Z pohledu předkřesťanských zvyků to byl naopak den s velkou magickou silou. Stavení se kropila pomocí svazku slámy svćenou vodou, stejně jako hospodářská stavení a dobytek, ranami prutů či holí hospodyně vyháněly různé nepříjemné živočichy ze stavení („Ven hosti bez kosti!“), vařenými vejci či posvěcenými ratoolestmi v různých lokalitách zajišťovali ochranu svých polí a luk. Naši předkové také věřili, že se v ten den země otevírá a zjevuje svoje poklady, samozřejmě jen těm hodným, pracovitým a spravedlivým. Zvyky byly zaměřeny na ozdravení a očistu těla, každý se měl ještě před východem slunce umýt v tekoucí, tzv. „běhuté“ vodě, aby byl celý rok zdrav, děvčata navíc aby měla bílou pleť a neměla pihy. Pokud kdo z nějakého důvodu nemohl k vodě dojít, přinesli mu ji. Zároveň se v tekoucí vodě omývalo i hospodářské nářadí, hospodyně se zaměřily na nářadí používané kolem domácího zvířectva (dížky na dojení, plachetky apod.) či domácnosti (nádoby na pečení chleba, ohrabla, pecné lopaty apod.).

V městském prostředí jsou doloženy právě pro tento den velkopáteční procesí k Božímu hrobu, spojovaná místně také s pašijovými hrami. Sporadicky též u nás máme doloženu účast flagelantů (mezinárodní společenství náboženských fanatiků, kteří se v průvodu za stálého zpěvu bičovali, kající úkon byl jejich obětí) od 17. století.

Použitá literatura a prameny:

Frolcová, Věra: Velikonoce v české lidové kultuře. Praha 2001. s. 127-153. ISBN 80-7021-503-8.

Toufar, Pavel: Velikonoce. Třebíč 2001. s. 59-68. ISBN 80-7268-129-X.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 56. ISBN 80-85463-03-2.

V dotazníkových šetřeních z roku 1913 je v Chudenicích zaznamenán zvyk o Velkém pátku na poli orat, ač je to jinde považováno za hřích.

Zdroj:

Etnografický archiv VMH Kt.

Isie

Zelený čtvrtek je jeden z magicky nejvýznamnějších velikonočních dní. I dnes většina lidí ví, že se během něj mělo jíst něco zeleného (dnes nejčastěji špenát v minulosti připravovaný i z čerstvých mladých kopřiv, nebo různé polévky z jarních bylin apod.), jídávaly se však také jidáše z kynutého těsta, které tvarem prý připomínaly provaz, na kterém se oběsil proradný Jidáš po své zradě, avšak symbolicky měly přinést zdraví tomu, kdo je jedl, neboť byly potírány medem.

V církevním pojetí je to den připomínající poslední večeři Páně. Zvony utichají, říká se, že odletěly do Říma, a místo nich oznamovalo jitro, poledne a večer klapání a hrkání místních chlapců. Ti z organizačních důvodů (aby nezaspali) spávali v jednom stavení pohromadě a v průběhu dne ve stanovený čas za rámusu svých nástrojů společně obcházeli vesnici. Odměnou jim býval podíl na výslužce, kterou obdrželi v každém byt' sebechudším stavení o Bílé sobotě, a kterou rozděloval nejstarší účastník, jenž chlapce vedl. Z církevní liturgie vychází také zvyk modlení se „na zeleném drnu“ či „na rose“, zvyk omývání nohou starcům i konání dalších milosrdenství především obdarováváním a sycením chudých.

Podle některých badatelů měl právě tento den charakter počátku nového roku, neboť se k němu váží podle staré tradice i požadavky do Zeleného čtvrtku mít vyrovnány všechny dluhy i sváry, případně byl počátkem zemědělských prací (setí hrachu a lnu, první výhon dobytka apod.). Důležitým momentem bylo také vztahování událostí z tohoto dne k celému nastávajícímu období. Největším neštěstím tak pro obec bylo, pokud právě na Zelený čtvrtek v obci někdo zemřel.

Použitá literatura a prameny:

Frolcová, Věra: Velikonoce v české lidové kultuře. Praha 2001. S 103-123. 157-173. ISBN 80-7021-503-8.

Toufar, Pavel: Velikonoce. Třebíč 2001. s. 49-58. ISBN 80-7268-129-X.

Vondruška, Vlastimil: Církevní rok a lidové obyčeje. České Budějovice 1991. s. 55-56. ISBN 80-85463-03-2.

ISie